

Het gebruik van financiële transactiedata voor statistiek in het domein toerisme

Hoge verwachtingen, maar veel mitsen en maren

CBS Den Haag
Henri Faasdreef 312
2492 JP Den Haag
Postbus 24500
2490 HA Den Haag
+31 70 337 38 00
www.cbs.nl

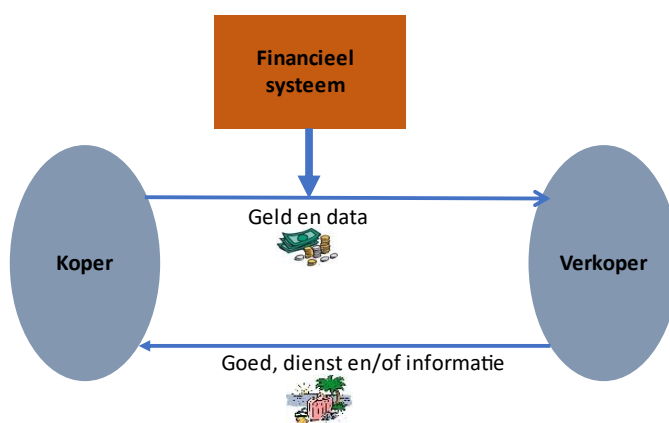
Project

Nico Heerschap (CBS)
SQS
25 februari 2022

Uitgebreide samenvatting

Deze samenvatting gaat in op de vraag of financiële transactiedata, die op verschillende plekken in de betaalketens door verschillende actoren worden vastgelegd, bruikbaar en beschikbaar zijn voor onderzoek en statistiek in het domein toerisme? Om die vraag te kunnen beantwoorden is gekeken naar de relevante financiële transactiestromen en de daarbij behorende actoren, zoals banken, creditkaartmaatschappijen, payment serviceproviders en toezichthouders die daarbij een rol spelen, en naar de behoeften aan informatie op dit terrein in de sector toerisme. Daarnaast is aandacht besteed aan de ethische en juridische voorwaarden waaraan moet worden voldaan om beter toegang te krijgen tot dit soort vaak private data. En, ten slotte, is gekeken naar ervaringen met de inzet van financiële transactiedata bij organisaties in binnen- en buitenland. Dat heeft uiteindelijk geleid tot een aantal conclusies en voorstellen voor vervolgonderzoek.

Figuur 1. Basiselementen van een financiële transactie

Achtergrond

Het perspectief op hoe het toerisme in Nederland verder moet worden ontwikkeld, is het laatste decennium sterk aan verandering onderhevig geweest. Zo is de focus op het aantrekken van nog meer bezoekers verschoven naar de focus op duurzaamheid, het beheer en het rentmeesterschap van toerisme. Toerisme is onderdeel geworden van de totale ruimtelijke ontwikkeling van een bestemming. Hiermee moet het toerisme, meer dan voorheen, rekenschap afleggen over de te volgen ontwikkeling en concurreren met andere functies in die bestemming zoals wonen, natuur, landbouw en industrie. Daarnaast is het toerismebeleid recent overgeheveld van de centrale naar de regionale overheid. Door deze verschuivingen zijn ook de databehoeften van de beleidsmakers gewijzigd. Er is meer behoefte aan snellere en frequentere cijfers, maar vooral aan meer regionale data. De behoefte aan regionale data zal nog verder toenemen met de invoering van de Omgevingswet in de loop van 2022.

Om beter tegemoet te kunnen komen aan de nieuwe databehoeften van de beleidsmakers wordt, naast vernieuwing van bestaande statistieken en de inzet van meer administratieve

bronnen, ook steeds vaker gekeken naar zogenoemde big databronnen. De verwachtingen van de beleidsmakers over de statistische mogelijkheden van die big databronnen zijn vaak hooggespannen: snellere statistiek, frequenter en meer details, alsmede nieuwe statistieken die niet met bestaande bronnen kunnen worden gerealiseerd.

Overzicht 1. De belangrijkste betaalplatformen en -methoden

Betalingen op een fysieke locatie of toonbankbetalingen (incl. overheid):

- Contant (opnames via bank of geldautomaat)
- Pinpas of debetkaart
- Creditkaart
- (Elektronische) voucher (tegoedkaart)

Online betalen:

- Overschrijving van bank naar bank (incl. instant payment)
- Creditkaart
- Betaalmethoden, zoals iDEAL en PayPal
- Elektronische voucher (tegoedkaart)

Peer to peer betalingen:

- Contant
- Overschrijving van bank naar bank (incl. instant payment)
- Tikkie

Naast bijvoorbeeld mobiele telefoondata, sociale mediaberichten en geweschrapte data, zijn financiële transactiedata één van die big databronnen. Bij financiële transactiedata gaat het om informatie over betalingen van een koper aan een verkoper voor een gekocht product, waarvan de gegevens op verschillende plekken in de betaalketens door verschillende partijen voor hun logistieke processen worden vastgelegd. Zie ook figuur 1.

Om te onderzoeken welke mogelijkheden deze big databron heeft voor het domein toerisme, is een verkennend onderzoek uitgevoerd. Naast de hierboven genoemde onderwerpen, was een van de vragen of er op dit moment ook daadwerkelijk bruikbare financiële transactiedata beschikbaar zijn of op korte termijn beschikbaar komen om mee aan de slag te gaan?

Belangrijkste conclusies van de verkenning

Ter ondersteuning en niet ter vervanging van bestaande statistieken

Een eerste hoofdconclusie van deze verkenning is dat de meeste geïnterviewde organisaties in binnen- en buitenland van mening zijn dat financiële transactiedata als big databron op dit moment niet gebruikt kunnen worden om (delen van) bestaande statistieken volledig te vervangen. Er is nog onvoldoende vertrouwen in de data, de beschikbare methoden, de volledigheid en de kwaliteit van deze bronnen om die stap te zetten. Bovendien levert het aan elkaar knopen van 'brokkeninformatie' vanuit verschillende (big) databronnen niet dezelfde gedetailleerde informatie op als de informatie uit bestaande meer traditionele statistieken. Dat geldt met name voor informatie die gebaseerd is op persoonsgerichte enquêtes. Tot op heden heeft de statistische praktijk ook nog niet aangetoond dat aan de hoge verwachtingen, die beleidsmakers hebben van big databronnen, kan worden voldaan.

De organisaties waarmee gesproken is, zien deze nieuwe databron dan ook vooral als aanvulling op en ter ondersteuning van bestaande statistieken. Die ondersteuning richt zich met name op snellere cijfers, bijvoorbeeld per week of per dag, en voor meer details op regionaal niveau. Daarnaast ziet men mogelijkheden om financiële transactiedata in te zetten voor de validering van bestaande statistieken: bevestigen ontwikkelingen en patronen in de big data die van bestaande statistieken? Men ziet deze data vooralsnog alleen als een extra bron. Een andere gebruiksmogelijkheid is om deze data, in combinatie met andere bronnen, te gebruiken als een benadering voor niet-financiële indicatoren, zoals drukte, aantal overnachtingen, seizoenpatronen, activiteiten van bezoekers en meer inzicht in de herkomstmarkten van de eigen bestemming. Ook ziet men mogelijkheden om financiële transactiedata in te zetten voor onderzoek naar de indirecte economisch effecten van toerisme op een laag ruimtelijk niveau. Hierbij gaat het om financiële transacties tussen bedrijven onderling. Voor wat de langere termijn betreft lijkt vooral de combinatie met andere bronnen in een analysesysteem, zoals mobiele telefoondata, sociale mediaberichten, GPS- en app-data en bestaande meer traditionele bronnen, veel potentie te hebben en dan met name voor gecombineerde en complexere analyses. Tot op heden is veelal sprake van output per databron.

Onderstaande tabel beschrijft de basisinformatie, die nodig is om financiële transactiedata optimaal te kunnen benutten voor een beter inzicht in toerisme-gerelateerde bestedingen, met name als het gaat om het gebruik van pinpas- en creditkaartdata. Hierbij gaat het in de eerste plaats om toerisme-gerelateerde bestedingen naar type bezoeker (o.a. duur, herkomst en motief), type product, plaats en tijd met als doel om te komen tot snellere en frequentere informatie en meer details over de financiële impact van het toerisme in vooral regionale bestemmingen.

Gewenste informatie	Opmerking
<p>Informatie over de bezoeker, dat wil zeggen de koper in de transactie; de houder van de betaalkaart.</p>	<p>In feite moet het informatie zijn die toerisme-gerelateerde transacties kan onderscheiden van de andere niet-toerisme-gerelateerde transacties in de data en vervolgens om onderscheid te kunnen maken naar transacties per type bezoeker. Bij type bezoeker gaat het onder meer om indelingen naar locatie, motief en duur. De daarvoor benodigde informatie is echter niet beschikbaar in de data, zeker als harde restricties worden opgelegd als gevolg van privacy issues e.d. Voor het maken van onderscheid naar toerisme-gerelateerde transacties moet dan ook gekeken worden naar andere alternatieven, zoals afleidingen die gebruikmaken van informatie van andere wel beschikbare variabelen (bijv. informatie over het land van uitgifte van een betaalkaart, de locatie van het pinapparaat of het kooppatroon), op basis van informatie van de verkopers in de transacties (MCC; bedrijfstakbenadering), op basis van een afleiding van het 'woonadres' en de 'afgelegde route' van de betaalkaart uit het volgen van het patroon van bestedingen van de koper door de tijd heen of technieken zoals geautomatiseerde typering op basis van machine learning. Voor toerismebeleid is het minimaal van belang om te weten waar de bezoekers vandaan komen (herkomst/bestemming).</p> <p>Deze gegevens zijn ook beschikbaar bij cashopnames.</p>

Gewenste informatie	Opmerking
Datum en tijdstip van de transactie.	<p>Het gaat hier om een indeling naar de onderzoeksperiode, zoals jaar, maand, week, dag enz. Daarbij moet rekening worden gehouden met het feit dat het tijdstip van betalen kan verschillen met het tijdstip van consumeren.</p> <p>Deze informatie is ook beschikbaar bij cashopnames.</p>
Het bedrag van de transactie.	Deze informatie is ook beschikbaar bij cashopnames.
De locatie van de transactie, dat wil zeggen: de locatie van het pinapparaat of anders de locatie van de verkoper.	<p>Hierbij gaat het met name om toonbankbetalingen. Dit gegeven is gekoppeld aan de plaats waar de activiteit plaatsvindt (het onderzoeksgebied). Het detailniveau van het onderzoeksgebied zou minimaal postcode moeten zijn.</p> <p>Deze informatie is ook beschikbaar bij cashopnames.</p>
Type kaart.	<p>O.a. zakelijk – privaat en pinpas – creditkaart.</p> <p>Deze informatie is ook beschikbaar bij cashopnames.</p>
Type transactie.	Betaling, reservering of terugbetaling ('refund'). Deze informatie is niet altijd in de data aanwezig.
Het land van uitgifte van de betaalkaart of de bank (als benadering voor het buitenlandse woonadres).	<p>Hierbij kan het gaan om het land van herkomst van de betaalkaart of de bank van de koper. Als het gaat om het binnenlands toerisme, wil men ook de regio weten waar de koper woont. Directe adresinformatie is niet in de data aanwezig. Voor het bepalen van de woonlocatie moet gebruik worden gemaakt van een afleiding op basis van de microdata, bijvoorbeeld door het volgen van het ID-nummer van de betaalkaart door de tijd heen.</p> <p>Deze informatie is ook beschikbaar bij cashopnames.</p>
Informatie over de verkoper in de transactie, dat wil zeggen de aanbieder van goederen en diensten (o.a. locatie en type op basis van MCC of SBI).	<p>Hierbij gaat het om de indeling van goederen en diensten die door bezoekers worden aangeschaft. Doordat een onderscheid van toerisme-gerelateerde bestedingen op basis van informatie over de koper in de transactie moeilijk te maken is, wordt in veel gevallen overgestapt naar een onderscheid van toerisme-gerelateerde bestedingen op basis van informatie van de verkoper. Daarbij wordt gebruikgemaakt van de Merchant Category Code (MCC; bedrijfstak of productgroep). Deze MCCs of vergelijkbare typeringen zijn niet altijd in de data aanwezig.</p>
Het ID-nummer van de betaalkaart.	<p>Deze informatie is alleen nodig als er een mogelijkheid is om onderzoek te doen naar de kooppatronen van individuele betaalkaarten, c.q. bezoekers, en als afleiding daarvan van het 'woon- of werkadres' en de mobiliteit van de bezoeker. Dit laatste is een eerste stap die nodig is om te bepalen of het gaat om een toerisme-gerelateerde transactie of niet. Daarnaast gaat het ook om het kunnen volgen van de route van de betaalkaart door de tijd heen. Deze afleidingen zijn vergelijkbaar met de methoden die gebruikt worden bij de analyses van bezoekersstromen op basis van mobiele telefoondata of sociale mediaberichten.</p>

Duidelijk is dat de hierboven beschreven ideale situatie met basisinformatie, die nodig is om financiële transactiedata optimaal te kunnen inzetten voor toerisme-gerelateerde bestedingen, geen haalbare kaart is. Vooral voldoende informatie over de koper in de transacties, c.q. de bezoeker zelf ontbreekt. Hierdoor is het moeilijk om vanuit de kant van de koper toerisme-gerelateerde financiële transacties te onderscheiden van de andere transacties, zoals het reizen binnen de normale leefomgeving en e-commerce. Voor de verschillende stromen van toerisme, zoals het inkomend, uitgaand en binnenlands toerisme, kunnen alternatieve benaderingen worden gebruikt. Ook gaat het bijna altijd om beveiligde en geanonimiseerde data, waardoor uitsplitsingen en een exacte aansluiting op de definities in het domein toerisme minder goed mogelijk zijn. Het gaat vooral om ontwikkelingen in de cijfers en minder om de volumes. Om misverstanden te voorkomen: het gaat hier om de basisdata op de locatie waar ze worden gegenereerd. Data van de actoren in de betaalketens waarop een uitvraag 'op afstand' kan worden gedaan door onderzoekers en statistici. Deze uitvraag moet vervolgens te allen tijde leiden tot levering van volledig geanonimiseerde en dus geaggregeerde of genormaliseerde data.

Vooral deelstromen met mitsen en maren

Een tweede hoofdconclusie van deze verkenning is dat het bij financiële transactiedata op dit moment vooral gaat om deelstromen waaraan de nodige mitsen en maren zitten. Zo is het met deelstromen moeilijk om op een betrouwbare wijze op te hogen van deelstromen naar de totale toerisme-gerelateerde bestedingen in een bestemming. Vaak zijn allerlei nuances in de betaalketens onvoldoende in beeld en kan het gebruik van betaalmethoden sterk verschillen naar bijvoorbeeld het land van herkomst of de leeftijd van een bezoeker. Deelstromen betekenen ook dat toe- of afnames in ontwikkelingen moeilijk te interpreteren zijn. Zoals hierboven al is aangegeven, is een ander issue dat het niet goed mogelijk is om toerisme-gerelateerde financiële transacties op basis van de vraagkant goed te onderscheiden van de andere transacties. Dat geldt helemaal als onderscheid moet worden gemaakt naar toerisme-gerelateerde bestedingen naar type bezoeker. Het is verder lastig om bestedingen met buitenlandse kaarten van bijvoorbeeld arbeidsmigranten, studenten, expats, grensverkeer en crew, die in hun normale leefomgeving verkeren, van de andere bestedingen te isoleren. Als gevolg van genoemde issues wordt in voorkomende situaties bijna altijd overgestapt naar een afleiding van de toerisme-gerelateerde bestedingen op basis van de informatie van de verkopers in de transactiedata, uitgaande van de toegekende Merchant Category Code (MCC) als typering voor toerisme-gerelateerde bedrijfstakken of productgroepen. Voor het inkomend en uitgaand toerisme kan dat worden aangevuld met het land van herkomst van de betaalkaart en het pinapparaat. Naast onduidelijkheid over de kwaliteit van de toegekende MCCs in de data, leidt zo'n onderscheid aan de aanbodkant bijna altijd tot onder- of overschatting van de toerisme-gerelateerde bestedingen. Dit is mede afhankelijk van de manier waarop het toerisme op basis van bedrijfstakken of productgroepen wordt afgebakend. Mogelijk bieden andere afleidingsalgoritmen in de toekomst betere oplossingen. Om toerisme-gerelateerde financiële transactiedata te kunnen combineren of te kunnen vergelijken met data uit andere bronnen, zoals die van het CBS, is het nodig om de MCCs te koppelen aan de voor bedrijfstakken of productgroepen gehanteerde internationale classificaties (SBI en CPA¹).

Een extra complicatie ontstaat als er door bezoekers gebruik wordt gemaakt van tussenpersonen, zoals reisbureaus of online platformen, bij het boeken van bijvoorbeeld logies, vervoer en andere toeristische activiteiten. Hierdoor is sprake van financiële

¹ Standaard Bedrijfsindeling (bedrijfstakken) en Classification of Products by Activity (productgroepen).

transacties, waarvan het niet altijd duidelijk is welke achterliggende producten zijn aangeschaft. Ook verdwijnt daarbij de locatie waar die producten worden geconsumeerd uit beeld. Ook hoeft het tijdstip waarop het product door de bezoeker wordt geconsumeerd niet altijd gelijk te zijn aan het tijdstip waarop de betaling is gedaan. Verder is steeds vaker sprake van transacties waarbij het gaat om terugbetalingen op het moment dat een aankoop of een reservering wordt geannuleerd. Gegevens over dit soort type transacties zijn vaak niet in de data aanwezig, waardoor een kloppend beeld van de toerisme-gerelateerde bestedingen niet kan worden gemaakt, ook niet van deelstromen. Voordat financiële transactiedata op een betrouwbare wijze kunnen worden ingezet bij onderzoek en statistiek, vragen de hier genoemde issues om een oplossing.

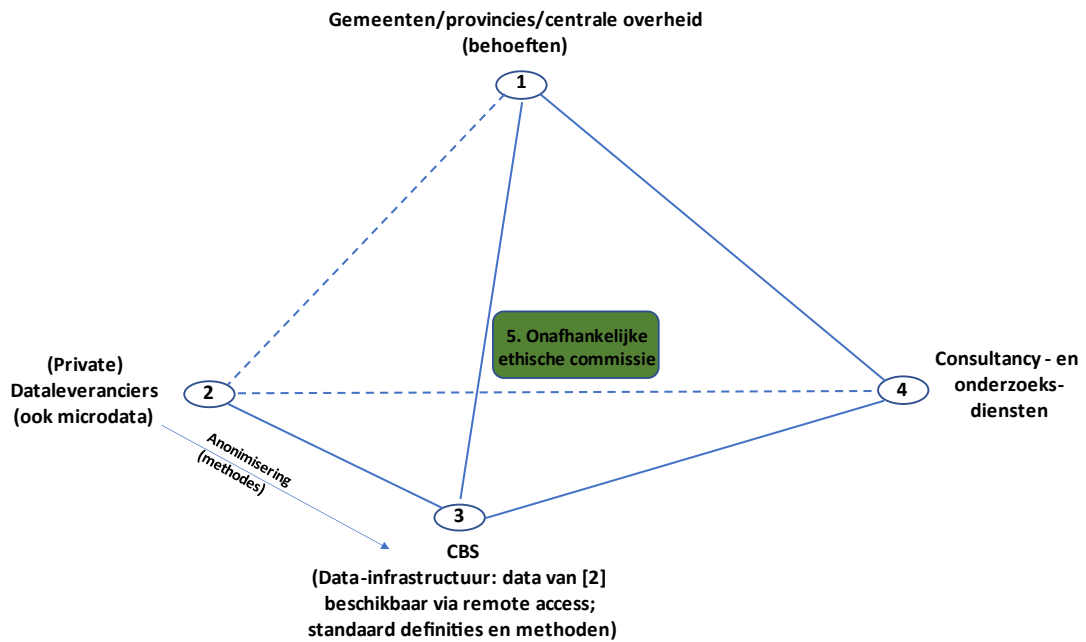
Ten slotte, dient men zich te realiseren dat de dynamiek in de financiële sector groot is. Er is voortdurend sprake van nieuwe producten en diensten en nieuwe actoren. Dat maakt het moeilijk om zicht te blijven houden op alle deelstromen in de betaalketens en dus ook op de eventuele onvolkomenheden in de beschikbare financiële transactiedata. Daarbij gaat het niet alleen om het missen van nieuwe betaalstromen maar vooral ook om het gevaar van mogelijke dubbeltellingen.

Toegang tot de data: ethische en juridische basis

Een derde hoofdconclusie van deze verkenning is dat bij het gebruik voor onderzoek en statistiek van financiële transactiedata en andere big databronnen met gevoelige persoons- en bedrijfsgegevens het van cruciaal belang is dat de ethische en juridische basis is verankerd in de organisatie en de infrastructuur. Zo moet er geïnvesteerd worden in het opbouwen van het vertrouwen tussen alle betrokken partijen en de bereidheid van potentiële dataleveranciers om op vrijwillige basis de benodigde data te delen. In tegenstelling tot sommige andere landen, ontbreekt het in Nederland op dit moment aan zo'n juridische basis om de vaak private financiële transactiedata te delen voor onderzoek en statistiek met bijvoorbeeld het CBS. Ook het sentiment in de samenleving hierover lijkt niet altijd even positief. Zie daarvoor bijvoorbeeld het negatieve standpunt van de Autoriteit Persoonsgegevens als het gaat om het gebruik van mobiele telefoondata voor onderzoek en statistiek. Bovendien hebben potentiële dataleveranciers in de financiële wereld eigen belangen, zoals de vrees voor imagoschade, hun beurswaarde, hun concurrentiepositie en het zelf te gelde maken van de beschikbare data. Daarbij komt dat vooral voor banken de enquêtedruk van de bestaande rapportageverplichtingen al hoog is. Deze situatie maakt het niet gemakkelijk om afspraken te maken met deze (private) monetaire stellingen over het op een continue basis leveren van geanonimiseerde financiële transactiedata. Een goede en beveiligde dataverwerkings- en kennisomgeving, zoals het remote-access-systeem van het CBS, kan daarbij helpen.

Wel zijn er ontwikkelingen gaande op nationaal en internationaal niveau om de toegang tot deze (big) databronnen beter mogelijk te maken. Te noemen zijn onder meer een Algemene Maatregel van Bestuur voor het CBS, de European Data Act, Data Spaces van de Europese Commissie en de activiteiten van de Verenigde Naties voor het beter toegang krijgen tot private big databronnen voor onderzoek en statistiek. Het is echter moeilijk in te schatten hoe snel deze ontwikkelingen concrete resultaten zullen opleveren. Een andere ontwikkeling in het kader van het verkrijgen van toegang tot financiële transactiedata is de herziening van de verplichte rapportages van financiële instellingen van lidstaten aan de Europese Centrale Bank (ECB). Bij die herziening is meer oog voor het gebruik van dit soort data voor onderzoek en statistiek. Dat betreft met name data over pinpas- en creditkaarttransacties.

Figuur 2. Voorgestelde infrastructuur van het gebruik van (private big) databronnen.

Bron: CBS

Zoals gezegd, gaat het bij financiële transactiedata om gevoelige persoons- en bedrijfsgegevens. Om die data voor onderzoek en statistiek te kunnen gebruiken, zal altijd sprake moeten zijn van geheimhouding en wel zodanig dat gegevens van individuele personen en bedrijven op geen enkele manier kunnen worden afgeleid. Daarvoor is het nodig de data te anonimiseren, bijvoorbeeld door aggregatie of normalisatie. De keerzijde van deze harde eis is dat data op een gewenst detailniveau niet altijd beschikbaar zullen zijn. Er moeten dan keuzen worden gemaakt voor welke variabelen detail van belang is en voor welke niet of minder. Daarbij lijkt het delen van gedetailleerde data over de verkopers minder gevoelig te liggen dan het delen van gedetailleerde data over de kopers in de transacties. Verder worden financiële transactiedata meestal niet vastgelegd ten behoeve van statistiek. Dit betekent dat geaccepteerd moet worden dat financiële transactiedata niet altijd even goed zullen aansluiten op de in toerisme gehanteerde definities, concepten en indelingen. Er zal altijd gewerkt moeten worden met benaderingen.

Ervaringen elders

Uitgaande van de gevoerde gesprekken met vooral buitenlandse organisaties, gaat het bij financiële transactiedata in toerisme-gerelateerd onderzoek in de meeste gevallen om pinpas- en creditkaartdata, grotendeels gebaseerd op toonbankbetalingen. Hoewel een deel van de toerisme-gerelateerde bestedingen natuurlijk ook verloopt via online betalingen en cash, gaat het bij pinpas- en creditkaarttransacties om substantiële stromen in het geheel van toerisme-gerelateerde financiële transacties. Bovendien bevatten deze data, in vergelijking met andere betaalstromen vaak de meeste informatie over de bezoeker, de transactie, de verkoper en hun locaties. Creditkaartdata spelen vooral een rol bij het inkomend en het uitgaand toerisme en pinpasdata meer bij het binnenlandstoerisme. De data worden meestal verkregen van een creditkaartmaatschappij of een payment serviceprovider (PSP), in de meeste gevallen aangevuld met data van de Centrale Bank (o.a. voor het ophogen van de

cijfers). Ook hier gaat het om deelstromen. Data van banken zijn om diverse moverende redenen duidelijk minder in beeld. Het gaat bijna in alle gevallen om ontwikkelingen en niet om volumes.

Sommige landen hebben een wettelijke basis om de private data op te vragen, maar in alle gevallen wordt het belang van het opbouwen van vertrouwen tussen betrokken partijen benadrukt. Daarnaast is een open communicatie naar de samenleving essentieel. Zie bijvoorbeeld de infrastructuur in Canada als een goed voorbeeld (zie ook figuur 2). Bij de uiteindelijke datalevering is in een aantal gevallen sprake van een gegevensmakelaar als tussenpersoon. De gegevensmakelaar zorgt voor het anonimiseren van de data en de afleidingsalgoritmen om toerisme-gerelateerde transacties te onderscheiden van de overige transacties. Daarbij is de kwaliteit van de afleidingsalgoritmen voor de uiteindelijke datagebruikers niet altijd even duidelijk.

Toerisme-gerelateerde bestedingen worden op dit moment meestal geanalyseerd vanuit de aanbodkant op basis van de typering van de verkopers (MCCs), met name omdat voldoende data aan de vraagkant ontbreekt. Het gebruik van de financiële transactiedata voor onderzoek richt zich onder meer op toepassingen bij de Nationale Rekeningen, de Internationale Handel waaronder de Reisverkeersbalans, en de Productiestatistieken, zoals die over de detailhandel en de horeca. In het domein toerisme staat de inzet van financiële transactiedata nog in de kinderschoenen. Veel landen zijn recent een pilot gestart of denken daarover na. Daarbij gaat het vooral om het sec presenteren van de verkregen data als extra bron, als validering van bestaande statistieken, als benadering voor niet-financiële indicatoren of ter ondersteuning van bestaande statistieken. Die ondersteuning richt zich op het kunnen presenteren van snellere cijfers en vooral op het kunnen regionaliseren van de beschikbare data. Veelal zit men echter nog in de fase waarbij men onderzoekt op welke wijze het best kan worden omgegaan met de hierboven genoemde onvolkomenheden in de financiële transactiedata. Internationale samenwerking zou hierbij zeker kunnen helpen.

Opvallend was dat sommige landen die in een eerder stadium vol hadden ingezet op het gebruik van financiële transactiedata voor de bestedingen van bezoekers in toerismestatistieken sinds de coronapandemie deels of geheel daarop zijn teruggekomen. Er waren uiteindelijk toch twijfels over de volledigheid en de kwaliteit van de uitkomsten, de gehanteerde afleidingen en de gebruikte methoden.

Zeker ook potentie: suggesties en randvoorwaarden voor vervolgonderzoek

Ondanks de hierboven genoemde mitsen en maren aan het gebruik van financiële transactiedata, lijken er op basis van deze verkenning toch voldoende aanknopingspunten te zijn om verder te gaan met het onderzoek naar de mogelijkheden van deze bron voor het domein toerisme. De genoemde mitsen en maren zijn er om opgelost te worden en de meer traditionele statistieken kennen ook hun onvolkomenheden. De uiteindelijke meerwaarde en beperkingen van deze databron voor toerisme worden pas echt duidelijk door er praktisch mee aan de slag te gaan. Gestart kan worden met pinpas- en creditkaartdata. Daarbij kan een eerste onderscheid naar toerisme-gerelateerde transacties worden gemaakt vanuit de toeristische aanbodkant op basis van MCCs, die vertaald kunnen worden naar SBI's. Deze MCCs moeten dan wel in de data aanwezig zijn. Dat levert op nationaal en regionaal niveau bijvoorbeeld informatie op over de ontwikkeling per toerisme-gerelateerde bedrijfstak. Daarbij is het dan wel van essentieel belang hoe toerisme als geheel wordt afgebakend. Voor het inkomend en uitgaand toerisme kan deze afleiding gecombineerd worden met het land van uitgifte van de betaalkaart en de locatie van het pinapparaat. Dat levert bijvoorbeeld

inzicht in het relatieve financiële belang van de herkomstlanden van buitenlandse bezoekers en van bestemmingslanden van uitgaande Nederlandse bezoekers. Bestedingen per bedrijfstak en locatie op basis van pinpas- en creditkaartdata geven op regionaal niveau ook het relatieve financiële belang aan van activiteiten, waaraan ‘bezoekers’ hun geld uitgeven. Ontwikkelingen in de cijfers van de financiële transactiedata kunnen worden vergeleken met bijvoorbeeld de ontwikkelingen in bestaande statistieken zoals Logiesaccommodaties, het Onderzoek Inkomend Toerisme en het CBS-Vakantieonderzoek. Men dient zich wel te blijven realiseren dat het in alle gevallen gaat om deelstromen.

Veel partijen in de toerismesector in Nederland geven aan dat zij geïnteresseerd zijn in dit soort data, maar wachten op een gezamenlijke en het liefst een landelijke aanpak. Men geeft aan al tevreden te zijn met deelstromen en met wat minder detaillering. Zoals eerder gezegd, mag ook niet worden verwacht dat uitkomsten perfect zullen aansluiten op de definities en concepten, die gelden in het domein toerisme. Maar uitkomsten kunnen als extra bron wel snellere en landelijke en regionale bèta-indicatoren opleveren voor beleidsmakers.

Concreet zijn op dit moment in Nederland data over pinpas- en creditkaarttransacties beschikbaar van Mastercard. Uitgaande van het verkennende onderzoek van de gemeente Amsterdam, levert dat bruikbare inzichten op, ook op fijn regionaal niveau. In de nabije toekomst kan ook gekeken worden naar de financiële transactiedata, die beschikbaar komen bij de nieuwe rapportageverplichtingen van de ECB. Ook het CBS onderhandelt al enige tijd met partijen in de financiële wereld, maar dat heeft nog niet echt geleid tot afspraken over structurele datalevering. Voordeel van CBS-data is dat deze data gekoppeld kunnen worden aan andere (financiële) databronnen, die bij deze organisatie aanwezig zijn.

Voordat een doorstart van het project kan worden gemaakt, is het wel van belang:

- om na te gaan of de Mastercarddata daadwerkelijk beschikbaar zijn en eventueel kunnen worden opgeschaald naar het landelijke niveau. Een alternatieve aanpak is door aan te sluiten bij de projecten die nu lopen bij de gemeenten Amsterdam en Utrecht.² Op de iets langere termijn zijn data bij de ECB en mogelijk het CBS beschikbaar;
- om de focus te richten op een landelijke opschaling en daarbij in ieder geval te werken aan gemeenschappelijke definities, concepten, methoden en vergelijkbare oplossingen te zoeken voor de hier beschreven onvolkomenheden. Dit voorkomt niet alleen dubbelwerk, maar leidt ook tot vergelijkbare resultaten;
- om te bezien hoe en door wie de gewenste output structureel kan worden geproduceerd? Het CBS is daarvoor een goede kandidaat. Deze organisatie beschikt over voldoende kennis op het terrein van financiën, economie en methodologie, maar ook als het gaat om kennis over de beveiliging en de geheimhouding van de data. Bovendien zou gebruik kunnen worden gemaakt van het systeem van remote-access om financiële transactiedata beter beschikbaar te maken voor onderzoek en statistiek;
- om te onderzoeken op welke wijze een juridische basis kan worden gelegd voor het structureel verkrijgen, verwerken en delen van financiële transactiedata voor onderzoek en statistiek. Deze juridische basis gaat verder dan het toegang krijgen tot financiële transactiedata alleen, maar heeft betrekking op alle big databronnen. Er zijn ontwikkelingen gaande op nationaal en internationaal niveau om die toegang tot private data voor onderzoek en statistiek beter mogelijk te maken. Het is echter onduidelijk wanneer deze ontwikkelingen zullen leiden tot concrete resultaten. Het beeld is dat er nog een lange weg te gaan is. Men kan in ieder geval starten of verder gaan met het

² Bij het project van Utrecht speelt ook het CBS een rol.

opbouwen van het onderlinge vertrouwen tussen betrokken stakeholders, waaronder ook de Autoriteit Persoonsgegevens en politieke en maatschappelijke partijen. Dat vraagt om een gezamenlijke aanpak van alle betrokken organisaties. Een voorbeeld van een goed werkende organisatiestructuur voor een betere toegang tot private (big) databronnen is de infrastructuur met een centraal Trust Center in Canada;

- om een visie voor de middellange termijn op te stellen: welke wensen leven er en wat kan er wel en wat niet worden bereikt? Wat is de gewenste output, wat zijn de beperkingen en welke (big) data zijn daarvoor nodig van wie? Daarbij gaat het niet alleen om meer inzicht in toerisme-gerelateerde bestedingen in het algemeen, maar ook om de inzet van deze gegevens bij bestaande statistieken zoals de Satellietrekeningen Toerisme, de Reisverkeerbalans, het Onderzoek Inkomend Toerisme en het CBS-Vakantieonderzoek, alsmede voor meer inzicht in niet-financiële indicatoren en de indirecte economische betekenis van toerisme. Ook is de indruk dat er niet meer alleen behoefte is aan inzicht in de bestedingen van bezoekers (dus toerisme) maar door de gewenste inbedding van het toerisme in de totale ruimtelijke ontwikkeling ook aan meer inzicht in de bestedingen van de niet-bezoekers in een bestemming;
- om te zorgen voor een structurele financiering voor de langere termijn. Daarbij kan het gaan om een cofinanciering met bijvoorbeeld provincies en gemeenten, maar deze aanpak lijkt niet altijd even goed te werken. Eenmalige financiering leidt in ieder geval niet tot de verdere ontwikkeling en de uiteindelijke implementatie van dit soort statistieken;
- om te bezien welke kennis in een vervolg van het project beschikbaar moet zijn? Daarbij gaat het minimaal om kennis van en het liefst ook relaties in de financiële wereld, kennis over de economie, kennis over het domein toerisme en kennis van methodologie;
- om een gemeenschappelijke conversietabel op te stellen voor de binnen financiële transactiedata veel gebruikte MCC-typing en de binnen de internationale statistiek gehanteerde SBI- en CPA-classificaties;
- om, tenslotte, ook te kijken naar en aan te sluiten op internationale ontwikkelingen op dit terrein.

Inhoudsopgave

Samenvatting

1.	Inleiding en achtergrond	14
1.1	Achtergrond en aanleiding van het onderzoek	14
1.2	Afbakening van het domein	16
1.3	Relatie met ander onderzoek en statistieken	20
1.4	Opzet van het onderzoek	21
1.5	Dankwoord	21
2.	Overzicht van het huidige betalingsverkeer	23
2.1	Overzicht van het betalingsverkeer in relatie tot toerisme	23
2.2	Databronnen met financiële gegevens	36
2.3	(Juridische) randvoorwaarden	42
3.	Databehoeften vanuit de sector toerisme	47
3.1	Basisbehoeften	47
3.2	Overige behoeften	50
3.3	De relatie met andere statistieken	53
3.4	Confrontatie van betaalmethoden en behoeften	55
3.5	Enkele methodologische overdenkingen	56
4.	Ervaringen met het gebruik van financiële transactiedata	60
4.1	Landen	60
4.2	Gemeente Amsterdam	67
4.3	Overige internationale ontwikkelingen	71
5.	Belangrijkste conclusies en vervolg	75
5.1	Belangrijkste conclusies	75
5.2	Vervolgonderzoek	80
	BIJLAGE: samenvatting van de belangrijkste issues van financiële transactiedata voor het domein toerisme	83

1. Inleiding en achtergrond

1.1 Achtergrond en aanleiding van het onderzoek

Naast de inzet van traditionele surveys en administratieve bronnen, wordt de laatste tien jaar ook steeds vaker gekeken naar de mogelijkheden om zogenoemde big databronnen in te zetten voor onderzoek en statistiek. Daarbij gaat het niet alleen om de vervanging van bestaande statistieken, maar vooral om de ondersteuning en validering van die statistieken.

Deze big databronnen zijn het resultaat van digitale voetafdrukken die mensen achterlaten als ze bepaalde activiteiten uitvoeren. Gedacht moet worden aan het gebruik van de mobiele telefoon, het versturen van sociale mediaberichten, het reizen met het openbaar vervoer en het passeren van elektronische verkeersslussen in de weg, maar ook aan het doen van betalingen, zogenoemde financiële transacties.

Bij financiële transactiedata gaat het, globaal genomen, om die data die door verschillende actoren ergens in de verschillende betaalketens elektronisch worden vastgelegd als een koper en een verkoper van een product onderling een financiële transactie aangaan.

De verwachtingen met betrekking tot de inzet van dit soort big databronnen bij statistiek zijn vaak hooggespannen: snellere cijfers, frequenter, meer details, nieuwe informatie en lagere productiekosten dan bij de huidige meer traditionele statistiek.

Gezien vanuit deze verwachtingen is het verstandig onderzoek te doen naar de mogelijkheden om financiële transactiedata ook in te zetten voor statistiek in het domein toerisme. Sneller cijfers, frequenter en vooral meer detail in de zin van meer regionale cijfers dan bij de huidige statistieken sluiten namelijk goed aan bij de veranderende behoeften van de beleidsmakers in deze sector.

Deze veranderende behoeften hebben onder meer te maken met het verschuivend perspectief op het toerisme, namelijk: van de focus op het aantrekken van nog meer bezoekers (promotie) naar de focus op het management en het rentmeesterschap van het toerisme. Toerisme is daarmee onderdeel geworden van de algehele ontwikkeling van een bestemming en moet concurreren met de andere functies van die bestemming, zoals wonen, natuur, landbouw en industrie. Er is vanuit toerisme gezien, naast de toeristische vraag, ook meer aandacht voor duurzaamheid, erfgoed, economische impact en sociale draagkracht. Om dit nieuwe perspectief beter met statistiek te ondersteunen, vraagt dit om snellere en frequentere cijfers. Maar ook de recente decentralisatie van de ruimtelijke ordening, inclusief toerisme en vrijetijd, van de centrale naar de lokale overheid speelt hier een rol. Hierdoor is de behoefte aan fijnmazige regionale data de laatste jaren sterk toegenomen. Deze behoefte zal nog verder toenemen door de invoering van de nieuwe Omgevingswet. Volgens deze wet moet de ruimtelijke ontwikkeling van een regio in al zijn samenhang worden beschreven. Dat geldt voor een te verantwoorden ontwikkeling van alle functies van een regio.

Naast de hierboven genoemde potentiële voordelen van deze big databron en een betere aansluiting op de nieuwe databehoeften, heeft de inzet van financiële transactiedata bij statistiek in het domein toerisme ook nog andere voordelen. Vragen

over bestedingen van bezoekers³ in enquêtes zijn vaak moeilijk. Respondenten zijn steeds minder bereid deze vragen te beantwoorden, weten niet meer precies wat ze hebben uitgegeven of het is niet altijd duidelijk welke goederen en diensten wel en niet moeten worden meegenomen bij de toeristische bestedingen. Dat kan zowel leiden tot over- als onderschatting van de daadwerkelijke bestedingen. Hiermee zijn vragen over bestedingen in enquêtes vaak belastend en duur, waardoor ook de frequentie relatief laag is. Zo wordt het Onderzoek Inkomend Toerisme (OIT), waarvan de bestedingen van buitenlandse toeristen in Nederland onderdeel zijn, maar één keer per vier jaar uitgevoerd. Bij de vragen naar de bestedingen van Nederlandse toeristen, zowel binnenlands als buitenlands, is dat een keer per jaar.⁴ Over de bestedingen van dagbezoekers is überhaupt weinig bekend. Het idee is dat de inzet van deze nieuwe bron met financiële transactiedata hierin, zonder al te veel extra kosten, verbetering kan aanbrengen.

Ten slotte, kunnen financiële transacties als benadering dienen voor niet-financiële indicatoren, zoals bijvoorbeeld drukte (aantallen transacties in een gebied), seizoenpatronen en het relatieve belang van uitgevoerde activiteiten door te kijken naar welke bedragen aan welke activiteiten zijn uitgegeven.

Opzet van deze notitie

Om inzicht te krijgen in de bovengenoemde aspecten van financiële transactiedata in het domein toerisme is een verkennend onderzoek uitgevoerd. Deze notitie is het resultaat van dat onderzoek. De notitie gaat onder meer in op wat financiële transacties nu precies zijn, welke actoren en data daarbij een rol spelen en welke bronnen beschikbaar zijn. Daarnaast is ook gekeken naar de databehoeften van de beleidsmakers op dit terrein in het domein toerisme. Big databronnen met persoons- en bedrijfsgegevens raken snel aan issues zoals privacy. Dat roept de vraag op in hoeverre privacy issues en toegankelijkheid tot de data een rol spelen? Tenslotte, is gekeken naar enkele voorbeelden van de inzet van financiële transactiedata voor statistiek in binnen- en buitenland. Dit alles heeft geleid tot een aantal conclusies en suggesties voor vervolgonderzoek.

Eerdere ervaringen met big databronnen

Vooraf kan al wel worden aangetekend, dat onderzoek dat tot op heden is uitgevoerd met behulp van big databronnen in het algemeen de hierboven geschetste verwachtingen van beleidsmakers nog niet heeft waargemaakt. Daarbij spelen niet alleen inhoudelijke en methodologische aspecten een rol, maar vaak ook andere aspecten, zoals het structureel toegang kunnen krijgen tot deze databronnen en de zorg om de aantasting van de privacy en daarmee ook de vrees voor imagoschade voor potentiële, vaak private, dataleveranciers.

Ook ontbreekt het aan een langere termijnvisie, waarbij voor een langere periode financiële ondersteuning voor de ontwikkeling van dit soort bronnen wordt gegeven. Te vaak is er nog sprake van eenmalig onderzoek. Zo'n benadering zet echter weinig zoden aan de dijk omdat de inzet van big databronnen, net zo als in het verleden bij de inzet van administratie bronnen, een lang ontwikkelingstraject kent en op den duur moet overgaan naar een structurele productie van cijfers.

³ De term 'bezoekers' wordt hier gebruikt als de combinatie van zowel dagbezoekers als toeristen met tenminste één overnachting.

⁴ De uitvraag is wel 4 x per jaar (elk kwartaal), maar vooralsnog wordt maar één keer per jaar gepubliceerd.

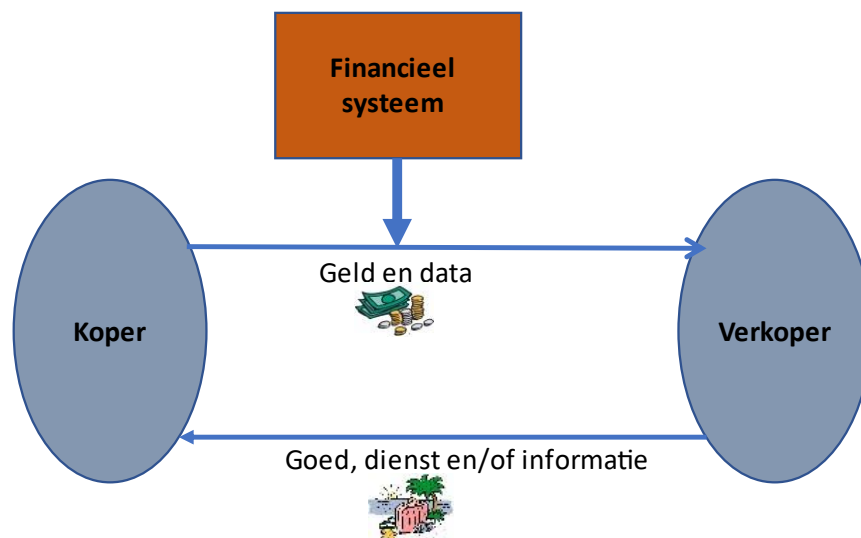
Verder dient men zich te realiseren dat deze gegevens worden verzameld ten behoeve van de logistieke processen bij de dataleveranciers en meestal niet ten behoeve van statistiek. Dat betekent onder meer dat de variabelen en de gehanteerde classificaties in de databestanden niet altijd aansluiten bij de gewenste definities en indelingen van de statistiekmakers, zoals dat wel het geval is bij bijvoorbeeld een standaard surveyonderzoek. Er moet dan ook gewerkt worden met benaderingen. Het voordeel is wel dat er relatief veel datapunten beschikbaar zijn, maar daar staat tegenover dat het moeilijk is vast te stellen hoe representatief dit soort data is. Er is geen nette steekproef getrokken en vaak gaat het om een of enkele stukjes van de puzzel. Dit vraagt om een andere manier van statistiek maken, waarbij uitleg aan de datagebruikers over wat de output precies voorstelt van belang is.

1.2 Afbakening van het domein

Welke financiële transacties?

Bij het gebruik van financiële transactiedata in het domein toerisme gaat het niet om alle bestaande transacties. Het gaat om producttransacties, die het proces van kopen en verkopen volgen van, in dit geval, toerisme-gerelateerde goederen en diensten. In omgekeerde richting leiden de producttransacties tot geldstromen tussen koper en verkoper. De verwerking van die tweede stroom met financiële transacties wordt gefaciliteerd door het financiële systeem in Nederland. Om dat financiële systeem zo goed mogelijk te laten functioneren, worden op diverse plekken in de betaalketens logistieke data over de transacties elektronisch vastgelegd. Zie figuur 1.

Figuur 1. Basiselementen van een financiële transactie

In het internationale handboek van de Nationale Rekeningen (the European System of Accounts; ESA⁵) wordt een financiële transactie gedefinieerd als: “an economic flow that is an interaction between institutional units by mutual agreement” of als “all transactions in financial assets and liabilities between resident institutional units, and between them and non-resident institutional units” en wel in een bepaalde onderzoeksperiode.

Bij de financiële transacties van de koper naar de verkoper spelen niet alleen banken een rol. Dat geldt bijvoorbeeld als er gebruik wordt gemaakt van een creditkaart om de betaling te voldoen. In dat geval geeft de creditkaartmaatschappij een lening aan de koper en betaalt de verkoper. De koper moet vervolgens de lening aflossen. Voor de autorisatie en de verwerking van de transactie worden meestal tussenpersonen gebruikt, zogenoemde transactieverwerkers en payment serviceproviders (PSP's). Voor het toezicht op en het zo efficiënt mogelijk laten verlopen van het financiële systeem zijn de Nederlandse Bank (DNB) en de Europese Centrale Bank (ECB) verantwoordelijk.

Zowel de koper als de verkoper kunnen een private persoon, een bedrijf (zakelijk verkeer) of de overheid (zakelijk verkeer) zijn. Relatief nieuw is de toename van het aantal zogenoemde peer-to-peer transacties tussen private personen, zoals bij het online verhuren van de eigen woning of bij het delen van een auto of caravan. Hierbij wordt gesproken van de deeleconomie.

Definitie van het toerisme vanuit de vraagkant

Toerisme wordt gedefinieerd vanuit de vraagkant, namelijk: *mensen, die reizen naar plaatsen buiten hun normale leefomgeving voor niet meer dan één jaar voor vrije tijd, zaken en andere doeleinden en die niet ter plaatse worden beloond voor hun activiteiten* (zie o.a. UNWTO⁶). Het gaat dus om een subjectieve definitie, waarbij het begrip ‘buiten de normale leefomgeving’ centraal staat. Die normale leefomgeving is voor iedereen weer anders en dus niet afgebakend met een specifieke afstand, minimale tijdsduur of frequentie.⁷

Uitgaande van bovenstaande definitie, gaat het dus om alle financiële transacties die gerelateerd zijn aan het reizen van mensen buiten hun normale leefomgeving. Het gaat niet alleen om uitgaven tijdens een trip, maar ook om uitgaven die gedaan worden voor de trip, maar wel gerelateerd zijn aan die trip. Dit is inclusief de uitgaven, die worden gedaan door derden ten behoeve van jouw trip. Denk bijvoorbeeld aan de uitgaven van de werkgever ten behoeve van een zakelijke reis of een etentje dat wordt aangeboden door een familielid. De kunst zal dus zijn om de financiële transacties, die op een of andere wijze gerelateerd zijn aan toerisme, te onderscheiden van alle andere transacties, waaronder transacties voor e-commerce en het reizen binnen de normale omgeving.

Concreet gaat het om de uitgaven aan activiteiten, zoals vervoer, logies, maaltijden en drank, informatiediensten, entree voor attracties, musea, parken e.d., huur van een auto of fiets, souvenirs en allerlei andere aankopen tijdens de trip als deze tenminste niet zijn verbonden aan de aankoop van grote financiële en non-financiële activa, zoals land, (het onderhoud van) (vakantie)huizen en auto's, of aan goederen die gekocht

⁵ Zie: <https://ec.europa.eu/eurostat/web/products-manuals-and-guidelines/-/ks-02-21-009>

⁶ Zie: <https://www.unwto.org/glossary-tourism-terms>.

⁷ Bij dagtochten wordt wel vaak een tijdsduur gehanteerd, zoals 2 uur van huis inclusief reistijd. Soms wordt ook uitgegaan van 8 uur.

worden voor herverkoop. De uitgaven kunnen ook plaatsvinden via een tussenpersoon, zoals een reisagent of touroperator, die daarop een marge berekent. Ook kan het gaan om een online platform als bemiddelaar. Denk bijvoorbeeld aan Airbnb. Ten slotte gaat het ook om uitgaven aan duurzame goederen die gekoppeld kunnen worden aan de reis, zoals een tent of een caravan. In principe kunnen bezoekers hun geld uitgeven aan bijna elk product. Zo'n lijst met goederen en diensten is dus niet van tevoren vast te stellen.

Producttransacties die gratis zijn, worden hier buiten beschouwing gelaten. Op basis van de kosten zouden deze 'uitgaven' wel kunnen worden geschat. Denk bijvoorbeeld aan het gebruik van een eigen vakantiewoning of een woning van een kennis. Ook het gesubsidieerde deel van goederen of diensten, zoals bij een entreekaartje van een museum, wordt hier niet expliciet onderscheiden. Terwijl anderzijds eventueel te innen belastingen wel worden meegenomen. Het gaat hier vooral om de marktprijs en niet om de basisprijs van een goed of dienst. Het zou mooi zijn als dit soort aspecten van financiële transacties wel kunnen worden onderscheiden, maar dat lijkt voorsnog te hoog gegrepen. De ESA zegt hierover: "transaction values may not necessarily be the same as prices quoted in the market at the time of the transaction (5.21), and exclude charges, fees, etc. (5.22) which are recorded separately as payments for services".

Gegevens over toerisme-gerelateerde bestedingen door private personen en huishoudens komen nu meestal beschikbaar via enquêtes. De belangrijkste daarvan zijn het CBS-Vakantieonderzoek en het Onderzoek Inkomend Toerisme. Ook de gegevens over de uitgaven voor zakelijke trips (bedrijfsleven en overheid) en dagtochten, komen uit een enquête.

Aanbodkant van het toerisme

Aan de andere kant van het proces van producttransacties van bezoekers (=kopers) staan de verkopers, dus het aanbod van toerisme-gerelateerde goederen en diensten. Daarbij zijn in principe de uitgaven van de bezoekers gelijk aan de ontvangsten van de verkopers (tegen marktprijzen). Zowel bij kopers als verkopers kunnen echter kosten door tussenpersonen, zoals bijvoorbeeld een reisagent of een online platform, voor de transactie in rekening worden gebracht, waardoor de uiteindelijke bestedingen van de kopers niet gelijk hoeven te zijn aan de uiteindelijke ontvangsten van de verkopers. Zoals bij de vraagkant al is aangegeven, behoren hiertoe ook eventuele kosten, berekende marges, subsidies en belastingen.

Aan de kant van de bezoeker gaat het om alle uitgaven die verbonden zijn aan een reis buiten de normale leefomgeving. Aan de kant van de verkoper zou het moeten gaan om het spiegelbeeld, namelijk alle ontvangsten van producten en diensten die gekocht worden door bezoekers. Dit perspectief is echter minder eenvoudig in beeld te brengen, omdat het aan de aanbiederskant niet gemakkelijk te bepalen is of het gaat om een bezoeker en zo ja waaraan die bezoekers precies hun geld uitgeven. Daarbij wordt veelal onderscheid gemaakt naar toerisme-karakteristieke goederen en diensten en niet-toerisme-karakteristieke goederen en diensten. Bij toerisme-karakteristieke goederen en diensten gaat het om die producten, waarvan het aanbod grotendeels zou wegvallen als er geen bezoekers meer komen, zoals logies en drank- en eetgelegenheden.

Wel kunnen vanuit de aanbodkant alle producten, die in de economie worden aangeboden en geconsumeerd, op basis van verschillende classificaties worden onderscheiden naar type. Meestal wordt daarvoor de zogenoemde internationale CPA-

code (Classification of Products by Activity⁸) gebruikt. In het geval van toerisme gaat het dan om alle CPA-codes, die op een of andere wijze gerelateerd zijn aan toeristische activiteiten.

Figuur 2. Een voorbeeld van de indeling naar bedrijfstakken (SBI) en productgroepen (CPA)

		Bedrijfstakken - SBI								
		Hotels	Kampeerterrainen	Restaurants	Musea	Openbaar vervoer	Landbouw	Verhuur auto's	Personenvervoer door de lucht	Enz.
P r o d u c t g r o e p e n - C P A	Logiesdiensten	X	X				X			
	Eten en drank	X		X	X					
	Museumdiensten				X					
	Vervoer					X		X	X	
	Enz.									

Bron: CBS

Producten kunnen door meer dan een bedrijfstak worden aangeboden. Denk bijvoorbeeld aan logiesdiensten (overnachtingen). Logiesdiensten worden onder meer aangeboden door de bedrijfstak Hotels e.d., maar ook bijvoorbeeld door de bedrijfstak Landbouw, bosbouw en visserij als het gaat om boerencampings. De aanbodkant van toerisme kan daarmee ook worden bekeken vanuit een indeling naar bedrijfstakken. Daarvoor wordt meestal de Standaard Bedrijfsindeling (SBI) gebruikt. De SBI is gerelateerd aan de internationale NACE-classificatie.⁹ Zie als illustratie voor de benaderingen vanuit productgroepen en bedrijfstakken verder figuur 2. De indeling naar CPA is gedetailleerder dan die naar SBI.

Het voordeel van een indeling naar SBI of CPA is dat er allerlei financiële (micro)gegevens en indicatoren beschikbaar zijn over bijvoorbeeld omzet en toegevoegde waarde bij onder meer het CBS.¹⁰ Deze gegevens kunnen gecombineerd worden met de uitgaven van bezoekers en de inkomsten van bedrijven (=aanbieders). Dat wordt bijvoorbeeld gedaan in een rekeningenstelsel zoals de Satellietrekening Toerisme.

Als er bij financiële transactiedata sprake is van een indeling naar goederen en diensten of naar bedrijfstakken dan gaat het meestal om een andere codering, namelijk de Merchant Categorie Code (MCC). Om die codering te kunnen koppelen aan

⁸ Zie <https://ec.europa.eu/eurostat/web/cpa/cpa-2008>.

⁹ Zie https://ec.europa.eu/competition/mergers/cases/index/nace_all.html.

¹⁰ Zie bijvoorbeeld voor de Horeca: [StatLine - Horeca; omzetontwikkeling, index 2015=100 \(cbs.nl\)](#)

de SBI of CPA is een conversietabel nodig. Daarover bestaat (nog) geen internationale consensus.

Naast de uitgaven van bezoekers en de ontvangsten van de aanbieders bij financiële transacties, speelt ten slotte ook de relatie tussen aanbieders (=bedrijven) onderling een rol. Hierbij gaat het niet om de directe effecten van de uitgaven van bezoekers bij de aanbieders, maar om de indirecte effecten. Uitgaven van bezoekers in een restaurant leiden namelijk tot extra activiteiten en dus uitgaven in bijvoorbeeld de landbouw (aan voedsel en drank) en in het vervoer en bij de groothandels (de toeleveranciers). Deze indirecte effecten zijn van belang voor de economische betekenis van het toerisme. Op nationaal niveau kunnen de relaties tussen bedrijfstakken worden teruggevonden als intermediair gebruik in de zogenoemde aanbod- en gebruiktabellen van de Nationale Rekeningen (AGT). Op regionaal niveau zijn deze gegevens iets minder goed beschikbaar. Wel kan er gebruik worden gemaakt van de Regionale Rekeningen van het CBS. Deze Regionale Rekeningen geven een kwantitatieve beschrijving van de economische processen van een regio (landsdelen, provincies en corop-gebieden). Een nadeel is dat de bij deze beschrijving gehanteerde indeling beperkt is tot 21 bedrijfstakken. Dit is onvoldoende om het domein toerisme op een juiste wijze te kunnen afbakenen.

1.3 Relatie met ander onderzoek en statistieken

Naast het produceren van cijfers over bestedingen van bezoekers in het algemeen, gaat het bij het gebruik van financiële transactiedata ook om het produceren van bestedingsgegevens voor specifieke statistieken. Daarbij gaat het om het Onderzoek Inkomend Toerisme (OIT), de Satellietrekeningen Toerisme (SRT), de Reisverkeerbalans van de Internationale Handel (Reisverkeerbalans) en het CBS-Vakantieonderzoek (CVO). Ook is er een relatie met het Kennisnetwerk Economische Impactanalyses Toerisme en Recreatie (KNEITER). Deze statistieken zijn belangrijke stakeholders van de uitkomsten van dit onderzoek.

Bij het CBS-Vakantieonderzoek gaat het onder meer om de uitgaven van Nederlandse bezoekers in Nederland en in het buitenland, onder meer uitgesplitst naar type bezoeker, type besteding en bestemmingsland of regio.

Bij het OIT gaat het, naast allerlei activiteiten en gedragingen, onder meer om de uitgaven van buitenlandse toeristen in Nederland. Daarbij wordt onderscheid gemaakt naar het type toerist (o.a. naar motief en herkomst) en het type product of dienst, waaraan geld wordt uitgegeven. Voorheen werd het OIT een keer in de vier jaar uitgevoerd.

Bij de SRT gaat het om een kwantitatieve beschrijving op nationaal niveau van dat deel van de economie, dat gerelateerd is aan de bestedingen van inkomende en binnenlandse bezoekers. Onderscheid wordt gemaakt naar een combinatie van type bezoeker en type goed of dienst. De SRT wordt een keer per jaar samengesteld op basis van verschillende bronnen.

De Reisverkeerbalans sluit deels aan op de SRT, maar bij die statistiek zijn de uitsplitsingen per land. Dus: de balans tussen enerzijds de bestedingen gezien vanuit het inkomend toerisme en anderzijds de bestedingen gezien vanuit het uitgaand toerisme. Een belangrijk verschil met de SRT is de populatie. Bij de Reisverkeerbalans gaat het om het reizen in het algemeen. Naast de bezoeker, gaat het bijvoorbeeld ook

om het grensverkeer, arbeidsmigranten, expats en andere bezoekers, die geen ingezetene zijn van Nederland, maar hier wel aanwezig zijn. Voor een belangrijk deel van hun tijd bevinden de hier genoemde groepen zich vooral in hun normale leefomgeving.

Ten slotte, is er een relatie met het Kennisnetwerk KNEITER. Dit kennisnetwerk richt zich op de economische betekenis van het toerisme en recreatie op vooral regionaal niveau. Daarvoor heeft men een algemene leidraad opgesteld hoe die economische betekenis kan worden berekend en welke databronnen daarvoor beschikbaar zijn.¹¹ In tegenstelling tot de SRT gaat het zowel om de directe als de indirecte effecten van het toerisme.

1.4 Opzet van het onderzoek

Het onderzoek naar de mogelijkheden om financiële transactiedata in te zetten voor statistiek in het domein toerisme is in overleg met de opdrachtgever NBTC/LDA opgesplitst in twee fasen, niet noodzakelijkerwijs achter elkaar.

De eerste fase heeft zich vooral gericht op een inventarisatie. De belangrijkste vragen waren:

- Waar hebben we het over als het gaat om financiële transacties en financiële transactiedata?
- Welke actoren en (potentiële) bronnen spelen daarbij een rol?
- Welke juridische voorwaarden spelen bij het verkrijgen van de data een rol?
- Wat zijn de behoeften in de sector toerisme? Waar denkt men voordelen te behalen door gebruik te maken van financiële transactiedata?
- Is het realistisch om te verwachten dat er ook daadwerkelijk met financiële transactiedata kan worden gewerkt? Zijn er op korte termijn data beschikbaar?

De tweede fase van het onderzoek is gericht op het daadwerkelijk werken met financiële transactiedata. Dan moet wel de laatste vraag van het eerste verkennende deel van het onderzoek positief zijn beantwoord. Daarom is aan het eind van de eerste fase een go-no-go-moment ingelast. Dit go-no-go-moment heeft als doel om te bepalen of en zo ja wanneer het zinvol is om het project over te laten gaan naar de tweede fase, het werken met data. Zie daarvoor ook de suggesties voor vervolgonderzoek in paragraaf 5.2.

Dit document beschrijft de resultaten van de eerste inventariserende fase. Onderzoek voor de eerste fase is vooral uitgevoerd door zowel binnen als buiten Nederland een aantal interviews te houden. Daarnaast is gebruikgemaakt van beschikbare literatuur, presentaties, notities en vooral ook van al beschikbare kennis.

1.5 Dankwoord

Deze verkenning naar het gebruik van financiële transactiedata in het domein toerisme werd uitgevoerd in opdracht van het Nederlands Bureau voor Toerisme en Congressen

¹¹ Zie: de KNEITER-Leidraad voor betere vergelijkbaarheid van economische impactanalyses toerisme en recreatie - Landelijke Data Alliantie: <https://www.nbtc.nl/nl/site/kennisbank/cijfers-statistieken/ddl-kneiter-leidraad-voor-betere-vergelijkbaarheid-van-economische-impactanalyses-toerisme-en-recreatie.htm>.

(NBTC/LDA) en was een indirect gevolg van het geld dat beschikbaar is gesteld via het Amendement van de Tweede Kamer (de leden Aartsen en Von Martels, 19 november 2020¹²). Zonder deze financiering van het Ministerie van Economische Zaken en Klimaat had dit onderzoek niet tot stand kunnen worden gebracht.

Daarnaast is dank verschuldigd aan de heren Bob Kruithof en Koen van 't Boveneind van het CBS voor hun ondersteuning op allerlei terrein en de heren Peter Steenhuis van de Hogeschool Saxion en Eric Wassink van het CBS voor het leveren van commentaar. Dat geldt ook voor de heer Barry Schouten (CBS) als het gaat om de methodologische overdenkingen.

¹² Zie <https://www.tweedekamer.nl/kamerstukken/detail?id=2019Z22497&did=2019D46744>.

2. Overzicht van het huidige betalingsverkeer

In paragraaf 2.1 van dit hoofdstuk wordt ingegaan op de verschillende processen en vormen van het betalingsverkeer, lopend van contant betalen tot de verschillende methoden van elektronisch en online betalen. Paragraaf 2.2 beschrijft de verschillende (potentiële) bronnen, die beschikbaar zijn. Daarbij gaat het niet alleen om de financiële transactiedata zelf, maar ook om andere bruikbare bronnen met financiële data, die vaak over het hoofd worden gezien bij toeristisch onderzoek. Ten slotte, gaat paragraaf 2.3 in op de voorwaarden om financiële transactiedata ook daadwerkelijk ter beschikking te krijgen en te delen voor onderzoek en statistiek. Hierbij gaat het met name om de zorg over privacy, bereidheid van de vaak private gegevenshouders om data structureel af te staan voor onderzoek en statistiek en de gewenste organisatorische infrastructuur.

2.1 Overzicht van het betalingsverkeer in relatie tot toerisme

Doordat de gegevens over financiële transacties tegenwoordig op verschillende plekken elektronisch worden vastgelegd, bieden zij in potentie een goede bron voor het maken van statistiek. Er is al eerder aangegeven dat het niet gaat om alle financiële transacties, maar om die transacties die gerelateerd zijn aan een product, dat tegen geld is verkocht aan bezoekers.¹³ Uitgaande van de internationale definitie van toerisme dienen deze bezoekers zich buiten hun normale leefomgeving te bevinden.

Een financiële transactie is een geldelijke overeenkomst tussen een koper en een verkoper over het verhandelen van een goed, dienst of informatie. Er is sprake van een tweezijdige relatie (zie verder figuur 1):

- 1) het verhandelen van het goed, de dienst of de informatie van de verkoper naar de koper; en
- 2) een financiële stroom in de tegenovergestelde richting, van de koper naar de verkoper.

De financiële transactie tussen koper en verkoper wordt gefaciliteerd door de partijen in het financiële systeem. Ten behoeve van de logistieke processen, die zorgdragen voor het initiëren, het autoriseren, het verwerken en het afronden van financiële transacties, worden data op verschillende plekken in de betaalketens elektronisch vastgelegd. Bij de actoren in de processen gaat het niet alleen om de banken van de koper en de verkoper, maar ook om de andere ondersteunende en toezichhoudende actoren.

Bij financiële transacties zijn in de relatie tot onderzoek en statistiek vijf elementen te onderscheiden (zie deels ook Overzicht 1):

- De betaalplatformen;
- De betaalmethoden;
- De processen en procedures (zie de beschrijving van de betaalmethoden);
- De belangrijkste actoren;
- De eenheden, waaraan financiële transactiedata kunnen worden 'opgehangen'.

¹³ Hierbij kan het dus gaan om toeristen (met minimaal een overnachting) of dagbezoekers (zonder een overnachting).

Betaalplatformen

Bij de betaalplatformen gaat het met name om de volgende twee mogelijkheden:

- Betalingen op en fysieke locatie, ook wel toonbankbetalingen genoemd. Voorbeelden zijn betalingen aan de balie van een hotel of bij de kassa van een attractiepark. Deze stroom is inclusief toonbankbetalingen bij de overheid, bijvoorbeeld een betaling bij een informatiebalie van een gemeente voor een plattegrond van de stad. Dit betaalplatform omvat zowel betalingen bij een verkooppunt (Point-of-sale-betaling), opnames bij een geldautomaat als ook allerlei mobiele mogelijkheden;
- Online betalingen, bijvoorbeeld een online betaling van een vliegticket of het reserveren van een hotel.

Financiële transacties vinden plaats tussen een koper en een aanbieder, waarbij de aanbieder meestal een bedrijf of de overheid is. In de meeste gevallen gaat het daarbij om de bovengenoemde betaalplatformen. Een groeiende en specifieke stroom van financiële transacties zijn de betalingen van bezoekers aan particulieren of huishoudens, ook wel genoemd peer-to-peerbetalingen (p2p-betalingen). Denk bijvoorbeeld aan de verhuur van particuliere accommodaties via online platformen, zoals Airbnb. Over het algemeen bezitten deze aanbiederende particulieren geen mogelijkheden om gebruik te maken van een pinpas, een creditcard of een betaalmethode zoals iDEAL. Het gaat vooral om bank-naar-bankoverschrijvingen of cash of een betaling via een bemiddelaar.

Betalingen via een girokaart of direct per telefoon worden hier verder buiten beschouwing gelaten. Deze vormen van betaling komen nog maar weinig voor.

Overzicht 1. Belangrijkste betaalplatformen en -methoden

Betalingen op een fysieke locatie of toonbankbetalingen (incl. overheid):

- Contant (opnames via bank of geldautomaat)
- Pinpas of debetkaart
- Creditkaart
- (Elektronische) voucher (tegoedkaart)

Online betalen:

- Overschrijving van bank naar bank (incl. instant payment)
- Creditkaart
- Betaalmethoden, zoals iDEAL en PayPal
- Elektronische voucher (tegoedkaart)

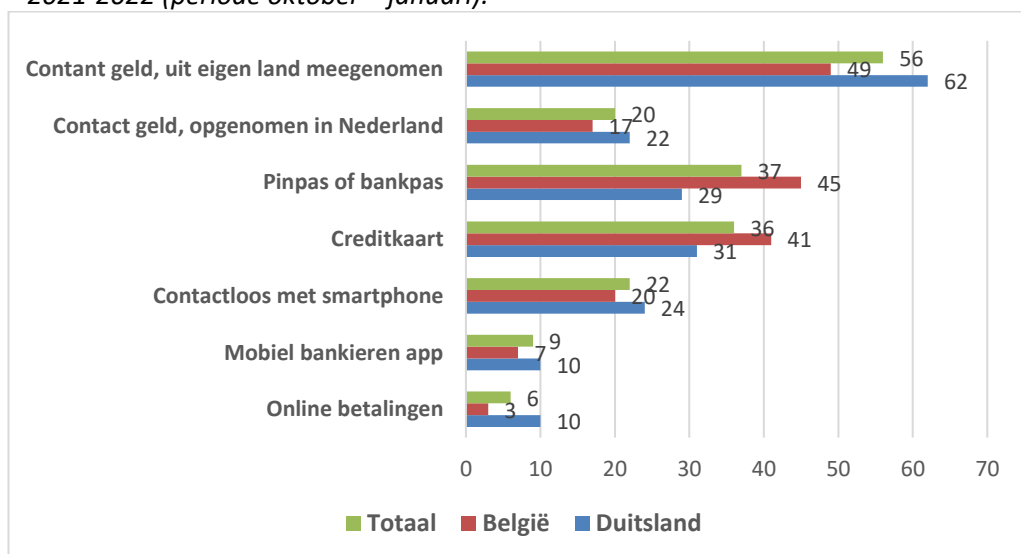
Peer to peer betalingen:

- Contant
- Overschrijving van bank naar bank (incl. instant payment)
- Tikkie

Betaalmethoden via de toonbank (op een fysieke locatie)

In de allereerste plaats kan bij een betaling op een fysieke locatie via de toonbank door de bezoeker met **contant geld** (bankbiljetten en munten) worden betaald aan de aanbieder van een goed of dienst. Contant geld kan van een rekening van de bezoeker bij een bank of via een geldautomaat (GEA- of ATM-opname) worden opgenomen.¹⁴ Door de opkomst van elektronische betaalmethoden neemt het contant betalen al enige tijd af. Parallel daaraan is het aantal geldautomaten en bankfilialen, waar contant geld kan worden opgenomen, sinds 2016 in Nederland gehalveerd. Werd in 2016 nog zo'n 46 miljard euro (bank en geldautomaat) contact geld opgenomen in Nederland. In 2019 was dat circa 39 miljard euro. Tijdens het eerste coronajaar (2020) is het opnemen van contant geld verder teruggelopen naar circa 29 miljard euro. De verwachting is dat deze daling verder doorzet. Zie voor meer informatie onder meer de Betaalvereniging Nederland.¹⁵ Hoewel het contant betalen in de loop van de tijd verder afneemt, lijkt deze stroom voor toerisme op dit moment echter nog niet verwaarloosbaar. Het gebruik van contant geld door bezoekers kan sterk verschillen naar bijvoorbeeld het land van herkomst of de leeftijd van de bezoeker. Zie als illustratie Figuur 3. Hoewel het in Figuur 3 niet gaat om de omvang van de bestedingen naar betaalmethode maar om het gebruik, lijkt nog steeds een groot deel van de inkomende toeristen uit bijvoorbeeld Duitsland en België contant geld mee te nemen van huis.

Figuur 3. Gebruikte betaalmethoden van inkomende toeristen uit Duitsland en België in Nederland. Eerste nog premature ruwe cijfers van het onderzoek Inkomend Toerisme 2021-2022 (periode oktober – januari).

Bron: Onderzoek Inkomend Toerisme (NBTC)

Als onderscheid wordt gemaakt tussen een binnenlandse en een buitenlandse bezoeker, dan kan het zijn dat deze laatste, naast een bank of geldautomaat in Nederland, ook gebruik heeft gemaakt van een bank of geldautomaat in het buitenland om contant geld op te nemen, inclusief buitenlandse valuta. En omgekeerd kan het zijn dat een bezoeker geld opneemt bij een bank of geldautomaat in Nederland maar dat geld niet in Nederland uitgeeft.

¹⁴ Of hij of zij is eerder betaald met contant geld.

¹⁵ Zie o.a. <https://www.betalvereniging.nl/betalingsverkeer>

Het verkrijgen van gegevens over contant betalen van bezoekers kan:

1. via een aantal vragen in een enquête aan de bezoeker zelf. Voordeel is dat onderscheid kan worden gemaakt naar bijvoorbeeld allerlei achtergrondkenmerken van die bezoeker, zoals herkomst, leeftijd, motief e.d., naar het goed of de dienst en naar de locatie. In de praktijk is het echter niet haalbaar om al te gedetailleerde informatie op te vragen via een enquête;
2. via een aantal vragen in een enquête aan de aanbieder. Hiermee is het product en de locatie in beeld, maar het zal moeilijk zijn voor de aanbieder om de bestedingen van bezoekers, laat staan die naar type bezoekers, te onderscheiden van de rest van de contante betalingen. Ook is niet duidelijk waaraan bezoekers hun geld uitgeven en dus bij welke aanbieders men precies moet aankloppen voor gegevens;
3. via de beheerders van de geldautomaten en de banken. Bij de banken gaat het maar om een relatief klein deel van de geldopnames in vergelijking met de geldautomaten. Het beheer van de geldautomaten in Nederland is recent overgenomen door een bedrijf, namelijk Geldmaat (de gele automaten). Dat geldt ook voor de geldautomaten van de grote banken in Nederland. Bij de opnames via geldautomaten kan bij de gegevens onderscheid worden gemaakt naar aantallen en bedragen van binnenlandse en buitenlandse betaalkaarten en de locatie. Er kan natuurlijk niet worden gezien aan welke goederen en diensten het opgenomen geld is uitgegeven.

Samenvattend is de beste ingang voor het verzamelen van data over contante betalingen van bezoekers in feite de bezoeker zelf. In de praktijk is het echter onmogelijk om bezoekers met een te gedetailleerde vraagstelling lastig te vallen. Het bedrijf Geldmaat heeft informatie beschikbaar over geldopnames in Nederland (aantallen, bedragen, locatie, kaarthouder, type kaart e.d.). Het blijft echter lastig om op deze wijze de uiteindelijke bestemming van het opgenomen geld te achterhalen.

Naast het betalen met contant geld, kan het bij het betalen via de toonbank ook gaan om de volgende **elektronische mogelijkheden**:

- **Debetkaart** (of pinpas)
Deze pas is direct gekoppeld aan een rekeningnummer van de kaarthouder bij een bank. De verwerking van de betaling verloopt via een transactieverwerker. Deze heeft contact met alle partijen in de betaalketen. Zo vindt er een autorisatie van de gegevens van de kaarthouder plaats bij de bank, die de kaart heeft uitgegeven (de 'issuing bank'). Bij goedkeuring van de betaling wordt het geld afgeschreven van de rekening van de kaarthouder of gereserveerd ('pay now principle'). De transactieverwerker verzamelt vervolgens alle betalingen van een dag aan bijvoorbeeld een winkelier en verstuurt dan een verzoek aan alle issuing banken om het geld over te maken op de rekening van die winkelier. Daarmee wordt de transactie afgerond ('settlement').
Nadeel van een pinpas is dat deze niet overal in het buitenland kan worden gebruikt.¹⁶ Ook is het nu niet mogelijk een pinpas in te zetten bij online betalingen.

¹⁶ Wel is er een proces gaande om vanaf 2023 pinpassen beter geschikt te maken als een soort 'creditkaart', waarbij ook gemakkelijker in het buitenland kan worden betaald.

In het transactieproces worden onder meer de volgende gegevens vastgelegd: een transactiecode, het gepinde bedrag, de locatie van het pinapparaat, gegevens van de koper en de verkoper, transactiedatum en tijdstip en gegevens van de kaart (type en ID-nummer). In een later stadium wordt vaak nog een typering van de verkopende partij vastgelegd. In de meeste gevallen gaat het daarbij om de Merchant Category Code (MCC).

- **Creditkaart**

Bij een creditkaart schiet de uitgever van de kaart het te betalen bedrag voor aan de koper, althans tot een afgesproken totaal. Deze 'lening' wordt op een later moment verrekend via het rekeningnummer van de bank van de kaarthouder. Het geld wordt niet zoals bij een pinpas direct afgeschreven, maar wordt bijvoorbeeld eenmaal per maand zonder rente verrekend ('pay later principle'). Bij creditkaarten is het ook mogelijk om bedragen te reserveren, zonder dat het nog zeker is dat er een transactie zal plaatsvinden. Denk bijvoorbeeld aan het reserveren van een hotel of de borg bij het huren van een auto.

De betaalketen bij een creditkaart is in grote lijnen vergelijkbaar met die van een pinpas: authenticatie, autorisatie en verwerking. In de eerste stap wordt de echtheid van de kaart gecontroleerd. In de tweede stap wordt autorisatie verkregen van de uitgever van de kaart voor de betaling. En evenals bij de pinpasbetaling wordt ten slotte ook hier het verwerkingsproces uitbesteed aan een of meer transactieverwerkers of payment serviceproviders (PSP's) die de betaalinformatie verwerken zodat de aanbieder (de 'acceptant') uiteindelijk betaald wordt. Daarbij spelen ook de bank van de kaarthouder en de bank van de aanbieder (de 'acquirer') een rol.

Bij creditkaarten gaat het in Nederland voornamelijk om Visa, Mastercard en American Express. Visa en Mastercard geven zelf geen creditkaart uit, maar doen dat in samenwerking met een derde partij, zoals alle grote banken in Nederland en – als co-branding - bijvoorbeeld samen met de ANWB.

Creditkaartmaatschappij JCB richt zich op Azië en met name op Japan en Union Pay op China. Een belangrijke verwerker van de creditdata in Nederland is International Card Services (ICS). Voordeel van een creditkaart is dat deze makkelijk overal in het buitenland te gebruiken is.

Door het gemak in het gebruik en de reikwijdte zijn creditkaarten een belangrijk middel voor vooral de internationale bezoeker om via de toonbank te betalen.

In het betaalproces van een creditkaart worden onder meer de volgende gegevens vastgelegd: een transactiecode, het bedrag, de gegevens van de kopende en verkopende partij, gegevens van de kaart (type en ID-nummer), transactiedatum en tijd en in een later stadium het type bedrijf op basis van de MCC.

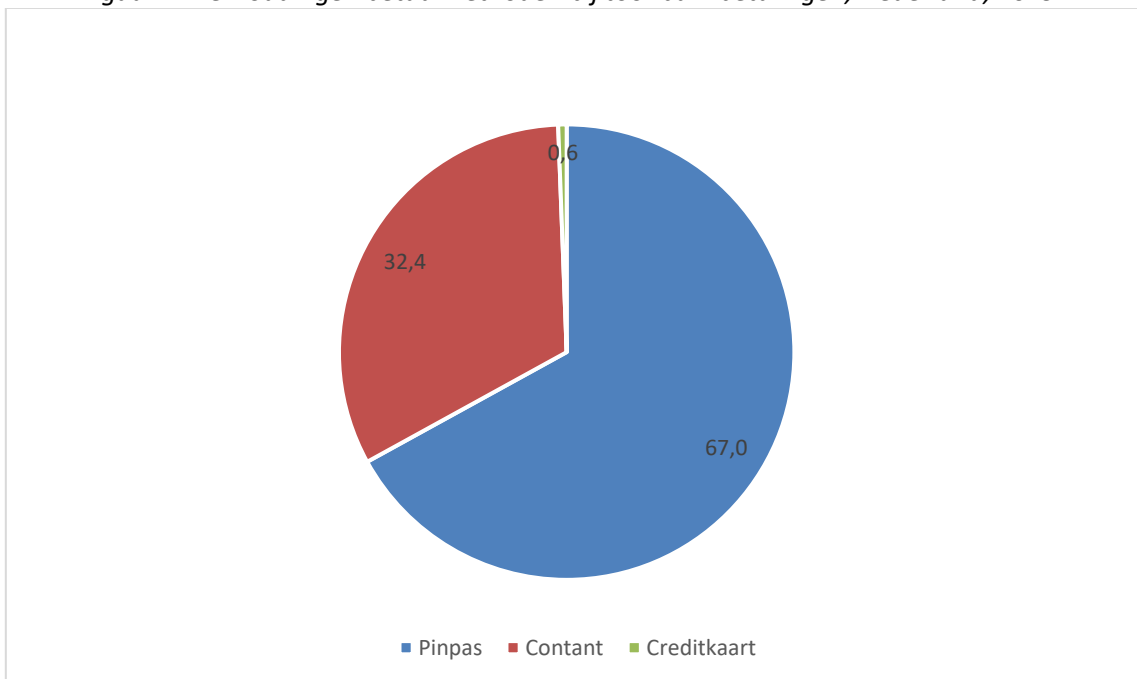
- **Voucher**

Naast contant geld en elektronische debet- en creditkaarten, wordt ook nog gebruikgemaakt van (elektronische) tegoed- of cadeaukaarten, tegenwoordig vouchers geheten. In relatie tot het domein toerisme kunnen onder meer genoemd worden: Festivalkaart, Dinerbon, Cadeaukaart, Tankpas, Nationale Bioscoopbon, VVV Cadeaubon en allerlei kaarten om zowel online als fysiek in

winkels te betalen. Onduidelijk is wat de totale omvang van deze betaalmethode is. Men gaat ervan uit dat ten opzichte van het totaal deze betaalstroom bescheiden is.

Tegenwoordig wordt steeds vaker contactloos betaald via bijvoorbeeld de mobiele telefoon en elektronische horloges, maar ook met een contactloze pinpas en creditkaart. Het gaat in 2019 om circa 85 procent van alle elektronische betalingen via de toonbank in Nederland (zie de Betaalvereniging Nederland). Bij een app op een mobiele telefoon, zoals Apple Pay, Google Pay en AliPay, wordt gewerkt met een elektronische portemonnee, een zogenoemde wallet. Een wallet bevat de data en meestal een creditkaart- of het banknummer van de houder. In principe worden de transacties op dezelfde manier verwerkt als bij een creditkaart. In het statistisch proces moet hier wel gewaakt worden voor mogelijke dubbeltellingen.

Figuur 4. Verhoudingen betaalmethoden bij toonbankbetalingen, Nederland, 2019

Bron: Betaalvereniging Nederland

Figuur 4 geeft de verhouding weer tussen de belangrijkste vormen van toonbankbetalingen in 2019 in Nederland. Daarbij ging het totaal om zo'n 148 miljard euro. In het coronajaar 2020 is het aandeel van contant betalen verder teruggelopen naar 21 procent. Dus in 79 procent van de gevallen is sprake van een elektronische betaling via een creditkaart (0,5 procent) of pinpas (78,7 procent). Hoewel creditkaarten maar een klein deel uitmaken van alle betalingen, spelen ze wel een belangrijke rol bij het internationale reisverkeer en dus het internationale toerisme.

Toonbankbetalingen bij kassa's van overheden en in het openbaar vervoer zijn ook in de hiergenoemde bedragen opgenomen.

Het verkrijgen van gegevens over het betalen met een pinpas of creditkaart van bezoekers kan:

1. wederom door het bij de koper zelf, de bezoeker, na te vragen. Zie wel de opmerkingen hierboven bij contant betalen;

2. wederom via een aantal vragen aan de aanbieder. Zie wel de opmerkingen hierover bij contant betalen;
3. via de uitgevers van de betaalkaarten en de banken van de aanbieders;
4. via de payment serviceproviders en transactieverwerkers in de betaalketens. Mastercard en Visa zijn hier grote spelers en International Card Services (ICS) is een belangrijke transactieverwerker in Nederland. ICS is een zelfstandige dochteronderneming van de ABN-AMRO-bank.

Samengevat lijkt de beste ingang voor gegevens over deze betaalstromen de grotere banken (pinpas en creditkaart), kaartuitgevers zoals Mastercard en Visa en als transactieverwerker ICS.

Online betaalmethoden

Ook bij online betalingen is een kassa nodig, in dit geval een 'internetkassa'. De internetkassa van bijvoorbeeld een webshop bestaat uit een betaalpagina waar de koper een gewenste betaalmethode kan kiezen. Bij die betaalmethode kan het onder meer gaan om een bankoverschrijving, een betaling met een creditkaart of een methode zoals iDEAL (met name in Nederland), PayPal (met name in het buitenland) en Afterpay. Bij Afterpay hoeft pas te worden betaald als het product ontvangen is. Bij de keuze voor iDEAL e.d. wordt, na het invullen van de banknaam, de koper direct doorverwezen naar de eigen bank. Alle gegevens, die nodig zijn voor de betaling, zijn daar al ingevuld en moeten alleen nog bevestigd worden door de koper. Het betaalproces verloopt verder als een betaling van bank naar bank. Voordeel is dat de verkoper de bestelling direct kan verwerken, omdat de betaling gegarandeerd is door de bank van de koper. Een internetkassa met een of meer betaalmethoden wordt aangeboden door payment serviceproviders.

Bij online betalen gaat het niet alleen om het aanschaffen van producten via online winkels, maar het kan ook gaan om andere aanbieders, zoals het betalen of reserveren van bijvoorbeeld een hotel en het betalen van facturen in het algemeen. In de loop van de coronapandemie is het gebruik van online aankopen en daarmee online betalingen duidelijk toegenomen.

Het betaalproces voor het afhandelen van een online transactie is nagenoeg hetzelfde als bij een elektronische betaling via de toonbank. De start van het proces is wel iets anders, omdat het proces gestart wordt vanaf een onlinepagina. Vanuit de onlinepagina wordt vervolgens wel een vergelijkbaar proces afgelegd als bij de creditkaart bij een toonbankbetaling, startend met een betaalverzoek aan de transactieverwerker. In de rest van deze betaalketen zorgen de PSP, transactieverwerker, de betalende en ontvangende banken voor de afhandeling van de transactie uiteindelijk totdat de aanbieder is betaald.

Naast bankoverschrijvingen en methoden zoals iDEAL e.d., kan bij onlinebetalingen ook gebruik worden gemaakt van een creditkaart. Daarbij verloopt het proces nagenoeg hetzelfde als bij een betaling via de toonbank. Verschil is wel dat bij de initiatie van de online betaling alle gegevens van de creditkaart door de gebruiker zelf moeten worden ingevuld. Dit verschil met een toonbankbetaling wordt ook in de transactiedata vastgelegd (type transactie).

Zie voor de relatieve verhoudingen tussen de belangrijkste betaalmethoden in Nederland Figuur 5. Ook hier speelt de creditkaart een relatief kleine rol ten opzichte van methoden zoals iDEAL en PayPal.

Ook nieuwe betaalmethoden zoals Apple Pay, Google Pay en AliPay kunnen online worden ingezet.

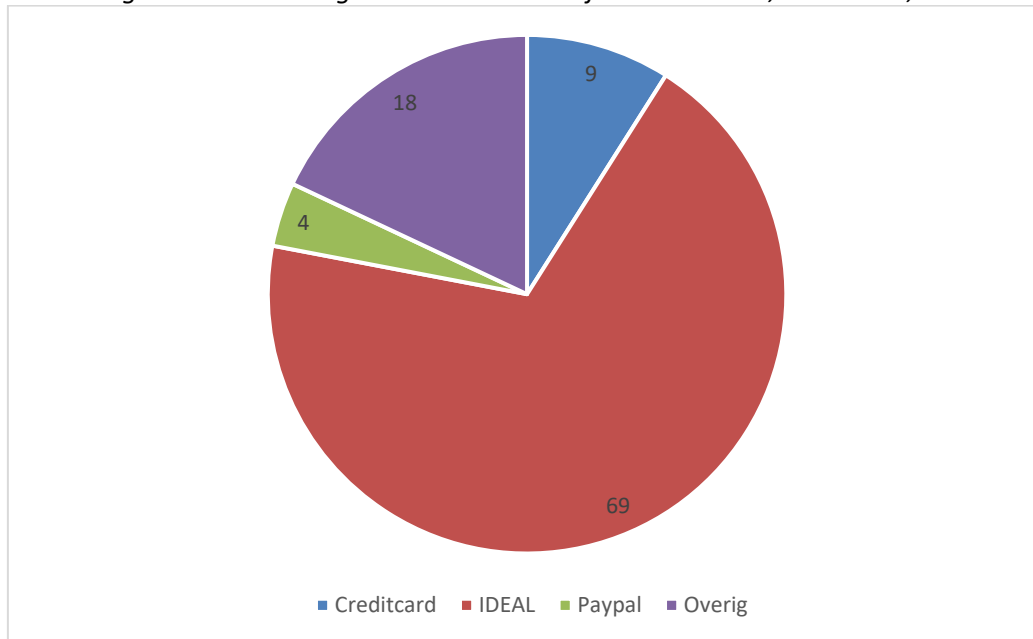
Naast boven beschreven methoden, wordt ook steeds meer gebruikgemaakt van allerlei andere varianten op bestaande methoden, zoals het gebruik van email, Whatsapp en QR-codes.

Het verkrijgen van gegevens over online betalingen kan worden verkregen:

1. wederom door het bij de koper, de bezoeker dus, na te vragen. Zie wel de opmerkingen hierboven bij contante betalingen;
2. wederom door bij de aanbieder na te vragen. Zie wel de opmerkingen hierboven bij contante betalingen;
3. en, wederom, in de keten bij de uitgevers van betaalkaarten, banken, transactieverwerkers en PSP's en aanbieders van IDEAL e.d.

Samengevat lijkt de beste optie om deze betaalstromen in beeld te brengen de bij punt 3 genoemde actoren.

Figuur 5. Verhoudingen van methoden bij online betalen, Nederland, 2019.

Bron: Betaalvereniging Nederland

Peer- to-peer betaalmethoden (consumer-to-consumer)

Het aantal betalingen tussen private partijen (p2p of c2c) neemt de laatste jaren toe. Dat komt niet alleen door het gemak van allerlei betaalmethoden en de toename van het aantal digitale mogelijkheden, maar deels ook door de opkomst van de zogenoemde deeleconomie. Bij de deeleconomie worden onderbenutte goederen of diensten door particulieren ingezet ten behoeve van andere particulieren. In het kader van toerisme kan het gaan om de verhuur van een (deel van de) eigen (tweede) woning en het delen van een auto of caravan.

De betaling kan lopen via een contante betaling of een bankoverschrijving, maar ook via bijvoorbeeld een Tikkie. Bij een Tikkie wordt een betaalverzoek gedaan (aan soms meerdere personen tegelijkertijd) die via een link door de betaler automatisch kan worden afgehandeld. Particulieren en huishoudens als aanbieders van toerisme-

gerelateerde goederen en diensten maken meestal geen gebruik van betaalmethoden, zoals een pinpas, een creditkaart of iDEAL/PayPal.

De best manier om gegevens op te vragen over het betalen tussen particulieren hangt af van de gehanteerde betaalmethode. Als extra alternatief kan hier ook gekeken worden naar gegevens van de bemiddelaars of de online platformen, zoals Airbnb, Booking.com, BlaBlaCar e.d. Daarbij moet dan wel gewaakt worden voor dubbeltellingen.

De belangrijkste actoren

Een soepel verloop van alle financiële transacties tussen alle actoren in het financiële systeem is afhankelijk van goed werkende procedures en processen. Daarbij gaat het onder meer om betaalmethoden, -diensten en procedures en afspraken tussen actoren.

De data over bankoverschrijvingen, pinpas- en creditkaart-transacties behoren meestal toe aan de banken of de instanties die de betaalkaarten uitgeven. Als er sprake is van een financiële transactie binnen een bank, dan is die bank eigenaar van de data. Gaat het om een transactie tussen twee banken, dan zijn beide banken eigenaar van de data.

Om transacties tussen banken af te handelen, wordt gebruikgemaakt van allerlei vooral private dienstverleners, zoals transactieverwerkers en PSP's. Deze dienstverleners kunnen zowel een technische rol vervullen als een rol bij onderdelen van het verwerkingsproces van de financiële transacties tot het punt dat de verkoper is betaald. Daarbij gaat het onder meer om het vaststellen wat deelnemers in het betalingsverkeer aan elkaar schuldig zijn ('clearance') en de afhandeling van de betalingen ('settlement'). Deze dienstverleners beschikken over de data die nodig zijn voor een goed verloop van hun deel van de betaalketens. Een belangrijk voordeel is dat sommige van deze PSP's transacties verwerken voor meer dan een bank of uitgever van een betaalkaart en daarmee de beschikking hebben over een groter deel van de data dan individuele banken. Een ander voordeel is dat zij meestal ook beschikken over informatie van de koper en de verkoper en de locatie waar de transactie (bijv. binnen- en buitenland) is geïnitieerd.

Een andere belangrijke actor in het financiële systeem zijn de Centrale Banken van landen. In Nederland is dat de DNB. Een belangrijke taak van de Centrale Bank is te zorgen dat het financiële systeem in een land zo efficiënt en veilig mogelijk verloopt. Ze spelen daarom, naast een rol in het verwerkingsproces van de transacties, vooral een rol als de promotor van een goed werkend en soepel financieel systeem alsmede de rol van toezichthouder en auditor, inclusief het monetaire beleid. Welke data de Centrale Bank nodig heeft van financiële instellingen, zoals banken, creditkaartmaatschappijen en PSP's, in een land hangt af van de toebedeelde rol. Daarbij gaat het om statistische data die nodig zijn voor de rol van toezichthouder en om data die nodig zijn voor de rol in het verwerkingsproces van de transacties. Bij de benodigde statistische data, die worden geproduceerd over het financiële systeem, gaat het meestal om geaggregeerde data. Deze data zijn vooral bruikbaar voor onderzoek en statistiek in het domein toerisme als ook de MCC beschikbaar is. Binnen de Europese Unie dienen Centrale Banken van lidstaten vervolgens ook te rapporteren aan de ECB. Op dit moment is er een proces gaande om die verplichte rapportages te herzien (zie paragraaf 4.3).

Samengevat gaat het bij de actoren, die beschikken over relevante financiële transactiedata, vooral om:

- Banken, inclusief de uitgifte van debet- en creditkaarten;
- Transactieverwerkers (van interbancaire transacties);
- Payment serviceproviders (PSP's);
- Uitgevers van creditkaarten;
- Bedrijven met mobiele betaalmethoden;
- Geldmaat, als het gaat om opnames bij geldautomaten;
- Toezichthouders: DNB en de ECB;
- Belastingdienst, andere toezichthouders dan DNB en ECB (o.a. Autoriteit Financiële Markten) en een branchevertegenwoordiger zoals de Betaalvereniging Nederland.

Daarbij spelen vooral banken, transactieverwerkers, PSP's en uitgevers van creditkaarten een rol als het gaat om bruikbare data voor onderzoek en statistiek in het domein toerisme. Op meer geaggregeerd niveau geldt dat ook voor de combinatie DNB-ECB, althans als de MCC in de data beschikbaar is.

Statistische eenheden en afleidingen van toerisme-gerelateerde financiële transacties

Financiële transactiedata gaan over digitaal vastgelegde data van elke producttransactie waar er sprake is van een geldstroom van een koper naar een verkoper. Hierbij spelen met name drie statistische eenheden een rol:

- De financiële transactie zelf. Hierbij speelt ook de locatie als eenheid een rol, ten minste als het gaat om toonbankbetalingen;
- De koper, de initiator van een transactie. In dit geval gaat het om de bezoeker in allerlei vormen, die de toeristische vraag bepaalt; en
- De verkoper in de transactie. Hierbij gaat het vooral om het type product dat aan een bezoeker, die zich buiten zijn normale leefomgeving begeeft, wordt verkocht.

Zoals eerder al is aangegeven, zijn bij de data van een financiële transactie onder meer de volgende gegevens beschikbaar: het transactienummer, de locatie van het pinapparaat of de betalende bank, gegevens van de koper en verkoper, datum en tijd, het bedrag (of de som van de bedragen) en eventueel aantallen, maar ook het type kaart, het type transactie en de betaalmethode. Bij een geldopname is er geen informatie over de verkoper.

Gezien vanuit een toeristisch perspectief gaat het bij de data van de koper, in dit geval de bezoeker, in de eerste plaats om een onderscheid te kunnen maken tussen financiële transacties van bezoekers en financiële transacties van niet-bezoekers. En in de tweede plaats om het onderscheid naar financiële transacties van de verschillende typen bezoekers op basis van motief (zakelijk of persoonlijk), herkomst (binnen- of buitenland) en duur (dagbezoeker of toerist). Ook is er behoefte aan allerlei achtergrondkenmerken van de bezoeker (het profiel van de bezoeker). Data over het profiel van de bezoeker zijn geen onderdeel van de financiële transactiedata, maar zijn deels wel aanwezig bij bijvoorbeeld de uitgever van een betaalkaart of de bank. Op basis van privacyregels van banken is het uitgesloten dat die achtergrondkenmerken ter beschikking worden gesteld voor onderzoek en statistiek.

Om onderscheid te kunnen maken tussen financiële transacties van een bezoeker en een niet-bezoeker is informatie nodig om te bepalen of een persoon zich buiten zijn of haar normale leefomgeving bevindt. Op basis van de beschikbare financiële transactiedata van de koper is dat nauwelijks te doen. Wel kan worden gewerkt met verschillende benaderingen. Daarvoor wordt hier eerst onderscheid gemaakt naar de verschillende stromen van toerisme, te weten inkomende, uitgaande en binnenlands toerisme.

Kijken we naar het inkomende en het uitgaande toerisme dan kan voor een globale benadering van toerisme-gerelateerde financiële transacties gekeken worden naar een combinatie van enerzijds het land waar de betaalkaart¹⁷ is uitgegeven of het land waar de betalende bank zich bevindt en anderzijds het land waar de transactie is geïnitieerd, bijvoorbeeld op basis van de locatie van het pinapparaat, de geldautomaat of het adres van de verkoper. Dit wordt vaak gecombineerd met andere beschikbare data, zoals het type kaart (o.a. zakelijk of persoonlijk) en de betaalmethoden (o.a. debet, credit en bankoverschrijving), maar vooral het type product dat is aangeschaft (MCC). Het feit dat er sprake is van een grensoverschrijdende transactie bepaalt bij deze benadering voor een groot deel dat er sprake van een inkomende of uitgaande toeristische besteding. Het land van uitgifte van de betaalkaart is de benadering voor het land van herkomst van de bezoeker. Deze benadering is niet waterdicht. Zo gebruiken allerlei groepen mensen buitenlandse betaalkaarten, die zich voor het grootste deel van hun tijd in hun normale leefomgeving bevinden. Te noemen zijn bijvoorbeeld arbeidsmigranten, grensverkeer, expats, chauffeurs, crew en ambassadepersoneel. Een belangrijker probleem is het onderscheid met financiële transacties die gericht zijn op de internationale e-commerce. Daarvoor kan mogelijk gekeken worden naar de hoogte van het bedrag van de transactie, het type betaalmethode en het gekochte product. Ten slotte, is bij boekingen via een binnenlandse of buitenlandse tussenpersoon, zoals een reisbureau of een online platform, de plek waar het toeristisch product uiteindelijk wordt geconsumeerd helemaal niet in beeld.

Voor het binnenlands toerisme is het onderscheid naar toerisme-gerelateerde financiële transacties ingewikkelder. In dat geval moet worden vastgesteld dat de koper, c.q. de bezoeker, zich buiten zijn of haar 'normale leefomgeving' bevindt. Voor die vaststelling wordt in sommige landen¹⁸ gebruikgemaakt van een algoritme, waarbij in de eerste plaats wordt gekeken waar het 'huis- en het werkadres' is van de koper of, beter gezegd van de betaalkaart. Dit wordt afgeleid door bijvoorbeeld bij een pinpas te kijken naar de locatie waar de meeste transacties zijn uitgevoerd of waar een bepaald percentage van de bestedingen is gedaan. Dit is vergelijkbaar met de methoden die gebruikt worden bij analyses van mobiele telefoondata. Rond deze 'adressen' worden vervolgens cirkels getrokken. Valt de locatie van de transactie buiten de cirkel dan is er sprake van een 'toerisme-gerelateerde financiële transactie'. Deze benadering valt of staat met de kwaliteit van de afleiding van het woon- en werkadres van de koper, c.q. de betaalkaart. Daarnaast is afstand alleen een onvoldoende criterium voor het zich begeven buiten de 'normale leefomgeving'. Er moet ook gekeken worden naar bijvoorbeeld frequentie en duur.

Het afgeleide woon- of werkadres kan worden omgezet naar een postcode of regio. Met die gegevens kan voor een bestemming worden aangegeven waar de kopers, dus

¹⁷ Er zijn in de praktijk geen data beschikbaar over het adres van de koper. Vaak wel over de locatie van de verkoper.

¹⁸ Zie bijvoorbeeld Nieuw-Zeeland

de bezoekers en de niet-bezoekers, vandaan komen. Dat kunnen ook de bewoners van de eigen bestemming zijn. Om de hierboven geschetste afleidingen aan de vraagkant te kunnen maken, moet er wel toegang zijn tot de microdata en moet dezelfde betaalkaart over een langere periode kunnen worden gevolgd. Dat raakt al snel de grenzen van de privacyregelgeving van de bank. Er kan ook gekeken worden naar afleidingsregels waarbij gebruik wordt gemaakt van het kooppatroon en het type gekochte product. Als er bijvoorbeeld sprake is van een transactie bij een hotel, is de kans groot dat het gaat om een verblijfstoerist. Als er sprake is van een transactie bij bijvoorbeeld een attractiepark of museum is er waarschijnlijk sprake van een bezoeker. Ten slotte kan hier ook nog gedacht worden aan afleidingsalgoritmen die gebruikmaken van typering op basis van machine learning, waarbij het programma leert om op basis van de beschikbare data onderscheid te maken tussen bezoekers en niet-bezoekers.

Doordat het veelal moeilijk is om vanuit informatie over de koper in de financiële transacties onderscheid te maken naar toerisme-gerelateerde transacties, wordt, zoals eerder al aangegeven, als alternatieve benadering veelal gekozen voor een benadering vanuit de informatie over de verkoper in financiële transacties. In de financiële transactiedata is vaak meer informatie beschikbaar over de verkoper. Daarbij gaat het niet alleen om de locatie maar ook om de typering van de verkochte producten. Deze typering wordt in een later stadium van het proces toegevoegd. Voor die typering wordt meestal de MCC- of een vergelijkbare classificatie gebruikt. Zo'n MCC is vergelijkbaar met de typering van bedrijfstakken of productgroepen op basis van een SBI of CPA. Aan de hand van de MCC kan dan een set met bedrijfstakken of productgroepen worden gekozen, waarvan men vindt dat zij het toerisme omvatten. Ook bij deze benadering vanuit de aanbodkant kunnen de nodige kanttekeningen worden geplaatst. Zo'n benadering vanuit de aanbodkant leidt altijd tot onder- of overschatting van de toerisme-gerelateerde bestedingen. Door een set met toerismekarakteristieke bedrijfstakken te kiezen, zullen er altijd producten worden gemist waaraan bezoekers ook hun geld uitgeven. Ook hoeft de locatie van het bedrijf waaraan wordt betaald niet gelijk te zijn aan de locatie waar het goed of de dienst wordt geconsumeerd. Dat speelt bij (internationale) reisbureaus en online platformen, maar ook bij (grotere) bedrijven met bijvoorbeeld een financieel hoofdkantoor. Verder is het bij de datagebruikers niet altijd duidelijk wat de kwaliteit van de MCC-typering is. En ook hier speelt het probleem om onderscheid te kunnen maken met transacties, die gericht zijn op e-commerce.

Het onderscheiden van de financiële transacties naar verschillende typen bezoekers zal nog moeilijker zijn dan het onderscheid tussen financiële transacties van bezoekers en van niet-bezoekers. Als men de beschikking heeft over de microdata en een betaalkaart in de tijd kan volgen, is het onderscheid tussen financiële transacties van een dagbezoeker en een toerist tot op zekere hoogte mogelijk. Daarbij kan ook gekeken worden naar de goederen en diensten die worden aangeschaft. Dat geldt ook voor het onderscheid tussen financiële transacties van bezoekers die reizen met een zakelijk of persoonlijk motief. Daarvoor kan bijvoorbeeld gekeken worden naar het type betaalkaart. In hoeverre bijvoorbeeld een persoonlijke kaart relateert aan het reizen voor plezier is echter moeilijk te zeggen. Typen betaalkaarten kunnen door elkaar worden gebruikt.

Al aangegeven is dat het moment dat de transactie plaatsvindt niet het moment hoeft te zijn waarop gekochte goederen of diensten worden geconsumeerd. Dit laatste, het

moment van consumeren, is het uitgangspunt van de Nationale Rekeningen en daarmee ook de Satellietrekeningen Toerisme en de Reisverkeersbalans. Voorbeelden zijn het boeken van een hotel of een pakketreis. Bij betalingen via bemiddelaars is het niet alleen moeilijk om te bepalen wanneer de gekochte producten worden geconsumeerd, maar ook waar deze worden geconsumeerd en om welke producten het gaat.

Bij de relatie koper-verkoper gaat het niet alleen om de relatie persoon-bedrijf (p2b), maar ook om alle andere mogelijkheden, zoals p2p, b2b, b2p (bijvoorbeeld de huur van een particuliere woning door een zakenreiziger), p2g (overheid), b2g en g2g.

Overige aspecten van het betalingsverkeer

Payment serviceproviders:

De ketens in het elektronisch betalingsverkeer worden steeds complexer door de toetreding van nieuwe PSP's. Een PSP is een tussenpersoon in de betaalketen die ervoor zorgt dat aanbieders betalingen kunnen incasseren via de verschillende betaalmethoden. Daarnaast bieden PSP's ook steeds vaker extra diensten aan, zoals fraudebeheer en betalingsherinneringen.

Deze PSP's kunnen in de betaalketen toetreden omdat hun tarieven goedkoper zijn dan die van banken. Ook bieden zij meestal meer dan een betaalmethode aan. Er zijn twee soorten PSP's:

- **Collecterende PSP's.** Deze zorgen onder meer voor het innen van de betalingen van de klant en het vervolgens doorstorten op de rekening van de aanbieder. Deze PSP's kunnen alleen opereren met toestemming van de DNB. Bekende bedrijven zijn Mollie, Sisow, Buckaroo, IcePay en Adyen. Deze bedrijven beschikken over bruikbare financiële transactiedata, maar het gaat meestal wel om een deelstroom;
- **Distribuerende PSP's.** Deze bieden een infrastructuur (platform) aan waarop een betaling kan plaatsvinden via een bank of collecterende PSP. Hiervoor is geen toestemming van de DNB nodig. Deze PSP's beschikken niet over financiële transactiedata.

Instant Payment:

Een nieuwe vorm van elektronisch betalen is die van Instant Payment, zowel voor toonbankbetalingen als voor online betalingen. Hierbij kan met de mobiele telefoon, tablet of desktop gemakkelijk en snel worden betaald. Het geld staat binnen enkele seconden op de rekening van de aanbieder. Dit soort betalingen zijn nu binnen Nederland mogelijk, maar het streven is dit verder uit te breiden naar andere landen van de EU.

Incasso en acceptgirokaarten:

Zoals eerder aangegeven, worden gedateerde betalingsstromen, zoals incasso en acceptgirokaarten, hier verder buiten beschouwing gelaten. Deze stromen zullen in het domein toerisme weinig voorkomen.

Retourpinnen:

Een hier nog niet genoemde betaalstroom is het zogenoemde 'retourpinnen'. Daarbij gaat het om de mogelijkheid dat bij het annuleren van een aankoop de koper het bestede of gereserveerde bedrag elektronisch kan terugkrijgen op zijn bankrekening. Er is sprake van een omgekeerde pin- of creditkaarttransactie. Het gaat voornamelijk alleen

om een mogelijkheid bij de drie grote banken in Nederland. Het aantal retourpintransacties is in 2020 met 50 procent gestegen tot ruim 9 miljoen transacties. Het gemiddelde retourpinbedrag was in dat jaar € 45 (zie de Betaalvereniging Nederland). Informatie over retourpinnen en het reserveren van bedragen zijn in principe beschikbaar in de data van de processen, maar niet altijd aanwezig in de financiële transactiedata. Als dat niet het geval is, wordt het moeilijk om het totaalbeeld vast te stellen en kan er sprake zijn van dubbeltellingen.

Land van herkomst:

De keuze van de betaalmethode door de buitenlandse bezoeker zal onder meer afhangen van het herkomstland van de bezoeker en welke betaalmethoden de aanbieder van het product ondersteunt. Zo zullen veel Chinezen mogelijk willen betalen met AliPay. In België gaat het, naast, creditcards, vooral om Bancontact voor online betalen. PayPal wordt door Duitsers en Engelsen vaak gebruikt.

Openbaar vervoer:

In 2016 en 2019 zijn er proeven uitgevoerd om de mobiele bankpas te gebruiken als betaalmiddel voor het openbaar vervoer. Deze proeven waren succesvol. Daarom is het de intentie om deze optie verder uit te rollen in 2022 en verder. Dit is interessante informatie als het gaat om verplaatsingen, dus ook om stromen van bezoekers.

Andere bronnen:

Een geheel andere benadering dan de hierboven beschreven mogelijkheden, is om te kijken naar de omzetten en andere financiële indicatoren bij de aanbieder van de diensten, in dit geval bij bedrijven die toerisme-gerelateerde goederen en diensten aanbieden. Bij dit perspectief kan worden aangesloten bij de classificatie van de Standaard Bedrijfsindeling (SBI) en als het gaat om de goederen en diensten bij de productclassificatie (CPA). Op basis van deze indelingen zijn in principe gegevens per bedrijf beschikbaar bij het CBS. Data worden alleen geanonimiseerd op geaggregeerd niveau verstrekt. Zoals eerder aangegeven, is het daarbij niet altijd gemakkelijk om dan te bepalen welk deel toebehoort aan de bestedingen van bezoekers en welk deel aan de bestedingen van niet-bezoekers. Ook moet rekening worden gehouden met kosten van derden en subsidies en belastingen.

Andere methoden:

Aangezien het steeds moeilijker wordt om personen en bedrijven via directe enquêtering te benaderen, wordt recent ook gekeken naar alternatieve methoden, zoals datadonatie. Bij datadonatie wordt de respondent gevraagd om zijn of haar gegevens die in een of ander systeem elektronisch zijn vastgelegd, ter beschikking te stellen aan de enquêterende instantie. Voordeel is dat daarmee expliciet consent wordt verkregen van de respondent. Deze benadering zou mogelijk ook kunnen worden ingezet voor het verkrijgen van beter bruikbare financiële transactiedata.¹⁹

2.2 Databronnen met financiële gegevens

Als gekeken wordt naar de mogelijke databronnen met financiële gegevens in het domein toerisme, gaat het niet alleen om financiële transactiedata bij de in de vorige paragraaf genoemde actoren, maar ook om andere databronnen. Die andere databronnen met financiële informatie zijn met name beschikbaar bij het CBS. Deze databronnen worden hier genoemd, omdat een combinatie van deze gegevens met de

¹⁹ Zie bijvoorbeeld ook het elektronisch huishoudboekje.

financiële transactiedata van financiële instellingen mogelijk een bruikbaar integratiekader kunnen opleveren. Hierdoor is het bijvoorbeeld mogelijk om de financiële transactiedata beter op hun kwaliteit te beoordelen en een vollediger beeld te krijgen van de totale financiële situatie van het toerisme op nationaal niveau of van een regio. Zo'n integratiekader biedt ook mogelijkheden om beter te kijken naar de indirecte impact van het toerisme.

In deze paragraaf wordt eerst ingegaan op de beschikbare financiële databronnen bij het CBS en daarna nog kort op de databronnen van de in het vorige hoofdstuk genoemde actoren.

Financiële data binnen het CBS

Bij financiële data binnen het CBS, waarvan het toerisme onderdeel is, gaat het om:

- Omzetdata per bedrijfstak (SBI) op basis van bedrijfseenheden (BE²⁰):
 - **Korte Termijn Statistieken (KS):** bij de KS gaat het vooral om omzetgegevens, die, afhankelijk van de bedrijfstak, op maand- of kwartaalbasis worden gemaakt.
De KS geeft een beeld van de korte termijn omzetontwikkelingen in diverse bedrijfstakken en branches en geeft daarmee een indicatie van het verloop van de conjunctuur. De resultaten van de KS worden gepubliceerd op Statline en vormen daarnaast belangrijke input voor de acht monitoren die elk kwartaal van diverse bedrijfstakken worden samengesteld, te weten: Industrie, Bouw, Detailhandel, Groothandel, Auto- en Motorbranche, Horeca, Transport en Zakelijke Dienstverlening.
Een voorbeeld van een van de tabellen van de KS is terug te vinden op Statline. Zie:
<https://opendata.cbs.nl/#/CBS/nl/dataset/83868NED/table?dl=5BA1B>
 - **Jaarlijkse Productiestatistieken (PS):** jaarlijks wordt er een PS van diverse bedrijfstakken samengesteld. In de PS wordt een niveauschatting van de bedrijfsopbrengsten en -lasten gegeven. Aan de hand van de niveaus wordt er inzicht verkregen in de kostenstructuur van de bedrijfsopbrengsten en -lasten. Een voorbeeld van een PS-tabel is terug te vinden onder de volgende link:
<https://opendata.cbs.nl/#/CBS/nl/dataset/81156ned/table?ts=1635756337817>
Cijfers die beschikbaar komen zijn:
 - Omzetcijfers;
 - Financiële gegevens over bedrijfs- en inkoopkosten;
 - Arbeidsgegevens: banen van werknemers, banen van werkzame personen, arbeidsvolume werknemers en arbeidsvolume werkzame personen.
 - **Directe Raming Totalen (DRT):** bij de DRT staat het kwartaal als doelperiode centraal. Elk kwartaal worden de totale omzetten bepaald voor de populatie van BE's die op enig moment in het kwartaal actief zijn. Omzetontwikkelingen volgen uit de verhouding van de totale kwartaalomzetten voor twee perioden. Bij de DRT wordt gebruikgemaakt van drie typen inputbronnen: BTW-gegevens

²⁰ Een bedrijfseenheid bestaat uit een of meer juridische eenheden, die op basis van dezelfde autonome beslissingsbevoegdheid en vergelijkbare productie bij elkaar zijn genomen. Het kan gaan om meer dan een vestiging. Wel is het zo dat als een bedrijfseenheid zich uitstrekt over meer dan een land, alleen die delen in ogenschouw worden genomen, die zich op Nederlands grondgebied bevinden (resident zijn).

op basis van OB-eenheden (een fiscale eenheid die omzetbelasting betaalt), primaire waarneming van de DRT bij eenheden (met name de grotere topondernemingen) en omzetgegevens van de BE's die behoren tot de meest complexe ondernemingen.

Output van DRT vindt plaats via de KS en PS, maar er is ook sprake van eigen output. Zie bijvoorbeeld: <https://www.cbs.nl/nl-nl/visualisaties/conjunctuurklok>.

- In principe zijn bovengenoemde gegevens ook per bedrijf (BE) beschikbaar, waardoor gekeken kan worden naar de locatie, bijvoorbeeld naar een wijk of regio. Bij deze mogelijkheid moeten wel enkele kanttekeningen worden geplaatst. Zo speelt het gevaar van onthulling (geheimhouding) een rol als er te weinig eenheden in een locatie aanwezig zijn. In sommige gevallen worden (financiële) activiteiten van bedrijven ondergebracht bij één centrale vestiging. Verder dient men er rekening mee te houden dat sommige bedrijven weliswaar toeristische bestedingen ontvangen, maar dat het niet per sé zo is dat ook daadwerkelijk bezoekers op die locatie aanwezig zijn geweest. Denk bijvoorbeeld aan de activiteiten van reisorganisaties of bemiddelingsplatformen zoals Airbnb, Booking.com of Expedia. En, ten slotte, gaat het hier om bedrijven die op een of andere wijze een vestiging in Nederland hebben. Is dat niet het geval, dan vallen zij buiten de waarneming. Bij de bovenbeschreven gegevens gaat het om de aanbodkant (de verkopers van goederen en diensten). In dat geval is het van cruciaal belang hoe toerisme op basis van bedrijfstakken wordt afgebakend.
- **Consumentenprijsindex (CPI)**: bij de CPI gaat het in de eerste plaats om de maandelijkse data over de prijsontwikkeling van goederen en diensten die consumenten aanschaffen (het prijsindexcijfer). Dit cijfer vormt de basis voor de inflatie. Ook kunnen prijsindexcijfers en gemiddelde prijzen worden berekend van specifieke (groepen) producten en diensten. Voorwaarde is wel dat het aantal waarnemingen voor dat goed of die dienst of die groep van producten groot genoeg is om daar betrouwbare uitspraken over te doen. Ook hier geldt weer dat het van cruciaal belang is hoe toerisme wordt afgebakend.
- **Conjunctuurenquête (COEN)**: de COEN brengt de stemming van ondernemers in beeld over verwachtingen voor de komende maanden. Onderwerpen die aan de orde komen zijn onder andere omzet, productie, bezettingsgraad, orders, prijsontwikkelingen, voorraden, personeelsomvang en investeringen. Ook hier gaat het weer over een statistiek aan de aanbodkant.
- **Het Budgetonderzoek (BO)**: het BO stelt actuele en internationaal vergelijkbare gegevens samen over de (consumptieve) bestedingen van huishoudens in Nederland. Ook vakantiebestedingen komen in de vragen terug. Een issue is wel de wijze waarop vakantiebestedingen in het BO zijn gedefinieerd. Dit betreft een onderzoek aan de vraagkant.
- **De Nationale Rekeningen (NR)**: bij de NR gaat het om een macro-economische beschrijving van de processen van de Nederlandse economie. De NR vormt de basis voor de Satellietrekeningen Toerisme. De NR vormen ook de basis voor de

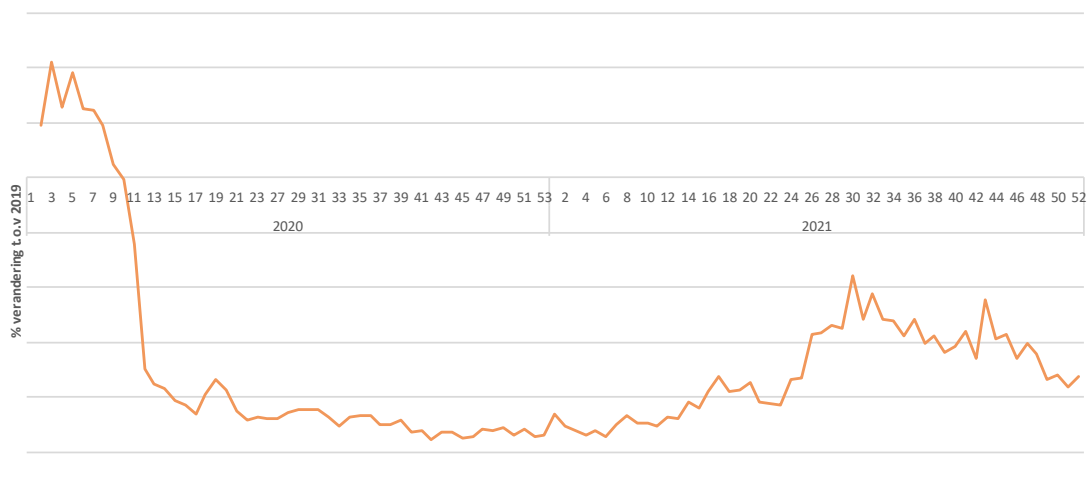
Regionale Rekeningen. Voor een uitgebreidere beschrijving van de Nationale Rekeningen zij verwezen naar de link 'Wat zijn de nationale rekeningen? (cbs.nl)'.

- Andere bronnen die het kader van toerisme eventueel een rol kunnen spelen zijn het Algemeen Bedrijvenregister (ABR), Gegevens van de Belastingdienst en de bankrekeningnummers van bedrijven zoals bijvoorbeeld beschikbaar via data van bedrijven als Dataprovider.
- De al eerdergenoemde specifiek op toerisme gerichte financiële statistieken betreffen de Satellietrekening Toerisme (SRT), de Reisverkeerbalans (plus het internationale personenvervoer), het Onderzoek Inkomend Toerisme (OIT, zie het NBTC) en het CBS-Vakantieonderzoek. Voor een korte beschrijving van deze onderzoeken zij verwezen naar paragraaf 1.3.

Project Betaaltransacties

Naast de hierboven genoemde financiële statistieken, loopt er op dit moment ook een project bij het CBS (Betaaltransacties) dat onderhandelt met verschillende financiële instellingen in Nederland, zoals banken, payment serviceproviders en creditkaartmaatschappijen. Het kan gaan om het verkrijgen van geanonimiseerde data, maar ook om samenwerking en het aanbieden van infrastructuur.

Figuur 6. Experimenteel: percentuele verschillen tussen de totale omzet van transacties van een PSP 2020 en 2021 t.o.v. de omzet van 2019, reisorganisaties, per week, Nederland

Bron: CBS/PSP

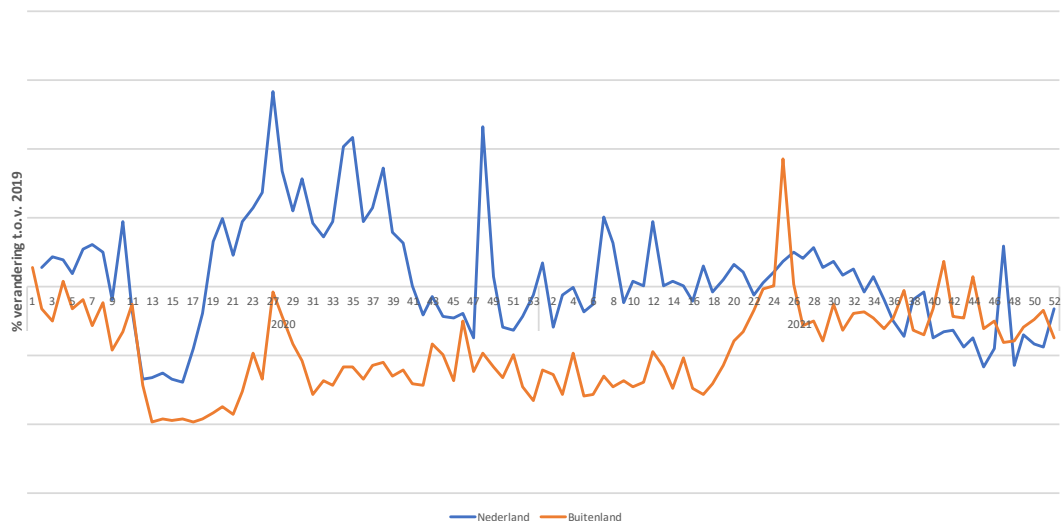
Om het nut en het belang van financiële transactiedata voor statistiek aan te tonen, wordt gekeken naar een aantal mogelijke toepassingen van dit soort data. Die toepassingen zijn breder dan alleen toerisme. Bij de lopende pilots gaat het onder

meer om geanonimiseerde en geaggregeerde aantallen transacties en bedragen. Het betreft een aantal deelstromen²¹:

- Gegevens van een PSP: wekelijkse data over onder meer geaggregeerde creditkaartdata van binnenlandse, buitenlandse en inkomende stromen. In dit deel van het project wordt ook gekeken naar een methode om cijfers te kunnen ophogen naar Nederland totaal;
- Geaggregeerde gegevens van een betaalmethode: eenmalig een halfjaar over binnenlandse en inkomende transacties;
- Geaggregeerde gegevens van de Betaalvereniging Nederland (BVN) over aantallen betaaltransacties en geaggregeerde bedragen naar betaalmethode. Deze data worden door het CBS gepubliceerd. Zie de link: <https://www.cbs.nl/nl-nl/maatwerk/2021/43/betalingstransacties-naar-betaalmethode-aantallen-en-bedragen-per-week>.
- Mogelijk, geaggregeerde gegevens van pinpas- en creditkaartdata. Hierover zijn de onderhandelingen nog gaande;

Van de hierboven genoemde data, is op dit moment nog geen sprake van een structurele levering aan het CBS. Wel kunnen bijvoorbeeld op basis van de data van de PSP en de MCC-typering en het land van herkomst van de betaalkaart voor een beperkte periode ontwikkelingen per week worden gemaakt voor onder meer de reisbranche en logies. Zie Figuren 6 en 7.

Figuur 7. Experimenteel: percentuele verschillen tussen de totale binnenlandse en buitenlandse omzetten van transacties van een PSP 2020 en 2021 t.o.v. de omzet van 2019, hotels en logies, per week, Nederland

Bron: CBS/PSP

Financiële data buiten het CBS

²¹ Vooralnog is afgezien van het noemen van allerlei namen van partijen.

De potentiële databronnen met financiële transactiedata buiten het CBS zijn hierboven al grotendeels beschreven. Daarbij gaat het in eerste instantie om de volgende vier mogelijkheden:

- **Banken.** Deze financiële instellingen hebben een breed inzicht in zowel toonbankbetalingen als online betalingen van hun eigen klanten. Zij beschikken over microdata van de koper en de verkoper. Vooralsnog lijken banken minder bereid om op dit moment op vrijwillige basis geanonimiseerde data voor onderzoek en statistiek aan bijvoorbeeld het CBS ter beschikking te stellen. Daarvoor is een aantal redenen aan te wijzen. Zo is men bang voor imagoschade en wacht men op een juridische basis. Belangrijker is echter dat banken aangeven op dit moment al (te) veel rapportageverplichtingen te hebben.²² Daarnaast zien banken mogelijkheden om de beschikbare data zelf te gelde te maken. Zo publiceren bijvoorbeeld de AMRO-bank en de ING-gegevens op basis van MCC. Zie Tabel 1 en Figuur 8. De eventuele mogelijkheden om te differentiëren naar type consument, zoals een bezoeker, worden op dit moment niet benut;
- **Transactieverwerkers en PSP's.** Voordeel van deze financiële instellingen is dat zij vaak over data beschikken van financiële transacties van meer dan één partij. Mede gezien het grote aantal PSP's, dat actief is in de verschillende betaalketens, blijven het echter deelstromen;

Tabel 1. Voorbeeld: transactiedata van enkele toerisme-gerelateerde bedrijfstakken, Nederland 2020 en deel 2021, exclusief contante betalingen en zakelijke betalingen

	ABN AMRO transactiedata, % verschil met zelfde maand vorig jaar												2021	
	2020 Jan	Feb	Mrt	Apr	Mei	Jun	Jul	Aug	Sep	Okt	Nov	Dec	Jan	Feb
Bars/Cafés	12%	6%	-51%	-85%	-78%	-14%	9%	1%	4%	-48%	-74%	-72%	-77%	-75%
Restaurants	12%	5%	-43%	-59%	-50%	-11%	14%	10%	13%	-28%	-50%	-52%	-50%	-56%
Catering	5%	3%	-49%	-89%	-84%	-66%	-57%	-53%	-52%	-70%	-71%	-69%	-80%	-78%
Thuisbezorging en afhaal	28%	28%	33%	97%	92%	57%	57%	61%	46%	76%	76%	94%	111%	94%
Pret- en Dierparken	12%	-26%	-69%	-97%	-74%	-28%	6%	-14%	-7%	-36%	-52%	-72%	-96%	-91%
Bioscopen	7%	18%	-65%	-96%	-93%	-73%	-65%	-62%	-55%	-75%	-92%	-94%	-98%	-98%

Niet inbegrepen zijn zakelijke en contante betalingen. Ook de bestedingen van buitenlandse toeristen ontbreken in deze tabel.

Bron: ABN AMRO

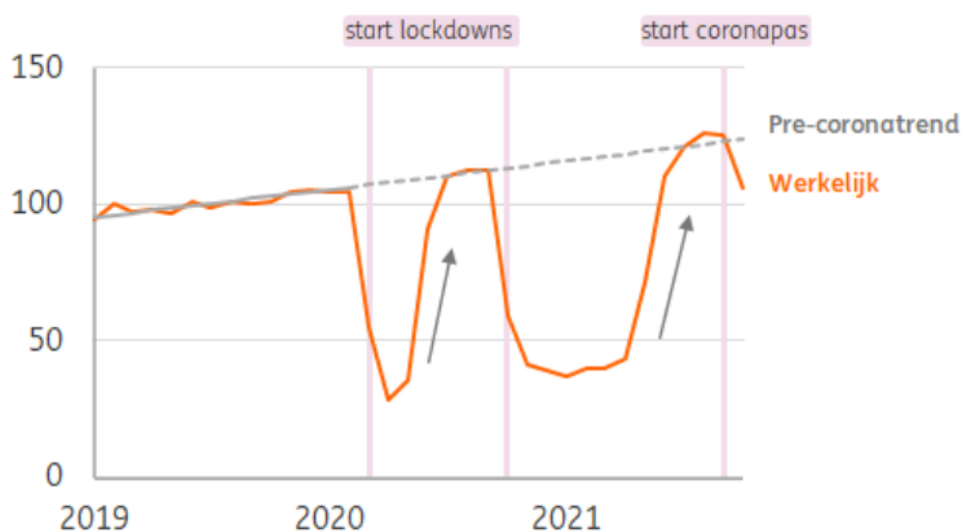
- **Creditkaartmaatschappijen.** Als het gaat om creditkaarttransacties, dan zijn deze financiële instellingen vooral van belang voor het inkomend en het uitgaand toerisme (eventueel in combinatie met de MCC). Bij het binnenlands toerisme wordt minder vaak gebruikgemaakt van creditkaarten, maar meer van debetkaarten. Ook bij creditkaartmaatschappijen gaat het om deelstromen. Zo worden, naast cash, pinpasdata en een deel van de online transacties gemist. Bovendien betreft het alleen data van het gebruik van de eigen kaart. Met name Mastercard lijkt hier (ook internationaal) aan de weg te timmeren met het beschikbaar stellen van data. De gemeenten Amsterdam en Utrecht hebben deze data al aangekocht. Zie voor een verdere beschrijving van de mogelijkheden van deze bron paragraaf 4.2;

²² De bereidheid van banken om data te leveren zou groter zijn als alle huidige rapportageverplichtingen beter zouden worden gecoördineerd.

- **Toezichthouders en branchevertegenwoordigers.** Als het gaat om toezichthouders dan hanteren deze veelal een rapportageplicht voor alle monetaire en financiële instellingen (MFI's) in het betreffende land. Dat geldt ook voor DNB. Zo zijn de Nederlandse MFI's verplicht om op geaggregeerd niveau rapportages te verstrekken aan de DNB. Deze data zijn in sommige gevallen uitgesplitst naar MCC en ook onderscheiden naar grensoverschrijdende transacties. Daarnaast levert de Betaalvereniging Nederland als branchevertegenwoordiger transactie- en omzetverdelingen over onder meer toonbankbetalingen en online betalingen (binnenland en grensoverschrijdend) aan de DNB. Binnen Europa is DNB dan weer rapportage-plichtig aan de ECB. Op dit moment is de ECB in een proces om de inhoud van die rapportages te herzien. Deze herziening heeft tot doel om de rapportages te standaardiseren, maar ook om beter aan te sluiten op de statistische behoeften van de Nationale Rekeningen en de Internationale Handel. Zie voor meer informatie over de data van de ECB paragraaf 4.3.

Figuur 8. Voorbeeld. Waarde pinbetalingen restaurants en cafés, maandcijfers, ING-data, 2019-2021

Waarde van pinbetalingen als index (2019 = 100), maandcijfers, seizoensvrij

Bron: ING

Naast de hierboven genoemde bronnen, kan voor financiële data, ten slotte, ook gekeken worden naar de lokale en centrale overheid. Wat betreft de centrale overheid zijn data veelal al beschikbaar bij het CBS. Bij de lokale overheid kan onder meer gedacht worden aan subsidies en belastingen, waaronder de toeristenbelasting.

2.3 (Juridische) randvoorwaarden

Bij big databronnen, zoals mobiele telefoondata en financiële transactiedata, gaat het om privacygevoelige persoons- of bedrijfsgegevens. Voor het gebruik daarvan bij onderzoek en statistiek gelden strenge randvoorwaarden en dan met name de eis

dat op geen enkele manier individuele persoons- of bedrijfsgegevens uit de output kunnen worden afgeleid²³ (zie o.a. de Algemene Verordening Gegevensbescherming²⁴ en de Autoriteit Persoonsgegevens²⁵). Dat betekent dat bij onderzoek en statistiek het bijna altijd gaat om geaggregeerde data of om data, die op een andere wijze beveiligd zijn (bijvoorbeeld genormaliseerd of door de toevoeging van ruis). Een goed werkbare situatie is als de microdata blijft op de plek waar ze gegenereerd worden ten behoeve van de logistieke processen. Vanuit de behoeften van onderzoek en statistiek kunnen vervolgens 'vragen' worden gesteld aan die microdata via het principe 'push the code to the data'. Dat levert vervolgens geanonimiseerde en beveiligde datasets op voor onderzoek en statistiek. Zo'n situatie zou ook gecreëerd kunnen worden voor financiële transactiedata.

Een andere voorwaarde voor het verkrijgen van toegang tot financiële transactiedata en big databronnen in het algemeen van private partijen is een juridische basis voor de datalevering. In tegenstelling tot sommige andere landen, bijvoorbeeld Canada, is er in Nederland op dit moment geen wettelijke basis om geanonimiseerde en beveiligde financiële transactiedata op te vragen van private partijen, zoals banken, creditkaartmaatschappijen en PSP's, voor onderzoek en statistiek. Het aanleveren van data voor onderzoek en statistiek is op dit moment dan ook op vrijwillige basis, waarbij wel sprake kan zijn van een maatschappelijk of gerechtvaardigd belang. Private dataleveranciers hebben ook te maken met hun eigen afweging, waarbij het gevaar van imago schade, beurswaarde, financieel voordeel, de al hoge rapportagelasten of hun concurrentiepositie een rol kunnen spelen. Daarnaast kunnen ook specifieke wettelijke regelingen in de branche een rol spelen. De vraag daarbij is dan of die specifieke wettelijke regelingen voorgaan op de wettelijke regelingen om data te mogen delen? Verschillende regelingen kunnen met elkaar op gespannen voet staan.

Als het gaat om data van de DNB ligt de situatie iets anders. Evenals bij de Belastingdienst, heeft het CBS onder strikte voorwaarden het recht om de beschikbare data op te vragen. Het CBS en DNB werken dan ook samen op statistisch gebied, en dan met name als het gaat om financieel-gerelateerde statistieken, zoals de Nationale Rekeningen en de Internationale Handel, waaronder de Reisverkeersbalans.

Wel zijn er ontwikkelingen gaande in zowel Nederland als in Europa om te kijken of de overheid ten behoeve van onderzoek en statistiek beter toegang kan krijgen tot private data. Zo wordt er gewerkt aan een Algemene Maatregel van Bestuur (AMvB) in relatie tot de CBS-wet, waardoor het CBS betere toegangsmogelijkheden krijgt tot dit soort data. Daaronder vallen ook geanonimiseerde en geaggregeerde financiële transactiedata. Onduidelijk is nog hoe snel dit proces rond de AMvB zal verlopen. Daarbij kan ook sprake zijn van een negatieve uitkomst.

Daarnaast is ook de Europese Unie bezig om een juridische basis te leggen om beschikbare (private) datasets beter tussen partijen te kunnen delen. Daarbij gaat het om de 'European Data Act'. Deze wet streeft ernaar om private en overheidsgegevens in de EU beter toegankelijk te maken voor bedrijven, maar ook voor de overheid zelf. Dit moet leiden tot meer data-gedreven innovatie en betere beslissingen. Een van de voorgestelde mogelijkheden om dit te verwezenlijken is het inrichten van verschillende

²³ Zie ook de Wet op het Centraal Bureau voor de Statistiek: wetten.nl - Regeling - Wet op het Centraal bureau voor de statistiek - BWBR0015926 (overheid.nl)

²⁴ Zie: <https://autoriteitpersoonsgegevens.nl/nl/onderwerpen/avg-europese-privacywetgeving>.

²⁵ Zie <https://autoriteitpersoonsgegevens.nl/nl>.

gemeenschappelijke dataruimten (“data spaces”) waarbinnen data gemakkelijker tussen actoren kunnen worden gedeeld. Naast een dataruimte voor bijvoorbeeld gezondheidsdata en mobiliteitsdata, gaat het ook om een dataruimte voor financiële data. Het antwoord op de vraag hoe dit er precies moet gaan uitzien, om welke data het gaat, welke infrastructuur beschikbaar komt en hoe zich dat verhoudt tot onderzoek en statistiek, is nog in ontwikkeling.

Verder ligt op dit moment de kaderwet ‘Gegevensverwerking voor Samenwerkingsverbanden’ ter goedkeuring bij de Eerste Kamer. Met deze kaderwet wordt een juridische grondslag gelegd om persoonsgegevens systematisch te delen en te verwerken voor onderzoek. Er moet wel sprake zijn van zwaarwegende algemene belangen. Ook moet duidelijk zijn welke persoonsgegevens mogen worden verwerkt en op welke wijze deze mogen worden verwerkt. Op advies van de Autoriteit Persoonsgegevens lijkt het er echter op dat deze wet zich gaat beperken tot alleen fraudebestrijding.

In het kader van de beschikbaarheid van financiële transactiedata kan, ten slotte, ook niet voorbij worden gegaan aan de nieuwe verordening van de ECB, ‘the European Reporting Framework’ (ERF of iERF). Deze nieuwe verordening vervangt een groot aantal andere nu niet gestandaardiseerde statistische rapportages aan de ECB ten behoeve van het toezichthouderschap op de financiële markten in Europa. Doel is te komen tot een gestandaardiseerd systeem voor statistische rapportages van alle monetaire en financiële instanties (MFI’s) in Europa. Het streven is om de enquêtedruk bij MFI’s te minimaliseren en het gebruik van de gegevens zoveel mogelijk te optimaliseren. Tot deze laatste groep behoren ook statistische instanties, waaronder Nationale Statistische Bureaus. Zie voor meer informatie over deze ontwikkeling paragraaf 4.3.

Naast de geëiste geheimhouding en de juridische basis voor het gebruik van (private) big databronnen, speelt, ten slotte, ook het maatschappelijke beeld over het gebruik van dit soort data een rol. Te zien is dat veel Nationale Statistische Bureaus worstelen met dit aspect. Enerzijds is het evident dat big databronnen, naast surveys en administratieve bronnen, een belangrijke bijdrage kunnen leveren aan het voldoen aan de steeds hogere eisen en allerlei nieuwe datawensen van beleidsmakers en datagebruikers. Er zijn maatschappelijke belangen te noemen om de inzet van dit soort data onder strikte voorwaarden van geheimhouding en anonimisering voor onderzoek en statistiek toe te staan. Toegang tot dit soort data kan bijvoorbeeld bijdragen aan betere, snellere en meer gedetailleerde (regionale) cijfers en tot nieuwe statistiek, die niet te realiseren is met bestaande methoden en bronnen. Ook wordt het steeds moeilijker om personen en bedrijven over te halen mee te werken aan enquêtes. Nationale Statistische Bureaus zijn juist de instantie, die op een veilige en verantwoorde manier met dit soort data kunnen omgaan. Anderzijds speelt de vrees voor de aantasting van de privacy. Het is van belang dat dit dilemma in alle openheid wordt bediscussieerd. Alleen dan kan het vertrouwen van de maatschappij voor de inzet van deze bronnen voor onderzoek en statistiek worden verkregen. Te zien is dat landen hier verschillend mee omgaan.

Een land waar het gebruik van (big) databronnen door het Nationale Statistische Bureau goed geregeld is, is bijvoorbeeld Canada. In dat land is er een wettelijke basis voor het Statistisch Bureau om (micro)data van private bedrijven op te vragen. Daarvoor moet wel het maatschappelijke belang worden aangetoond. Dit belang en

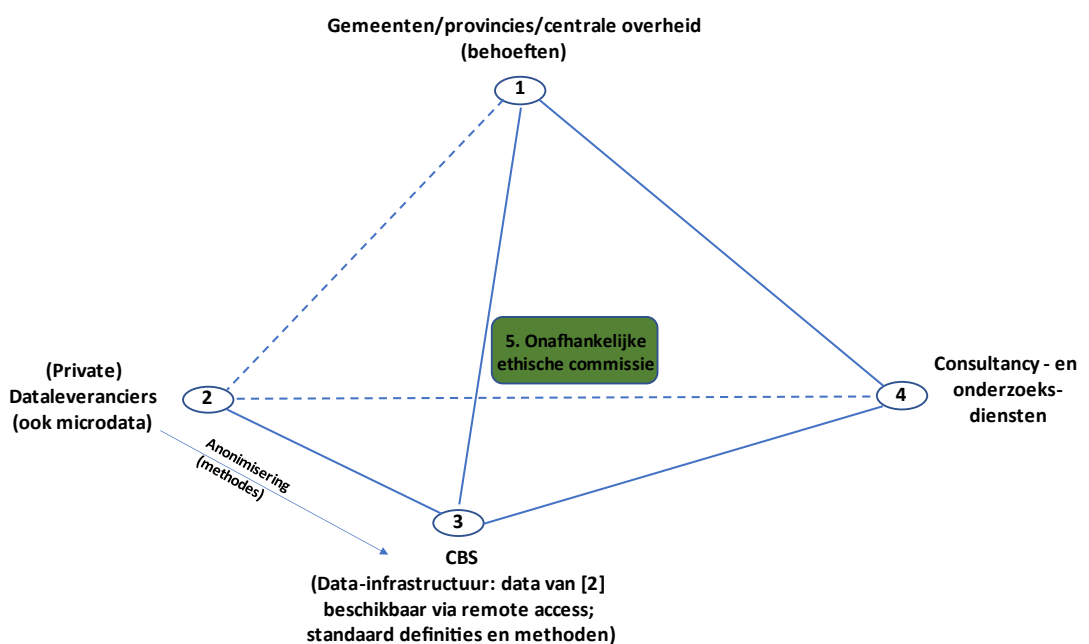
het verzoek worden afgewogen door een onafhankelijke ethische commissie, een Trust Center. Naast het maatschappelijke belang, moet worden aangetoond dat het verzoek en het doel proportioneel en gerechtvaardigd zijn en voldoen aan de benodigde beveiliging.

Samenvattend kan gesteld worden dat voordat financiële transactiedata en ook andere private big databronnen kunnen worden ingezet door de overheid voor onderzoek en statistiek, het van belang is:

1. dat er sprake is van een wettelijke basis. Daarvoor kan een Algemene Maatregel van Bestuur worden ingezet of op den duur Europese wetgeving, zoals de European Data Act en Data Spaces;
2. dat er overleg is met en consent is van relevante maatschappelijke partijen, waaronder de Autoriteit Persoonsgegevens;
3. dat een ethische commissie in het leven wordt geroepen, die verzoeken toetst op maatschappelijk en gerechtvaardigd belang, proportionaliteit, beschikbare infrastructuur en beveiliging;
4. dat alleen gewerkt wordt met geaggregeerde of genormaliseerde data, zodat de privacy ten alle tijden gewaarborgd is.

In discussies rond dit thema is weleens een structuur gesuggereerd waarbij het CBS een rol kan spelen als een betrouwbare datamakelaar voor (private) partijen die hun data ter beschikking willen stellen voor onderzoek en statistiek. Het CBS is gewend om om te gaan met dit soort data en zorg te dragen voor een goede beveiliging in organisatorische en statistische zin. Bovendien heeft het CBS in de vorm van een remote-access-functionaliteit de benodigde infrastructuur in huis. In figuur 9 is een schets gegeven van een mogelijk data-infrastructuur.

Figuur 9. Voorgesteld ecosysteem van het gebruik van (big) databronnen

Bron: CBS

Daardoor ontstaat een infrastructuur met vijf partijen, te weten:

1. Partijen, zoals gemeenten, provincies en de nationale overheid, die bepaalde behoeften hebben aan informatie op basis van financiële transactiedata²⁶, eventueel gekoppeld met andere beschikbare (financiële) bronnen;
2. (Potentiële) dataleveranciers, die hun data ter beschikking willen stellen voor onderzoek en statistiek via het remote-access systeem van het CBS;
3. Het CBS met de faciliteit van remote-access. Het CBS bewaakt daarbij ook de gehanteerde definities, concepten en methoden, maar ook bijvoorbeeld de afleidingen en algoritmen, alsmede de gehele statistische en organisatorische beveiliging van de data;
4. Consultancy- en onderzoeksbureaus die een rol spelen in onderzoek;
5. Een onafhankelijke Ethische Commissie. Zo'n commissie krijgt de taak om op basis van onder meer een set met criteria alle verzoeken om gevoelige (big) data op hun merites te beoordelen en wel of niet toe te staan. Daarbij gaat het onder meer om zaken zoals privacy, geheimhouding en gerechtvaardigd belang. Een goed voorbeeld van zo'n commissie is de infrastructuur in Canada (zie ook paragraaf 4.1).

²⁶ Het kan natuurlijk ook gaan om andere databronnen.

3. Databehoefte vanuit de sector toerisme

3.1 Basisbehoefte

In het vorige hoofdstuk is ingegaan op wat financiële transactiedata zijn en welke mogelijke databronnen daarvoor beschikbaar zijn. In dit hoofdstuk wordt ingegaan op de wensen vanuit de sector toerisme. Daarvoor is onder meer gesproken met een aantal personen uit de sector zelf. Het gaat zowel om behoeften op nationaal als lokaal niveau.

Als alle mitsen en maren uit het vorige hoofdstuk even opzij worden gezet, gaat het om de volgende basisbehoefte van toerisme-gerelateerde bestedingen (aantallen, bedragen en gemiddelden) van verschillende typen bezoekers naar verschillende productgroepen op basis van verschillende indelingen. Naast het bedrag van de transactie of de som van de transacties, gaat het om:

- **Verschillende onderzoeksperiodes**

Het gaat om de mogelijkheid om financiële transacties in te delen naar verschillende onderzoeksperiodes, zoals jaar, maand, week en dag. Dit heeft betrekking op de datum en het tijdstip van de transactie. Een voorbeeld is alle bestedingen van bezoekers in Overijssel gedurende de maand juli. Het liefst zou het moeten gaan om het moment van consumeren en niet om het moment van betalen.

Dit soort gegevens hangt vooral aan de statistische eenheid transactie en indirect aan de eenheden koper en verkoper.

- **Locatie van de transactie**

Het gaat hier om de mogelijkheid om financiële transacties in te delen naar verschillende onderzoeksgebieden en dan met name regionaal. Een voorbeeld is alle bestedingen van bezoekers in de metropoolregio Amsterdam in de maand mei. Hierbij is het van belang dat onderscheid kan worden gemaakt naar bestedingen van bezoekers die daadwerkelijk de metropoolregio hebben bezocht en 'bezoekers' die niet naar de metropoolregio zelf zijn gekomen maar wel geld hebben besteed aan bedrijven die gevestigd zijn in de metropoolregio, bijvoorbeeld Booking.com. Het gaat om een zo gedetailleerd mogelijk niveau maar voor toerisme is een wijk-, stads- of corop-niveau voldoende. Nogmaals: het gaat om de locatie van consumeren van het toeristische product. Als er geen informatie beschikbaar is over de locatie van de transactie zelf (bijvoorbeeld de locatie van het pinapparaat) dan kan als benadering ook gebruik worden gemaakt van de locatie van de verkoper of desnoods van de locatie van de financiële instelling.

Dit soort gegevens hangt vooral aan de statistische eenheid transactie en indirect aan de eenheid verkoper.

- **Type bezoeker waaronder de herkomst van de bezoeker**

Voordat specifiek naar het type bezoeker kan worden gekeken, moet eerst onderscheid worden gemaakt tussen de financiële transacties van bezoekers en de financiële transacties van niet-bezoekers inclusief e-commerce. Welke mogelijke benaderingen daarvoor gebruikt kunnen worden is al beschreven in paragraaf 2.1. Vervolgens is er behoefte om onderscheid te kunnen maken naar financiële transacties per type bezoeker. De belangrijkste drie te

onderscheiden typen bezoekers zijn af te leiden op basis van: 1) herkomst: binnenland – buitenland en welk binnenland (bijvoorbeeld welke regio of corop) en welk buitenland; 2) verblijfsduur: dagbezoeker - toerist (met minimaal één overnachting); en 3) reismotief: zakelijk – persoonlijk. Het liefst gaat het om een onderscheid naar een combinatie van deze drie typen bezoekers, dus totaal om acht mogelijke typen. Aan het eind van paragraaf 2.1 is aangegeven dat het al erg moeilijk zal zijn om goed onderscheid te maken tussen financiële transacties van bezoekers en niet-bezoekers, laat staan tussen financiële transacties van de verschillende typen bezoekers. Daarvoor ontbreekt het veelal aan voldoende informatie in de transactiedata. De beste mogelijkheid hiervoor is als bijvoorbeeld een betaalkaart door de tijd kan worden gevolgd om zodoende de woonlocatie en de mobiliteit van de kaarthouder af te leiden. Daarvoor is toegang tot de microdata met geanonimiseerde **identificatienummers** van de betaalkaart nodig. Verder kan gekeken worden naar het bestedingspatroon en de andere informatie in de data. Zie verder paragraaf 2.1.

Voor de inkomende en uitgaande toeristische bestedingen kan gekeken worden naar **het land van uitgifte van de kaart of de bank** in combinatie met de **locatie van de transactie** (het pinapparaat, de bank of verkoper). Onderscheid moet dan nog wel gemaakt worden met transacties die gericht zijn op e-commerce.

Tenslotte, is al eerder is aangegeven dat, in relatie tot de inbedding van toerisme in de totale ruimtelijke ontwikkeling van een bestemming, er in toenemende mate behoefte is aan informatie over de bestedingen van niet alleen bezoekers, maar ook aan informatie over de bestedingen van de andere aanwezigen in de bestemming, de niet-bezoekers.

Dit soort gegevens hangt vooral aan de statistische eenheid koper.

- **Profiel van de bezoeker**

Er is ook behoefte aan informatie over en een indeling naar het profiel van de bezoeker. Dit is een stap verder dan het onderscheid naar type bezoeker. Het gaat om achtergrondkenmerken zoals leeftijd, inkomen, gezinssamenstelling, leefstijl en dergelijk. Deze gegevens zitten niet in de financiële transactiedata. Deels zijn deze gegevens wel bij de datahouders bekend. Uit gesprekken is echter duidelijk geworden dat de levering van dit soort informatie een brug te ver is. Een mogelijk alternatief is door de afgeleide woonlocatie van de koper (of betaalkaart) in de transacties te koppelen aan informatie over de inwoners van die locatie.

Data over typen bezoekers en bezoekersprofielen zijn belangrijke informatie voor het toerismebeleid. In tegenstelling tot de financiële transactiedata is dit soort informatie wel beschikbaar bij de meeste enquêtes.

- **Type goed of dienst**

Hier gaat het om informatie over en een indeling naar het type product waar bezoekers hun geld aan uitgeven. In de eerste plaats gaat het om het volgende onderscheid: 1) toerisme-karakteristieke producten zoals logies, maaltijd en drankverstrekking, (marges van) reisagenten, entreegelden voor attracties (o.a. musea, podiumkunsten, dierentuinen, recreatie-instellingen en natuurparken)

en souvenirs; en 2) niet-toerisme-karakteristieke producten zoals vervoer en een algemene categorie met overige uitgaven voor diverse goederen en diensten. Verder gaat het om bestedingen aan duurzame goederen, die gerelateerd zijn aan een vakantietrip. In veel financiële transactiedata is voor deze typering een Merchant Category Code (MCC) beschikbaar. Dit soort gegevens hangt aan de statistische eenheid verkoper.

- **Type transactie**

Hier gaat het om informatie over en een indeling naar het type transactie. Gaat het om een 'echte' transactie, een reservering of een terugbetaling? Dit soort gegevens hangt aan de statistische eenheid transactie.

Naast bovengenoemde indelingen, is er behoefte aan informatie over **betaalmethoden**. Het gaat hier vooral om inzicht te krijgen in de volledigheid van alle bestedingen van bezoekers. Zo gaat het bij alle (potentiële) dataleveranciers van financiële transactiedata om deelstromen. Bijvoorbeeld creditkaartdata, pinpasdata, online betalingen of alleen toonbankbetalingen. Contante betalingen zijn sowieso moeilijk in beeld te brengen. Zie wel de geldopnames via geldautomaten. Dit soort data hangt aan de statistische eenheid transactie.

Ten slotte, is er veelal ook informatie beschikbaar over het **type kaart**, dat wil zeggen een persoonlijke of zakelijke kaart en een debet- of creditkaart. Deze informatie biedt niet per se de mogelijkheid om onderscheid te kunnen maken tussen financiële transacties van bezoekers die reizen om een persoonlijk of zakelijk motief. De betaalkaarten zullen door elkaar worden gebruikt.

Nogmaals: de hierboven genoemde behoeften gaan uit van een ideale situatie, waarbij op een of andere wijze volledige toegang tot de microdata mogelijk is. Dat is niet het geval.

Onvolledige informatie ook nuttig

Ook als niet alle financiële stromen volledig in beeld kunnen worden gebracht en toerisme-gerelateerde transacties maar deels kunnen worden afgeleid, is er behoefte aan deze data bij de eindgebruikers in de toerismesector. Allerlei deelstromen kunnen namelijk ook inzicht geven in ontwikkelingen. Ontwikkelingen kunnen ook worden gerelateerd aan andere bronnen, zoals bijvoorbeeld mobiele telefoondata en de gegevens van een statistiek zoals Logiesaccommodaties en het Onderzoek Inkomend Toerisme. Het liefst ziet men volumes en gemiddelden, maar ook ontwikkelingen worden als nuttige informatie ervaren. Als wordt overgegaan tot het publiceren van deelstromen, is het wel van belang dat eindgebruikers goed worden geïnformeerd over wat de data dan precies voorstellen.

Samenvattend kan worden geconcludeerd dat de hierboven beschreven basisbehoeften alleen gerealiseerd kunnen worden als kan worden beschikt over microdata als startpunt. Deze microdata hoeven echter niet ter beschikking te worden gesteld aan de onderzoekers. De microdata kunnen op de plek blijven waar ze worden gegenereerd. Vanuit de onderzoekers kunnen 'vragen' worden gesteld aan de datahouders, die vervolgens geaggregeerde of genormaliseerde data terugleveren ('push the code to the data'). Hierdoor zijn de privacy en geheimhouding gegarandeerd. Naarmate gevraagd wordt naar meer detail, is de kans wel groter dat dat zal leiden tot geheimhoudingsproblemen (o.a. minimaal aantal eenheden in een te

publiceren cel). Dat betekent dat keuzes moeten worden gemaakt. Bijvoorbeeld: bij meer detail naar locatie is minder detail naar type bezoeker en type product mogelijk of bij meer detail naar type product of type bezoeker is er minder detail naar locatie mogelijk. Een tweede conclusie is dat het niet gemakkelijk zal zijn om toerisme-gerelateerde transacties überhaupt af te scheiden van de overige transacties. Daarvoor ontbreekt voldoende informatie over de koper, dus ook de bezoeker, in de transactiedata. Bovendien zal men al snel op privacy- en geheimhoudingsproblemen stuiten. Een alternatief is om toerisme af te bakenen op basis van de aanbodkant via de MCC van de gekochte producten. Dit leidt echter per definitie tot een onder- of overschatting van de toeristische bestedingen. Veel datagebruikers zijn echter ook al tevreden met deelstromen en een minder goede afbakening van toerisme-gerelateerde transacties. In dat opzicht ziet men deze data als extra bron. Dus niet ter vervanging, maar als ondersteuning van en aanvulling op bestaande statistieken.

3.2 Overige behoeften

Economische impact: satellietrekeningen toerisme

Naast de informatie over toerisme-gerelateerde bestedingen naar allerlei indelingen, is er ook behoefte aan financiële transactiedata vanuit een ander perspectief. Daarbij gaat het om de economische betekenis van het toerisme in een bepaalde bestemming. Dit sluit in eerste instantie natuurlijk ook aan bij de bestedingen van bezoekers, maar het gaat verder. Bij de economische betekenis wordt niet alleen gekeken naar de directe bestedingen van de bezoekers, maar ook naar de toerisme-gerelateerde productie, de toegevoegde waarde (in relatie tot het bbp) en waar die toegevoegde waarde neerslaat (komt die ten goede aan de bestemming of lekt die weg?), de investeringen, import en export en de resulterende werkgelegenheid. Daarvoor zijn ook andere financiële data nodig dan alleen financiële transactiedata (zie onder meer paragraaf 2.2.). Deze verschillende databronnen worden verwerkt in een rekeningenstelsel waarbij, globaal genomen, vraag en aanbod met elkaar in evenwicht worden gebracht. Zo'n rekeningenstelsel is bijvoorbeeld de Nationale Rekeningen van het CBS. De Nationale Rekeningen is een kwantitatieve beschrijving van de economische processen in een land en de economische relaties met het buitenland. Toerisme is, evenals bijvoorbeeld cultuur, sport en milieu, geen afgebakend en duidelijk zichtbaar onderdeel van deze Nationale Rekeningen, maar meer een samenvoeging van verschillende onderdelen op basis van productgroepen (CPA) en bedrijfstakken (SBI). In veel gevallen kan slechts een deel van de output van de aan toerisme-gerelateerde bedrijfstakken of productgroepen worden toegeschreven aan de toeristische consumptie. Denk bijvoorbeeld aan het vervoer dat, naast bezoekers, vooral wordt gebruikt door mensen in hun normale leefomgeving. Om toerisme beter zichtbaar te maken binnen de Nationale Rekeningen wordt een Satellietrekening Toerisme (SRT) geproduceerd.²⁷

Zo'n SRT is een internationaal erkend instrument op basis van afgesproken definities en concepten om de economische betekenis van toerisme in een land in kaart te brengen. Groot voordeel van een SRT is dat de economische betekenis van toerisme kan worden vergeleken met de nationale economie, met andere bedrijfstakken en – als daar een vergelijkbare methode wordt toegepast – met andere landen. Bovendien is sprake van een set van internationaal erkende indicatoren. Gegevens over bestedingen uit

²⁷ Dit wordt door het CBS gedaan.

bestaande toerisme-gerelateerde onderzoeken worden gekoppeld aan de Nationale Rekeningen. Een deel van die bronnen richt zich op de toeristische bestedingen naar de in paragraaf 3.1 genoemde indelingen, te weten: combinaties van bestedingen van dagbezoekers en toeristen (naar duur), zakelijk en persoonlijk (naar motief) en binnenlands, inkomend en het Nederlands deel van het uitgaand toerisme (naar herkomst en bestemming). Deze gegevens over consumptieve bestedingen van bezoekers worden tot op heden vooral gehaald uit bestaande toerisme-gerelateerde statistieken, zoals het CBS-Vakantieonderzoek, Continu Zakenreizen Onderzoek (CZO), Onderzoek Inkomend Toerisme (OIT) en het (vroegere) Continu VrijeTijds Onderzoek (CVTO). Niet elk van de hier genoemde onderzoeken is even goed. Zo kan het zijn dat de steekproef vaak beperkt is, de frequentie waarmee het onderzoek wordt uitgevoerd laag is (met name OIT) of van een onderdeel relatief weinig bekend is, zoals bijvoorbeeld de omvang van de bestedingen van het dagtoerisme. Ook zijn er recent enkele onderzoeken stopgezet (CVTO en CZO). Vanuit dat oogpunt bezien, kan frequente en betere informatie over bestedingen van verschillende typen bezoekers uit financiële transactiedata de kwaliteit van de SRT ten goede komen.

Bij de afbakening van bestedingen aan toerisme-gerelateerde productgroepen wordt gebruikgemaakt van een indeling van de Nationale Rekeningen en daarnaast van toerisme-karakteristieke en niet-karakteristieke productgroepen. Definitie van de eerste groep is dat zo'n productgroep grotendeels zou verdwijnen als er geen bezoekers meer zouden komen. Voorbeelden van toerisme-karakteristieke productgroepen zijn logies, maaltijd en drankverstrekking en reisbemiddeling. Voorbeelden van niet-toerisme-karakteristieke productgroepen zijn personenvervoer (behalve de luchtvaart) en winkelen.

Wel zijn er randvoorwaarden aan het gebruik van financiële transactiedata bij de SRT. Ten eerste is het van belang dat de definities en concepten, bijvoorbeeld wat zijn de financiële transacties van een bezoeker, een toerist, dagbezoeker of een zakelijke reiziger, aansluiten bij de definities en concepten van de SRT. Duidelijk is al geworden dat dit soort afleidingen niet gemakkelijk of helemaal niet te realiseren zijn met financiële transactiedata. Een voorbeeld is de koop van een jurk. Als die op weg naar de Efteling wordt gekocht dan valt deze uitgave in principe onder het toerisme. Koop je die jurk in een winkel in de buurt waar je regelmatig komt dan niet. Er is sprake van een besteding in de normale leefomgeving. Wordt de aanbodkant van het toerisme als alternatieve afbakening genomen dan is zowel een kwalitatief goede toekenning van de MCCs als een vertaling van MCCs naar SBIs of CPAs nodig. Ten tweede dienen de financiële stromen ook per type bezoeker volledig te zijn. Als de financiële stromen niet volledig zijn, is de omvang moeilijk te bepalen. De vraag daarbij is ook wat je in zo'n geval precies meet? En zijn die cijfers representatief ook als het gaat om ontwikkelingen in de tijd? Financiële deelstromen zijn wel te gebruiken bij de SRT maar dan als validatie van bijvoorbeeld ontwikkelingen uit andere bronnen of in combinatie met andere bronnen. En ten slotte is het van belang dat er garanties zijn dat de data ook structureel worden geleverd.

Conclusie is dat financiële transactiedata op dit moment alleen kunnen worden ingezet bij de SRT als aan de bovenbeschreven drie voorwaarden wordt voldaan. Vooral inzicht in de bestedingen van de verschillende typen bezoekers en de volledigheid van de stromen lijken (nog) moeilijk realiseerbaar. Financiële transactiedata kunnen wel als aanvulling op of ter ondersteuning van de SRT dienen. Bijvoorbeeld als het gaat om de ontwikkelingen in de cijfers. Als financiële transactiedata de enige bron voor de SRT

zouden zijn, blijven bovengenoemde drie voorwaarden in principe staan, maar zou een totaal herontwerp van het systeem nodig zijn. Of zo'n herontwerp succesvol is, is op dit moment moeilijk te zeggen. Cijfers moeten dan wel periodiek gevalideerd worden met meer traditioneel bestedingsonderzoek.

Er is steeds meer behoefte om de SRT te regionaliseren. Bij het regionaliseren van de SRT kunnen financiële transactiedata zeker een rol spelen. Maar voor de verdeling naar regio worden op dit moment de Regionale Rekeningen gebruikt. Financiële transactiedata zijn ook hier ter controle of aanvulling.

Indirecte economische effecten

Er wordt in de toerismesector niet alleen gekeken naar de directe effecten van toeristische bestedingen (SRT), maar ook naar de indirecte effecten (zie het netwerk KNEITER). Met indirecte effecten wordt bedoeld dat directe bestedingen van bezoekers doorwerken in andere bedrijfstakken dan de bedrijfstak waarin de bestedingen worden gedaan. Een voorbeeld: als een bezoeker in een restaurant gaat eten, heeft dat indirect effect op de landbouw en op het vervoer van de producten van de boerderij, via de groothandel, naar het restaurant. De economische effecten bij de landbouw, de groothandel en het vervoer zijn de indirecte effecten van directe toeristische bestedingen van een bezoeker in een restaurant. Voor het berekenen van deze indirecte effecten wordt onder meer de Nationale Rekeningen gebruikt, waar de economische relaties tussen de verschillende bedrijfstakken als intermediaire²⁸ productie worden weergegeven. Dit wordt gedaan in de Aanbod- en Gebruikstabellen (AGT) van de Nationale Rekeningen. Dit is dezelfde basis die gebruikt wordt voor de samenstelling van de SRT. Met de beschikbaarheid van gegevens over financiële transacties tussen bedrijven onderling zou het proces en de kwaliteit van het berekenen van de indirecte effecten kunnen worden verbeterd, bijvoorbeeld als verdeelsleutels. Dit geldt vooral als naar steden of kleine regio's wordt gekeken, omdat intermediair verbruik op dat niveau niet goed beschikbaar is. Inzicht in relaties tussen bedrijfstakken is bijvoorbeeld van belang om te zien wat het effect is van het sluiten van restaurants voor de rest van de plaatselijke economie. Ontwikkelingen alleen lijken voor dit soort analyses onvoldoende. Anders is het, na een nulmeting, moeilijk om bijvoorbeeld de impact te berekenen van een eenmalig evenement.

Niet-financiële indicatoren

Verder is er behoefte vanuit de toerismesector om informatie over bestedingen te gebruiken als benaderingen voor niet-financiële indicatoren, zoals:

- Verplaatsingen, drukte en routes, bijvoorbeeld via aantallen en de locaties van transacties. Dit is vergelijkbaar met de informatie uit mobiele telefoondata, gps-trackers of van telcamera's;
- Activiteiten: aan welke activiteiten wordt door bezoekers geld uitgegeven? Wat zijn de kooppatronen? Wat levert een festival op?
- Ontwikkelingen: waar gaat het naartoe?
- Seizoenpatronen;
- Het aanbod: is er te weinig of juist te veel aanbod?

²⁸ Het gaat om goederen en diensten als output van de ene bedrijfstak die in een andere bedrijfstak worden gebruikt om nieuwe goederen en diensten te produceren.

- Vanuit welke herkomstlanden en -regio's komen de bezoekers naar mijn bestemming? Dit is vergelijkbaar met de informatie uit bijvoorbeeld de statistieken Logiesaccommodaties en het CBS-Vakantieonderzoek;
- Lengte van het verblijf (aantal overnachtingen);
- Resulterende werkgelegenheid.

Combinatie met andere (big) databronnen

Ten slotte, zou het voor allerlei analyses ideaal zijn als op den duur verschillende bronnen, zoals mobiele telefoondata, sociale mediaberichten, financiële transacties en andere meer traditionele bronnen zoals Logiesaccommodaties, op locatieniveau in een analysesysteem beschikbaar zijn voor onderzoek en statistiek. Hierdoor is een verschuiving mogelijk van analyses op basis van een enkele bron, naar analyses op basis een gecombineerde set van bronnen. Dat zal leiden tot meer inzicht van het toerisme als fenomeen. Daarvoor is de opzet van een nationaal data- en kennisplatform nodig.²⁹

3.3 De relatie met andere statistieken

Financiële transactiedata kunnen ook behulpzaam zijn bij een aantal lopende statistieken. Naast de hierboven al genoemde statistieken over de economische impact van toerisme, zoals de SRT en het kennisnetwerk KNEITER, kunnen worden genoemd:

- **CBS-Vakantieonderzoek (CVO).**

Hierbij gaat het om de vakantieactiviteiten van Nederlanders in Nederland en in het buitenland. Dit is inclusief de bestedingen voor en tijdens de trips of vakanties. Voor het CVO is het vooral van belang dat de data kunnen worden gekoppeld aan de achtergrondkenmerken van personen. Op basis van big databronnen, waaronder financiële transactiedata, kan iets worden gezegd over allerlei deelfacetten van vakantietrips, maar het blijft vervolgens moeilijk om via deze brokkeninformatie iets over personen te zeggen, laat staan over de combinatie van persoonskenmerken. Dus bijvoorbeeld over de bestedingen van Nederlanders in de leeftijdscategorie van 18-25 jaar met een laag inkomen, die in Noord-Holland verblijven in Airbnb-achtige accommodaties. Het gaat bij financiële transactiedata toch uiteindelijk om geaggregeerde data. Deze passen beter bij statistieken zoals de Reisverkeerbalans en de SRT.

Wel kunnen financiële transactiedata worden gebruikt om bestaande bronnen te valideren, te kijken naar ontwikkelingen of als sleutel voor verdere detaillering. En natuurlijk kent de huidige traditionele waarneming ook zijn onvolkomenheden. Zo is het steeds moeilijker om voldoende respondenten te werven of is er sprake van geheugeneffecten.

Bij het CVO wordt op dit moment prioriteit gegeven aan verbeteringen van de statistiek via de inzet van een mobiele app of via datadonatie (zie ook bij mobiliteitsstatistieken). Wat de app betreft gaat het niet alleen om het gemakkelijk en automatisch opslaan van de verplaatsingen en de bezochte locaties, maar ook om de toenemende mogelijkheden om informatie te verzamelen over betalingen via de mobiele telefoon, bijvoorbeeld bij het gebruik van het openbaar vervoer.

²⁹ Zie onder meer de notitie "Naar een vernieuwd data-ecosysteem van toerisme", 12 juli 2021, CBS.

- **Bestedingen tijdens dagtochten (onderdeel CVO)**

Het op een traditionele wijze verzamelen van data, inclusief bestedingen, over dagtochten is nog een stuk moeilijker en duurder dan het verzamelen van data over vakantietrips. Dat zou pleiten voor de inzet van financiële transactiedata. Dit heeft echter alleen zin als het mogelijk is om dagtochten in de transactiedata te kunnen onderscheiden, dat wil zeggen: financiële transacties die gerelateerd zijn aan het reizen buiten de normale leefomgeving van twee uur of meer, waarbij geen sprake is van een overnachting. Als dit onderscheid al mogelijk is, kan dat alleen als kan worden beschikt over microdata en een betaalkaart over de tijd heen kan worden gevolgd. In de praktijk van het CVO ligt ook bij dagtochten de focus op verbeteringen via de inzet van apps en datadonatie.³⁰

- **Onderzoek Inkomend Toerisme (OIT).**

Bij het OIT gaat het om activiteiten en bestedingen van buitenlandse toeristen in Nederland. In principe wordt deze statistiek een keer per vier jaar uitgevoerd op basis van een traditionele waarneming.³¹ Wat het CVO is voor Nederlanders, is het OIT voor buitenlanders. Daarom zijn dezelfde argumenten van toepassing als het gaat om de inzet van financiële transactiedata. Ook hier geldt dat het via het samenvoegen van een aantal brokkeninformatie van verschillende (big) databronnen, waaronder de bestedingen, het moeilijk is om iets te zeggen over specifieke groepen op basis van achtergrondkenmerken. Wel zal het iets gemakkelijker zijn om buitenlandse toeristische financiële transacties te onderscheiden van de andere transacties door bijvoorbeeld het land van uitgifte van de betaalkaart als benadering te gebruiken voor het land van herkomst. Elders in deze notitie is echter al aangegeven dat deze benadering met buitenlandse betaalkaarten niet waterdicht is.

De wensen vanuit Het OIT sluiten aan bij de basisbehoeften zoals beschreven in paragraaf 3.1. In meer algemene zin is er in eerste instantie behoefte aan algemene ontwikkelingen en pas in tweede instantie aan meer verdieping naar de hierboven genoemde indelingen. Het zou al mooi zijn als er een paar keer per jaar iets kan worden gepubliceerd. Het kunnen ook deelstromen zijn. Bij een noodzakelijke keuze preferereert men informatie over bestedingen tijdens persoonlijke vakanties boven informatie over bestedingen tijdens zakelijke trips. Cijfers hoeven niet direct te voldoen aan de geldende standaarden. Eenvoudige volumes of alleen ontwikkelingen leveren al een bijdrage op aan het geheel van bronnen. Dus ook totale bestedingen of delen daarvan of minder gedetailleerde cijfers zijn relevant.

- **Reisverkeerbalans**

De Reisverkeersbalans is onderdeel van de statistiek Internationale Handel. Globaal genomen, geeft deze statistiek per land de balans weer tussen enerzijds de inkomende bestedingen in Nederland van buitenlandse reizigers uit dat land (de ontvangsten van Nederland) en anderzijds de uitgaande bestedingen van Nederlandse reizigers in dat land (de uitgaven van Nederland). De statistiek is vergelijkbaar met de SRT en maakt tot op zekere hoogte gebruik van dezelfde basisbronnen. Wel zijn er belangrijke verschillen. De belangrijkste daarvan is dat

³⁰ Een voorbeeld, waarbij datadonatie kan worden ingezet, zijn de locatiedata van Google.

³¹ Nu met een aantal buitenlandse panels.

het bij de Reisverkeerbalans gaat om reizigers (niet-ingezetenen) en bij de SRT om bezoekers, een subset van reizigers. Zo gaat het bij de Reisverkeerbalans, naast bezoekers, ook om bijvoorbeeld grensverkeer, arbeidsmigranten, scholieren en mensen die reizen voor hun gezondheid. Daarnaast omvat de Reisverkeerbalans, in tegenstelling tot de SRT, niet de bestedingen aan het internationale personenvervoer.

Om de financiële data van de verschillende categorieën reizigers (inkomend en uitgaand) af te leiden, worden bij de Reisverkeersbalans verschillende bronnen en schattingen gebruikt. Evenals bij de SRT, zijn deze bronnen niet allemaal even goed van kwaliteit. Financiële transactiedata kunnen een goede aanvullende bron zijn, maar niet een vervangende bron. Voor de inzet van financiële transactiedata bij de Reisverkeerbalans gelden dezelfde randvoorwaarden als bij de SRT.

Wel kijkt de Reisverkeerbalans en breder de statistiek Internationale Handel naar de ontwikkelingen rond de nieuwe verplichte rapportages van alle monetaire en financiële instanties in Europa aan de ECB. Deze rapportages worden in de komende jaren herzien. Naast minder enquêtedruk en meer efficiëntie, is het streven om ook beter aan te sluiten op de behoeften van statistiekmakers waaronder de Nationale Rekeningen en de Internationale Handel. Een belangrijk onderdeel daarvan zijn data over pinpas en creditkaartbestedingen. Om die data goed te kunnen gebruiken is toevoeging van MCCs nodig. Deze informatie is nu niet in de data van de ECB beschikbaar.

- **Overig**

Andere statistieken die gebruik kunnen maken van financiële transactiedata maar niet direct verbonden zijn aan toerisme zijn onder meer de Consumenten Prijsindex (CPI), Productiestatistieken, waaronder de horeca en de detailhandel.

3.4 Confrontatie van betaalmethoden en behoeften

Tabel 2 geeft een globaal overzicht van de informatie die de verschillende betaalmethoden opleveren in vergelijking met de behoeften aan informatie in het domein toerisme. Bij die behoeften gaat het dan vooral om vragen zoals:

- Kan een transactie worden getypeerd naar datum en tijd (periode) en hoe goed kan de transactie het moment van consumeren bepalen? Een '+' bij de betaalmethode Cash betekent bijvoorbeeld dat het tijdstip van de transactie of opname kan worden bepaald, maar het tijdstip van consumeren van een eventueel gekocht product niet. Op basis van informatie over het gebruik van debet- en creditkaarten bij toonbankbetalingen, kan zowel het tijdstip van de transactie als het moment van consumeren beter worden bepaald ('++');
- Is het op basis van de transactiedata mogelijk om het type bezoeker te onderscheiden? Bij alle methoden is het tot op zekere hoogte mogelijk om te bepalen of het gaat om een buitenlandse of binnenlandse betaling ('+'). Alleen bij debet- en creditkaarten die bij de kassa worden gebruikt, kan op basis van microdata en het volgen van de betaalkaart in de tijd deels het type bezoeker worden afgeleid ('++');
- Is het mogelijk om onderscheid te maken naar het type product? Alleen bij kasopnames is dat niet te bepalen. Datzelfde geldt voor de locatie van de

verkoper. Bij toonbankbetalingen zal dat iets gemakkelijker zijn dan bij online betalingen. Voorwaarde is wel dat MCCs beschikbaar zijn;

- Is de locatie van de verkoper af te leiden? Dat kan het beste bij toonbankbetalingen en in mindere mate bij online-betalingen, maar helemaal niet bij een contante betaling of geldopname.

Tabel 2. Overzicht van betaalmethoden en databehoeften toerismesector

Informatie Betaalmethode	Periode	Type bezoeker	Herkomst bezoeker	Type product	Locatie verkoper
Cash/Geldautomaat	+	+	+	--	--
Debetkaart toonbank	++	++	++	++	++
Creditkaart toonbank	++	++	++	++	++
Creditkaart online	+/-	+	+	++	+
B2B online	+/-	+	+	++	+
B2B instant payment	+/-	+	+	++	+
iDEAL, PayPal e.d.	+/-	+	+	++	+

Bron: CBS

Duidelijk was al dat informatie van pinpas- en creditkaarttransacties relatief veel informatie bevatten, ten minste als het gaat om toonbankbetalingen. Bij alle online betalingen is dat al minder. Bij contante betalingen loopt de informatiedichtheid nog verder terug.

Gezien het bovenstaande is het niet vreemd dat de meeste landen zich vooral richten op de inzet van pinpas- en creditkaartdata van toonbankbetalingen. Deze data bieden de beste mogelijkheid om toerisme-gerelateerde afleidingen te maken en indelingen te gebruiken. Ook gaat het hier om de grootste en belangrijkste betaalstromen als het gaat om het toerisme.

3.5 Enkele methodologische overdenkingen

Ten slotte wordt in dit hoofdstuk nog ingegaan op een aantal methodologische overdenkingen als het gaat om de inzet van financiële transactiedata in het domein toerisme.

De doelpopulatie van toerismestatistieken, gezien vanuit de vraagkant, bestaat uit alle toeristische vakanties of trips gemaakt binnen of naar Nederland en naar het buitenland in een gespecificeerde onderzoeksperiode. Een trip wordt gedefinieerd als het reizen buiten de normale leefomgeving van minimaal twee uur en maximaal een jaar. Trips kunnen worden gecategoriseerd naar type bezoeker³², bijvoorbeeld naar herkomstland of -regio (bijvoorbeeld naar binnen- en buitenland of naar wijk), naar duur (bijvoorbeeld naar dagbezoek of bezoek met minimaal een overnachting) en naar motief (bijvoorbeeld persoonlijk of zakelijk). De variabele waar in deze notitie de meeste interesse naar uitgaat is de totale bestedingen of uitgaven gemaakt voor en tijdens de trip. Ook hier kan dan weer een uitsplitsing worden gemaakt naar bijvoorbeeld regio, naar type uitgave, type bezoeker of naar een bepaalde tijdsperiode.

³² Nogmaals: mensen die aan toerisme doen heten 'bezoekers'. Bezoekers kunnen worden opgedeeld in dagbezoekers (minimaal 2 uur van huis, zonder overnachtingen) en toeristen (met minimaal één overnachting tijdens de trip). Toeristen zijn dus een subset van bezoekers.

Als het gaat om de bestedingen kunnen deze gemeten worden vanuit de bezoeker, c.q. de koper of klant, of vanuit de serviceaanbieder, c.q. de verkoper. Onder het eerste gezichtspunt verplaatst de doelpopulatie zich naar alle personen die in de onderzoeksperiode ten minste één toeristische trip hebben gemaakt. Onder het tweede gezichtspunt bestaat de doelpopulatie uit alle verkopers die in de onderzoeksperiode aan ten minste één bezoeker een product of dienst hebben verkocht.

Toerismestatistieken, die betrekking hebben op bestedingen, zijn complex om een aantal redenen:

- De definitie van toerisme is subjectief en gedefinieerd vanuit de vraagkant, namelijk het reizen buiten de normale leefomgeving;
- De doelpopulatie vanuit het gezichtspunt van de bezoeker heeft geen populatiekader dat voor het CBS toegankelijk is. Dat geldt meer voor inkomende dan voor binnenlandse en uitgaande bezoekers. Voor deze laatste twee groepen gaat het om de gehele Nederlandse populatie, die in een onderzoeksperiode wel of geen trip hebben gemaakt;
- De doelpopulatie gezien vanuit verkopers staat niet toe dat uitgaven of eerder ontvangsten geclusterd worden naar trips;
- Het verstrekken van informatie via surveys, zowel vanuit bezoekers als vanuit verkopers, is zeer belastend in tijd en onaantrekkelijk. De bereidheid tot deelname is daardoor gering;
- De mate van de gewenste detaillering bij bestedingen vergroot de respondentbelasting;
- Het speelveld, de producten en diensten en de betrokken partijen, die financiële transactiegegevens kunnen leveren, zijn sterk aan verandering onderhevig. Daarnaast hebben zij te maken met privacygevoelige data;
- Voor de meeste partijen bestaat geen wettelijke verplichting om informatie te leveren op het gewenste detailniveau.

Om data over bestedingen te verkrijgen kan gekeken worden naar het gezichtspunt van de bezoeker, de verkoper en de facilitator van financiële transacties. De enige partij die in principe alles weet is de bezoeker zelf. Bij een 100 procent deelname en zonder geheugeneffecten of andere meetfouten, zou de bezoeker de totale uitgaven kunnen reconstrueren. Alle andere partijen weten, deels uit redenen van wetgeving en privacy en deels uit redenen van gebrek aan belang, slechts een stukje. De informatie die deze partijen hebben, is onvoldoende om een koppeling te kunnen maken op het niveau van de individuele bezoeker. Clustering van uitgaven tot toeristische trips kan daardoor niet uitgevoerd worden. De enige oplossingen zijn:

- De toerist te betrekken bij het koppelen van de puzzelstukjes, via een mix van vragen in een enquête en datadonatie;
- De definitie van toeristische trips los te laten of aan te passen;
- De gewenste detaillering en uitsplitsingen te verkleinen.

Bij elke van deze oplossingen kunnen kanttekeningen worden geplaatst. Hoewel de respondentbelasting verlaagd zou kunnen worden, is de eerste oplossing nog steeds niet aantrekkelijk. De bereidheid zal naar verwachting maar beperkt toenemen en het probleem van een ontbrekend populatiekader voor het inkomende toerisme blijft even groot. De tweede en meest aantrekkelijke oplossing zou kunnen zijn om bestedingen niet meer te clusteren binnen één trip, maar enkel te meten hoeveel toerisme-

gerelateerde uitgaven zijn gedaan in verschillende regio's. De derde oplossing zorgt vanzelfsprekend voor een verlies van relevantie en waarde voor de datagebruikers. Een alternatieve oplossing kan zijn een bezoeker, inclusief de persoonskenmerken, enkel te vragen naar de totale uitgaven zonder uitsplitsingen en daarvoor de informatie uit de financiële transactiedata te gebruiken. Een laatste oplossing kan zijn om helemaal geen onderscheid meer te maken naar het type bezoeker.

Op een hoger aggregatieniveau kunnen de puzzelstukjes bij elkaar gebracht worden in een breder kader van een uitgaven – transacties – inkomsten-balans met uitgaande transacties gezien vanuit de bezoekers, inkomende omzet vanuit de verkopers en het transactieverkeer ertussen. Het is voorstelbaar dat een dergelijke balans op een zeker detailniveau gemaakt kan worden. Daarbij moet dan wel rekening worden gehouden met het feit dat alle stromen op basis van financiële transacties niet volledig zullen zijn. Wat betreft de omzet van de verkopers kan geleund worden op andere bijvoorbeeld bij het CBS beschikbare bronnen. Dit vereist wel allerlei kalibratietechnieken om de interne consistentie te garanderen. Het verloop van transacties via tussenpersonen compliceert de balans verder. Hiermee komt ook de vaak gewenste tijdigheid van de output in het gedrang. Het is daarmee de vraag of het zinvol is dit soort complexe methodologie op te zetten.

Met de hierboven genoemde methodologische kanttekeningen in het achterhoofd, is het advies om de output in eerste instantie relatief eenvoudig te houden. Daarbij zal het bijna altijd gaan om benaderingen van definities die in het domein toerisme geldig zijn. Ontwikkelingen zijn makkelijker vast te stellen dan volumes. Essentiële methodologische vragen zijn onder meer:

- Welke benadering kan het beste voor welke toerismestroom (inkomend, uitgaand en binnenlands) gebruikt worden om financiële transacties van bezoekers en niet-bezoekers te onderscheiden? Het onderscheiden naar type bezoeker komt pas in tweede instantie. Het gebruik van informatie over de koper in de transactiedata lijkt onvoldoende om dit onderscheid te kunnen maken. Alternatieven zijn onder meer: het gebruiken van de andere variabelen in de data en het afleiden van het woon- en werkadres en de mobiliteit door het volgen van alle transacties van een betaalkaart in de tijd. Daarnaast kan ook gekeken worden naar het ontwikkelen van geautomatiseerde typering of zogenoemde classificiers. Classificiers kunnen worden ontwikkeld op basis van vooraf vastgelegde afleidingsregels of op basis van data-gedreven algoritmen;
- Als gekozen wordt voor een afbakening van toerisme-gerelateerde financiële transacties aan de aanbodkant op basis van MCC dan is een conversie van MCCs naar SBI- en CPA-classificaties gewenst. Ook moet meer aandacht worden besteed aan de kwaliteit van de MCC-typering;
- Is het op een of andere wijze mogelijk om op basis van de wel beschikbare informatie van deelstromen iets te zeggen over de totale bestedingen? Daarvoor is informatie nodig over de verhoudingen tussen de verschillende financiële betaalmethoden. Dit kan wel verschillen naar bijvoorbeeld herkomstland en de leeftijd van de bezoeker. Ook moet gewaakt worden voor dubbelstellingen. Mogelijk kan ook gekeken worden naar andere in paragraaf 2.2 genoemde financiële bronnen;
- Is het op een of andere wijze mogelijk om vanuit totaalschattingen op basis van andere financiële bronnen van het CBS met behulp van financiële transactiedata meer detail naar regio en tijd aan te brengen en cijfers sneller te publiceren? Van

belang daarbij is dat er een goede correlatie is tussen ontwikkelingen bij de financiële transactiedata en bij de andere standaardbronnen.

4. Ervaringen met het gebruik van financiële transactiedata

In dit hoofdstuk wordt een aantal voorbeelden beschreven waarbij gebruik is of wordt gemaakt van financiële transactiedata voor statistieken in het domein toerisme. Het betreft voorbeelden uit het buitenland (Nieuw-Zeeland, Canada, Oostenrijk en Noorwegen³³) en een voorbeeld uit Nederland (de gemeente Amsterdam). Ook wordt uitgebreider ingegaan op de ontwikkeling rond de nieuwe verplichte rapportages van monetaire en financiële instanties aan de ECB. Dit levert mogelijk bruikbare financiële transactiedata op.

4.1 Landen

Noorwegen

Het Statistisch Bureau van Noorwegen heeft al zo'n 10 jaar gratis toegang tot financiële transactiedata van banken, creditkaartmaatschappijen en in mindere mate PSP's. De medewerking van deze organisaties is vrijwillig. Een belangrijke reden daarvoor is dat er in het verleden goede relaties zijn opgebouwd tussen het Statistisch Bureau, de Centrale Bank en de organisaties in de financiële wereld. Daarbij speelt ook dat, in tegenstelling tot Nederland, het Statistische Bureau voor een deel verantwoordelijk is voor het produceren van statistieken over financiële stromen in Noorwegen. Het Statistische Bureau vraagt daarvoor geaggregeerde data op maandbasis op. Doordat alleen sprake is van geaggregeerde data is de privacy voor een belangrijk deel gewaarborgd. Ook heeft men de beschikking over data van transacties met buitenlandse pinpas en creditkaarten.

Wat betreft mogelijke toepassingen van dit soort data gaat het in de eerste plaats om het produceren van de verplichte financiële statistieken. In het domein toerisme worden deze data slechts in beperkte mate gebruikt en dan met name bij de Reisverkeersbalans en de Satellietrekeningen Toerisme. Het gebruik richt zich vooral op het valideren van de gebruikte standaardbronnen. Daarnaast is men recent met een pilot gestart om te kijken naar internationale bestedingen van het inkomend en het uitgaand toerisme op basis van creditkaarten per kwartaal. Men heeft nog niet geprobeerd een totaalbeeld van de inkomende en uitgaande bestedingen te schatten, inclusief contante betalingen. Daarvoor zijn er nog te veel andere problemen met de data, die eerst om een oplossing vragen.

Als een belangrijke complicatie voor het gebruik van de data werd door Noorwegen de sterke dynamiek in de financiële wereld genoemd. Er komen steeds weer nieuwe actoren, betaalmethoden en ICT-oplossingen bij (zie o.a. apps, iDEAL en QR-codes), waardoor de verschillende betaalstromen niet altijd voldoende meer in beeld zijn. Dat geldt bijvoorbeeld voor nieuwe methoden van online betalen of voor bedrijven die hun eigen betaalsysteem hebben ontwikkeld. Het is een voortdurende uitdaging om te zien of alle stromen nog wel in kaart kunnen worden gebracht. Dat vergt relatief veel onderzoek en bijstellingen en dus om veel onderhoud van de productiesystemen.

³³ Er is met meer landen gesproken, maar dat leverde niet meer informatie op dan die bij de hier wel beschreven landen. Het gaat om het Verenigd Koninkrijk, Finland, Portugal, Spanje en Duitsland.

Ook Noorwegen heeft niet alle betaalstromen in beeld. Omdat het gaat om deelstromen, is het moeilijk te bepalen of toe- of afnames in bestedingen het gevolg zijn van een daadwerkelijke ontwikkeling of slechts van onderlinge verschuivingen.

Bij de pilot met creditkaartdata is men tijdens de COVID-periode op een specifiek probleem gestuit, namelijk het gebruik van internationale creditkaarten door buitenlandse studenten, door familieleden van kaarthouders en Noren, die als expat (tijdelijk) terugkeren. Daarnaast is ook de afbakening tussen toeristische uitgaven en zakelijke uitgaven vaak moeilijk te maken. Als iemand bijvoorbeeld een aantal broeken of horloges aanschaft of ICT- apparatuur koopt, is dat dan voor eigen gebruik of voor wederverkoop? Verder worden toeristische producten, zoals transport, attracties en logies, deels vooraf aangeschaft. Daarbij wordt ook niet altijd gebruikgemaakt van de creditkaart. Maar problematischer, het is niet duidelijk wanneer het product geconsumeerd wordt. Ook het gebruik van tussenpersonen, zoals reisbureau en touroperators kan het beeld vertroebelen, zeker als het gaat om buitenlandse bemiddelaars. Men ziet wel een betaling, maar er kan niet gezien worden waaraan het geld is besteed. Dat verloopt via de tussenpersoon. Ten slotte is er geen zicht op wat er op vliegvelden gebeurt, als mensen bijvoorbeeld dollars omwisselen voor euro's. Men is op dit moment vooral bezig om te zoeken naar oplossingen voor de geconstateerde problemen.

De stap om deze methode ook te gebruiken voor de toeristische bestedingen van de Noren zelf (het binnenlands toerisme) heeft men niet gemaakt. De belangrijkste reden daarvoor is simpel, namelijk de meeste Noren maken tijdens een binnenlandse trip niet of nauwelijks gebruik van hun creditkaart. Daarvoor is pinpasdata nodig.

De afbakening van het inkomend en uitgaand toerisme wordt door Noorwegen gemaakt op basis van een combinatie van het land van uitgifte van de creditkaart en het land van het pinapparaat. Men heeft niet geprobeerd op basis van microdata en een afleidingsalgoritme te bepalen of het gaat om een toeristische besteding of niet. Ook heeft men niet gekeken naar bijvoorbeeld het onderscheid tussen private en zakelijke creditkaarten. Er mag verwacht worden dat dit soort betalingen door elkaar zullen lopen: zakelijke kaarten zullen ook gebruikt worden voor private betalingen en andersom. Noorwegen heeft nog geen cijfers gepubliceerd.

Een ander aandachtspunt is dat financiële transactiedata, ook bij creditkaarten, vanuit de aanbodkant worden geclassificeerd op basis van de MCC. De Noren hebben deze MCC op het 2-digit niveau gekoppeld aan de NACE-classificatie (bedrijfstakken). Voor de afbakening van de toerimesector is dat onvoldoende. Er is dan ook behoefte om deze koppeling ook te leggen op een lager NACE-digit-niveau. Het zou mooi zijn als dit punt internationaal wordt opgepakt.

Verder gaf Noorwegen aan dat steeds meer gelet moet worden op het aantal terugbetalingen op basis van het zogenoemde retourpinnen. Daar is weinig zicht op waardoor men geen goed beeld heeft van de daadwerkelijke volumes. Zo kan het bijvoorbeeld zijn dat er hotels of vluchten worden gereserveerd maar niet daadwerkelijk worden geconsumeerd of dat 'aankopen' worden geannuleerd. Deze terugbetalingen zijn in de data vaak niet goed in beeld.

Als het gaat om het belang van financiële transactiedata voor statistiek werd door Noorwegen, ten slotte, ook nog het voorbeeld van IJsland aangehaald. Dat land heeft voor de internationale bestedingen van bezoekers geprobeerd geheel over te stappen

op financiële transactiedata. Ondanks het feit dat het gaat om een eiland en men dus goed zicht heeft op het inkomende en uitgaande verkeer en men de beschikking heeft over goede financiële transactiedata, is men recent weer teruggekeerd naar traditioneel surveyonderzoek aan de grens. Belangrijke redenen daarvoor waren de onvolkomenheden in de transactiedata en het feit dat men geen relatie meer kon leggen tussen persoonsgegevens en de bestedingen.

De algehele conclusie van Noorwegen is dat financiële transactiedata op dit moment vooral kunnen worden ingezet als aanvulling maar niet als vervanging van de huidige financiële statistieken in het domein toerisme. Het is een waardevolle extra bron. Vooral het dynamische karakter van de financiële wereld met voortdurend nieuwe producten, actoren en dus nieuwe financiële stromen, speelt parten bij het houden van overzicht. Er zijn vooral twee aanknopingspunten om mee te starten bij toerisme: 1) bestedingen gezien vanuit de aanbodkant (bedrijfstakken; MCC-NACE) en 2) inkomend en uitgaand toerisme op basis van data van creditkaarten. Probeer financiële transactiedata ook zoveel mogelijk te koppelen aan andere bronnen, zoals logies en douanegegevens. Als de ontwikkelingen bij alle bronnen goed correleren, kunnen de financiële data ook gebruikt worden als ondersteunende informatie voor snellere ramingen, zeker in combinatie met andere indicatoren. Ten slotte gaf Noorwegen aan dat de data die beschikbaar komen op basis van de nieuwe verplichte rapportages aan de ECB een belangrijke bron kunnen worden voor transactiedata. Voorwaarde is dan wel dat de MCC aan deze databron wordt toegevoegd.

Nieuw-Zeeland

In Nieuw-Zeeland wordt onderzoek naar het gebruik van financiële transactiedata voor toerisme uitgevoerd door het ministerie³⁴ dat verantwoordelijk is voor toerisme. Voor het verkrijgen van de financiële transactiedata wordt gebruikgemaakt van een private databroker. Deze databroker verwerkt de gegevens en verstrekt uiteindelijk geaggregeerde data. Daarbij gaat het vooral om toonbankbetalingen en een klein deel online betalingen van PayPal. Deze data worden op commerciële basis geleverd. Het betreffen zowel de bestedingen van het inkomend als het binnenlands toerisme.

Ook in Nieuw-Zeeland speelt privacy een rol bij het gebruik van data, maar duidelijk minder dan in Nederland. Er is een Privacy Act. Maar als de overheid kan aantonen waarvoor zij private data nodig heeft en aan de noodzakelijke beveiliging is voldaan dan is het meestal geen probleem. In dit geval blijven de microdata op de plek waar ze zijn gegenereerd. De databroker zorgt voor de beveiligingstap.

Naast de statistische beveiliging van de data, zorgt de databroker ook voor het onderscheid tussen toerisme-gerelateerde transacties en de overige transacties. Dat wordt gedaan op basis van algoritmen. Het ministerie is niet tot in de puntjes op de hoogte hoe deze algoritmen werken. Bij het inkomend toerisme wordt vooral gekeken naar buitenlandse creditkaarten, mede in relatie tot een set van toerisme-gerelateerde bedrijfstakken (MCCs). Voor de binnenlands transacties wordt op basis van bestedingspatronen eerst een afleiding gemaakt wat het 'woonadres' is van de 'betaalkaart' en eventueel van de locatie van het werkadres. De databroker krijgt geen directe informatie over de adressen van de kaarthouders.³⁵ Vervolgens trekt men om die locaties een cirkel van 40 km. Alle uitgaven buiten die cirkels worden gezien als

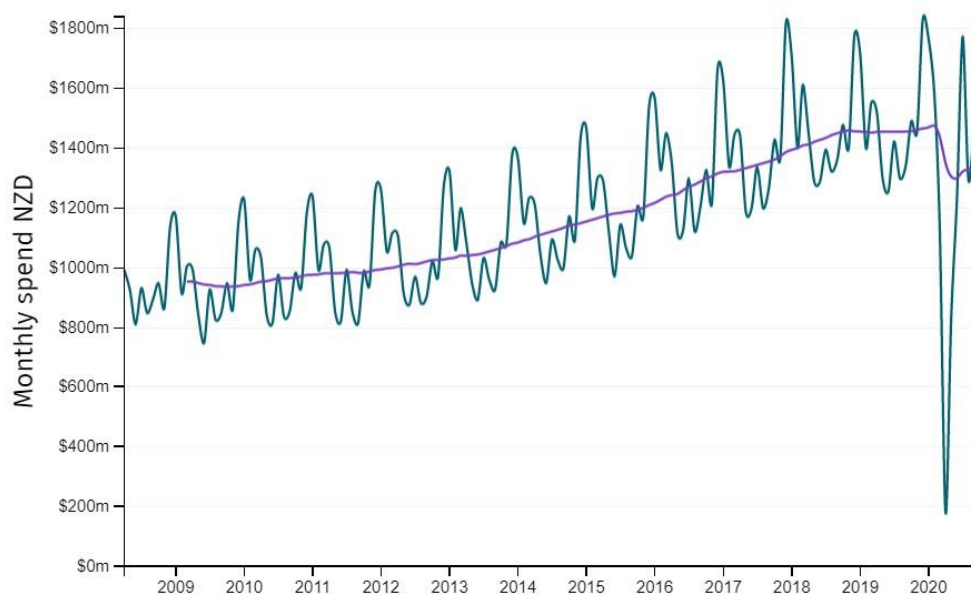
³⁴ Ministry of Business, Innovation and Employment.

³⁵ Iets vergelijkbaars heeft men gedaan met bestedingen van cruisepassagiers.

binnenlandse toeristische uitgaven, althans als deze gerelateerd zijn aan de gekozen set van MCCs. Dit is vergelijkbaar met de methoden die gebruikt worden bij de analyses van mobiele telefoondata. Voor de classificering van de bedrijven naar type wordt de indeling van de onderscheiden productgroepen in de Satellietrekeningen Toerisme zoveel mogelijk gevolgd. Om dit laatste te kunnen doen zijn alle op dit moment betrokken bedrijven geassocieerd naar de Nieuw-Zeelandse SBI-code. Betreft het nog niet geassocieerde bedrijven dan komen die voorlopig terecht in de klasse 'overig'. Alle transacties die niet relateren aan de gekozen set van toerisme-gerelateerde bedrijfstakken worden samengenomen in een andere groep 'overig'.

Om tot totale bedragen aan toeristische bestedingen te komen, worden de verkregen resultaten van de financiële transacties vervolgens opgehoogd met een vastgesteld percentage voor contante betalingen en andere missende financiële stromen. Deze percentages worden vastgesteld aan de hand van data die verkregen worden van de Centrale Bank van Nieuw-Zeeland.

Figuur 10. Maandelijks binnenlandse toeristische bestedingen (blauwe lijn) en trendlijn (paarse lijn), Nieuw-Zeeland, deels gebaseerd op basis van pinpas- en creditkaartdata, 2009-2020. Deze reeks is nu gestopt.

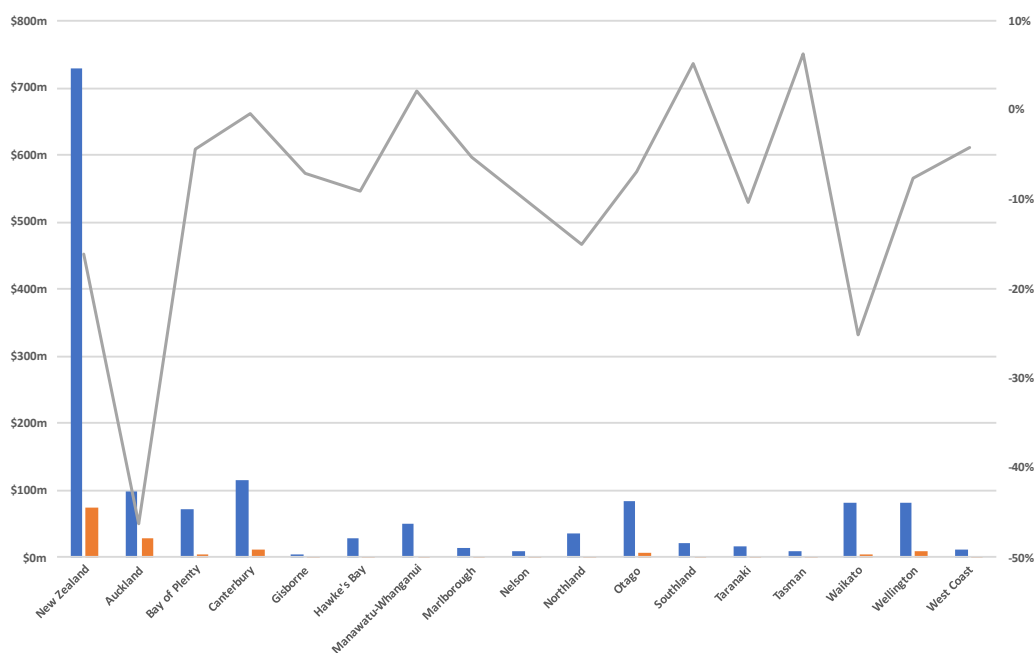
Bron: Ministry of Business, Innovation and Employment, New Zealand

Ten slotte, vergelijkt men de uitkomsten met andere bronnen, zoals gegevens van een grensonderzoek en de Satellietrekeningen Toerisme (SRT). De SRT wordt uiteindelijk gebruikt om randtotalen te schatten voor totale toeristische bestedingen voor het komende jaar en dus later bijgesteld op basis van de daadwerkelijke cijfers. De uitkomsten van de financiële transactiedata worden vervolgens gebruikt om de geschatte bestedingen van de SRT te detailleren naar regio, naar maand, naar inkomend en binnenlands toerisme en naar bedrijfstakken. Om uiteindelijk tot een kloppend stelsel te komen, wordt verder gebruikgemaakt van allerlei statistische methoden, zoals 'smoothing'. Op basis van de hier beschreven methode publiceerde

Nieuw-Zeeland cijfers op maandbasis, naar regio en naar bedrijfstak, onderscheiden naar inkomend en binnenlands toerisme. Zie als voorbeeld Figuur 10.

Door de coronacrisis zijn de zwakke kanten van de hierboven beschreven methode echter duidelijk zichtbaar geworden. Zo functioneren veel van de aannames niet meer, ontbreken bronnen en komen omissies tevoorschijn, zoals het gebruik van internationale creditkaarten door studenten en expats (zie ook de beschrijving van Noorwegen). Ook was het systeem met ophogingen en andere statistische technieken te ingewikkeld voor de eindgebruikers. Voor hen was het moeilijk in te schatten wat de cijfers en de ontwikkelingen nu precies voorstelden. Dat heeft tot gevolg gehad dat men is gestopt met de publicatie en dat men alleen nog de ruwe creditkaartdata publiceert naar regio en productgroep³⁶, wel uitgesplitst naar toeristische transacties binnen- en buitenland. Zie bijvoorbeeld Figuur 11. Men zit nu in een proces om de gehele methode te herzien. Ook bij de Reisverkeerbalans van Nieuw-Zeeland worden de financiële transactiedata alleen nog als secundaire bron ter validering gebruikt. Ook daar is men teruggegaan naar de oude methode en bestaande bronnen.

Figuur 11. Toeristische bestedingen op basis van pinpas- en creditkaartdata, Nieuw-Zeeland, november 2021, naar regio en naar binnenland (blauw) en buitenland (oranje) en naar percentage verschil met dezelfde maand in 2020 (grijze lijn).

Bron: Ministry of Business, Innovation and Employment, New Zealand

De algehele conclusie van Nieuw-Zeeland is dat het gebruik van financiële transactiedata complexer is dan in eerste instantie gedacht was. Al snel worden nuances over het hoofd gezien. Het is niet verstandig er een al te ingewikkeld systeem

³⁶ Het gaat om logies, cultuur en recreatie, eten- en drankverstreking, vervoer, overig toerisme en detailhandel zoals benzine, alcohol en drank. Zie verder <https://www.mbie.govt.nz/immigration-and-tourism/tourism-research-and-data/tourism-data-releases/tourism-electronic-card-transactions/data-download/>

van te maken. Publiceer iets dat door de gebruikers kan worden begrepen. Dat laat niet onverlet dat financiële transactiedata een toevoeging kunnen zijn op de bestaande bronnen en dat financiële transactiedata bepaalde ontwikkelingen kunnen laten zien, met name naar tijd en naar regio. De ontwikkelingen moeten dan wel correleren met de ontwikkelingen van de andere meer traditionele bronnen.

Canada

Canada wijkt af van bijvoorbeeld Nieuw-Zeeland en Nederland doordat er wel sprake is van een wettelijke basis voor het Statistisch Bureau om (micro)data, zoals mobiele telefoondata en financiële transactiedata, bij private partijen op te vragen. Die mogelijkheid wordt sinds 2015 ondersteund door een Trust Center die aanvragen beoordeelt. Zo moeten aanvragen proportioneel (bijvoorbeeld een steekproef in plaats van integraal), rechtmatig (maatschappelijk belang) en gerechtvaardigd zijn. Daartoe dient een plan van aanpak met de beoogde doelen van het project te worden ingediend: waarom is de betreffende data nodig? Om welke beleidsvraag gaat het en wat is de business case? Bij goedkeuring wordt ook de minister, waaronder het Statistisch Bureau valt, expliciet op de hoogte gesteld. Transparantie richting de maatschappij is van cruciaal belang. Statistics Canada doet dit soort aanvragen altijd in overleg en in samenwerking met de dataleveranciers. Het streven is om deze niet te overvragen. Er wordt niet voor de dataleveringen betaald. Ook is er tot op heden bijna altijd sprake geweest van geaggregeerde data. In 2018 is geprobeerd om bankdata op te vragen, maar dat is toen niet succesvol gebleken omdat Statistics Canada te veel wilde, namelijk microdata. Dat heeft geleid tot een forse maatschappelijke discussie. Daarom ligt een datavraag bij banken nog steeds gevoelig.

De weg langs het Trust Center is ook gevolgd voor het opvragen van creditkaartdata. Daarbij gaat het om een creditkaartmaatschappij. In een eerder stadium heeft het toerismebureau van Canada, Destination Canada, ook al met deze data gewerkt.

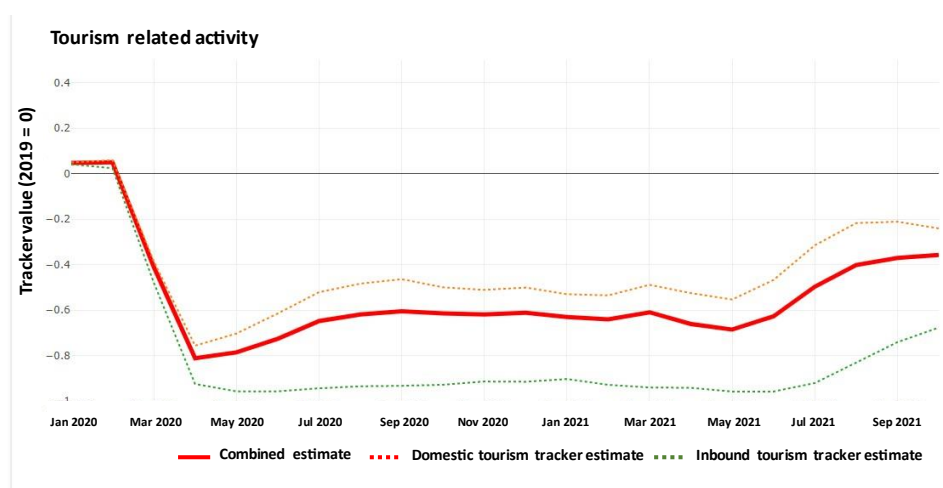
De opgevraagde data worden onder meer gebruikt voor de Consumentenprijzen-index (CPI), de detailhandel en toerisme, waaronder de Reisverkeerbalans en de Satellietrekeningen Toerisme. Daarbij gaat het vooral om de validatie van ontwikkelingen en het beoordelen van de kwaliteit van de gebruikte bronnen. Doordat de data worden opgevraagd bij een creditkaartmaatschappij is er dus sprake van een deelstroom. Daarnaast worden ook data verkregen van een PSP die zowel credit- als debetkaarten afhandelen. Het gaat om geaggregeerde data die verwerkt worden door een databroker. Op basis van de data van de PSP is op dit moment een pilot gaande die kijkt naar bestedingen van buitenlandse bezoekers in Canada. Een nadeel van het werken met een PSP is dat deze zich richt op financiële transacties van bepaalde merken betaalkaarten en dus op specifieke groepen buitenlanders, in dit geval vooral Amerikanen. Dat is voor Canada wel de belangrijkste buitenlandse herkomstmarkt maar bestedingen van andere buitenlandse bezoekers die andere betaalkaarten gebruiken, ontbreken in de data.

Ook in Canada is men er door de coronapandemie achter gekomen dat er een op te lossen probleem is met het gebruik van buitenlandse creditkaarten door studenten, arbeidsmigranten, expats en dergelijke. Als de totale bestedingen moeten worden geschat, heb je daarnaast ook te maken met andere betaalstromen en cash. Het is niet evident hoe deze stromen moeten worden samengevoegd en opgehoogd. Dat kan bijvoorbeeld verschillen naar land van herkomst of de leeftijd van de bezoekers.

In de lopende pilot is voor de afbakening van financiële transacties, die gerelateerd zijn aan het inkomende toerisme, naast buitenlandse betaalkaarten, vooral gekeken naar de aanbodkant van het toerisme op basis van MCCs. Er is geen koppeling gemaakt met de ISIC-code (vergelijkbaar met SBI-code). Het belangrijkste doel is om de granulariteit van de huidige uitkomsten van bestaande bronnen te vergroten.

Vooralsnog wordt in Canada alleen gekeken naar bestedingen maar de data bieden ook mogelijkheden om te kijken naar andere indicatoren zoals aantallen bezoekers, lengte van verblijf in een bestemming, aantal overnachtingen en dergelijke. Op basis van de financiële transactiedata is, in combinatie met verschillende andere bronnen, zoals logies, vluchtprijzen en data van grensonderzoek, een gewogen index voor het inkomend en binnenlands toerisme ontwikkeld. Zie Figuur 12 als voorbeeld.

Figuur 12. Tourism activity tracker, Canada, 2020 en 2021. Binnenlands, buitenlands en een gecombineerde index met financiële transactiedata als onderdeel.

Bron: Statistics Canada³⁷

De algehele conclusie van Canada is dat big databronnen, zoals mobiele telefoondata en financiële transactiedata, onvoldoende houvast geven om als 'standalone' bron te functioneren en delen van andere toerisme-gerelateerde statistieken of bronnen te vervangen. Deze bronnen moeten vooral gezien worden als mogelijkheid om andere bronnen aan te vullen of verder te detailleren naar tijd, naar regio en naar type besteding. Voor het inkomend en uitgaand toerisme is dat gemakkelijker dan voor het binnenlands toerisme waar het begrip 'normale leefomgeving' speelt. Het is bij het binnenlands verkeer niet gemakkelijk om toerisme-gerelateerde bestedingen te onderscheiden van niet-toerisme-gerelateerde bestedingen. Bij het inkomend toerisme kan dat onder meer per land verschillen. Daarom zijn nog steeds andere meer traditionele statistieken bij bijvoorbeeld logiesaccommodaties en bij de grens nodig.

³⁷ Zie voor de Tourism Tracker de link: Canadian Tourism Activity Tracker (statcan.gc.ca).

Oostenrijk

Het Statistisch Bureau van Oostenrijk maakt al enige jaren gebruik van financiële transactiedata. Deze worden op basis van een wettelijke bepaling gratis geleverd aan de Nationale Bank en vervolgens aan het Statistisch Bureau. Ook krijgen zij op vrijwillige basis credit- en debetkaartdata van twee grote creditkaartmaatschappijen. Deze data worden onder meer ingezet voor de statistiek Internationale Handel, waaronder de Reisverkeerbalans. Uitgangspunt is niet om bestaande statistiek te vervangen, maar het doel is om bestaande bronnen te valideren, het verfijnen van methoden en met name om op regionaal niveau uitsplitsingen te kunnen maken. De data is te beperkt en te onnauwkeurig om als vervanging te dienen voor bestaande statistiek. Het leidt ook niet tot snellere statistiek. De lever- en verwerkingstijd bedraagt ongeveer 70 dagen.

In relatie tot de Reisverkeerbalans kijkt men sinds kort ook specifiek naar het inkomend en het uitgaand toerisme. Voor de afbakening van deze twee stromen gebruikt men een combinatie van enerzijds het land van uitgifte van de betaalkaart en anderzijds het land van het pinapparaat, samen met een gekozen set van bedrijfstakken (MCCs). Bij die MCCs gaat het om zo'n tien toerisme-gerelateerde categorieën. Deze categorieën zijn niet gekoppeld aan de internationale SBI-classificatie. Op basis van deze afbakening van het toerisme probeert men transacties die betrekking hebben op e-commerce zoveel mogelijk uit te sluiten.

Ook in Oostenrijk is men zich bewust van de issues die spelen bij financiële transactiedata. Ook zij noemen onder meer buitenlandse transacties van expats, arbeidsmigranten en dergelijke, het verschil tussen het moment van betaling en het moment van consumeren, het werken met verschillende puzzelstukjes en de complicerende rol van tussenpersonen. Wat dit laatste punt betreft gaat het niet alleen om het ontbreken van informatie over welke producten zijn aangeschaft en om het verwerken van de marges die door deze bemiddelaars in rekening worden gebracht, maar vooral om de locatie waar deze bedrijven actief zijn, namelijk als onderdeel van de Oostenrijkse economie ('resident') of vanuit het buitenland ('non-resident').

Ten slotte wees het Statistische Bureau van Oostenrijk ook nog nadrukkelijk op het gebruik van de data van de nieuwe verplichte rapportages aan de ECB. Zoals eerder aangegeven, is het dan wel van belang dat de MCC-typering in die data wordt opgenomen.

Naast de hierboven beschreven voorbeelden, zijn er nog veel andere landen die gebruikmaken van of experimenteren met financiële transactiedata. Te noemen zijn onder meer Finland, IJsland, Spanje, Portugal, Slovenië, Italië en het Verenigd Koninkrijk. De ervaringen van deze landen sluiten, grosso modo, aan bij de hierboven al genoemde thema's.

4.2 Gemeente Amsterdam

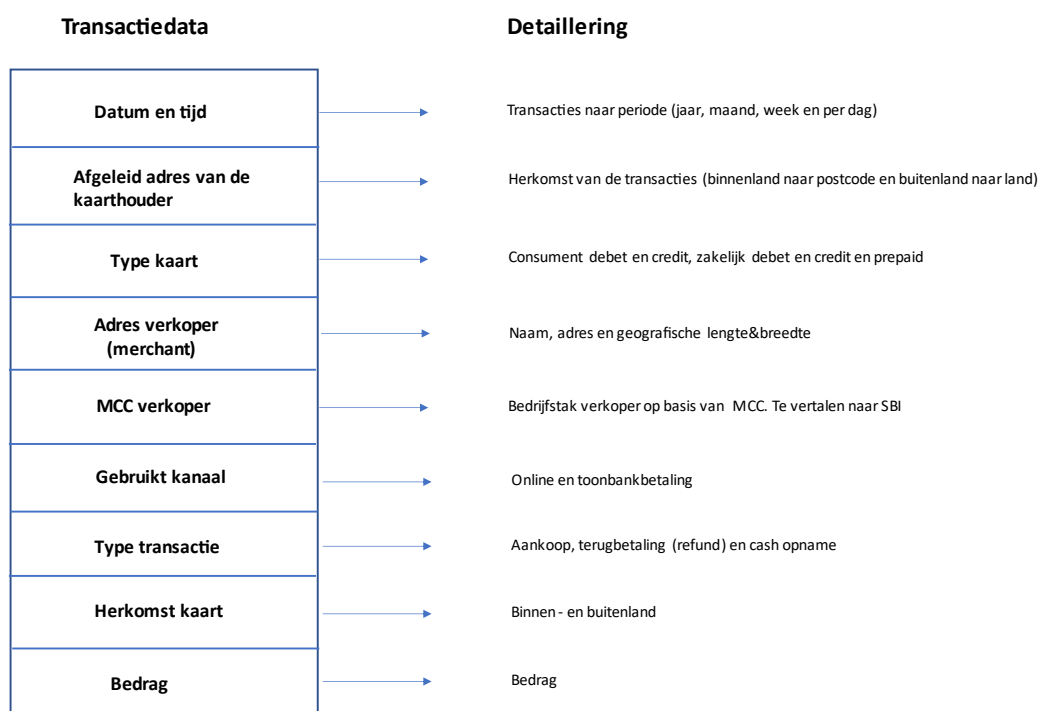
Al eerder is op lokaalniveau in Nederland geëxperimenteerd met financiële transactiedata of zijn daartoe pogingen gedaan (bijvoorbeeld de provincies Zeeland en Friesland). In alle gevallen heeft dat niet geleid tot structurele dataleveringen en statistiek. Recent heeft de gemeente Amsterdam³⁸ geëxperimenteerd met het gebruik

³⁸ Ook de gemeente Utrecht gaat gebruikmaken van dezelfde Mastercarddata.

van creditkaart- en pinpasdata van Maestro en Mastercard (zowel online als toonbankbetalingen). Er is betaald voor de data.

Bij de data gaat het onder meer om het aantal kaarthouders, aantal transacties en de volumes van de transacties met indelingen naar locatie, tijd, bedrijfstak (MCC) en land of regio van herkomst van de betaalkaart. Zie verder Overzicht 2. De data zijn nagenoeg real-time beschikbaar (+3 dagen). Er zijn historische data beschikbaar van de laatste zeven jaar. De microdata zelf zijn niet toegankelijk. De financiële transactiedata zijn beschikbaar gekomen via een tussenpersoon. Daarbij gaat het alleen om geaggregeerde en genormaliseerde data. Genormaliseerde data betekent dat de werkelijke waarden zijn omgezet naar een gestandaardiseerde norm. Daarmee kunnen wel de verhoudingen worden bepaald tussen bijvoorbeeld bestedingscategorieën en herkomstlanden, maar er kunnen geen niveaus en gemiddelden worden berekend. De data zijn uit te splitsen naar tijd (bijvoorbeeld week, dag en zelfs per uur) en locatie van zowel koper als verkoper (bijvoorbeeld op gemeente of postcode). Het anonimiteitsprincipe wordt gehanteerd, waardoor het nooit mogelijk is om een individuele bank, koper of verkoper te identificeren.

Overzicht 2. Variabelen per financiële transactie (alleen genormaliseerde en geaggregeerde data).

Bron: Mastercard

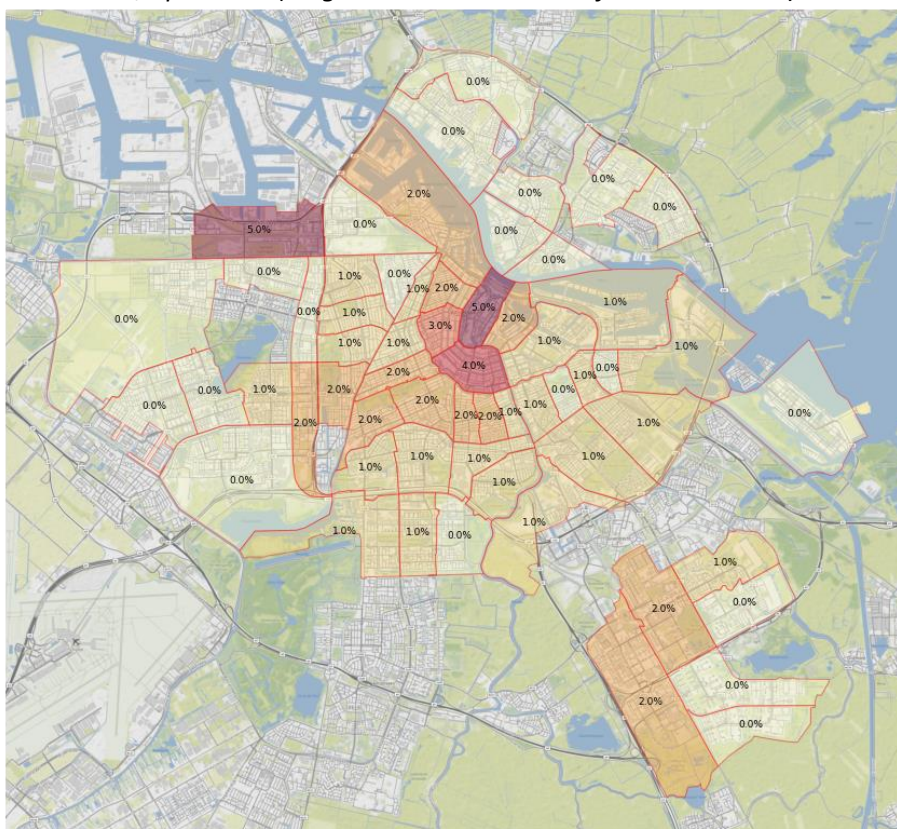
De data zijn in Amsterdam in de eerste plaats op wijkniveau gebruikt om te kijken naar onder meer het economische belang in het algemeen, de financiële betekenis van winkels en restaurants/café's, bezoekersstromen en consumenten- en koopgedrag. Daarbij is ook gekeken naar zaken zoals drukte (hoeveelheid transacties gecombineerd met andere data over publieksstromen, zoals telcamera's).

Toerisme is in een later stadium van de pilot aangesloten. Er is op basis van de financiële transacties gekeken naar zowel de herkomstlocatie van de kopers,

waaronder bezoekers, als de locatie van de aanbodkant, de verkopers. De categorieën van de aanbodkant zijn, naast locatie, te onderscheiden naar MCCs. Er is door de gemeente Amsterdam een eerste aanzet gegeven om MCCs te koppelen aan SBI-codes. Wat betreft de herkomstlocatie van de kopers is onderscheid te maken naar het buitenland en welk buitenland en in Nederland naar postcodes. Wat dit laatste betreft heeft de gemeente Amsterdam zich beperkt tot mensen die binnen of buiten Amsterdam woonachtig zijn. Om de woonlocatie in Nederland te bepalen, is gekeken naar de locatie waar mensen hun meeste boodschappen doen (vergelijk Nieuw-Zeeland). Deze afleidingen zijn uitgevoerd door de tussenpersoon.

Een van de gekozen toepassingen voor toerisme is om te kijken in welke mate een wijk afhankelijk is van de toeristische bestedingen en waar die bestedingen vooral vandaan komen, binnen of buiten Amsterdam, waaronder het buitenland. Ook bij Amsterdam was daarbij de aanbodkant op basis van aan toerisme-gerelateerde MCCs leidend.

Figuur 13. Experimenteel. Aandelen van buitenlandse bestedingen in wijken van Amsterdam, april 2021 (de getoonde data kunnen fouten bevatten)

Bron: Mastercard/Gemeente Amsterdam

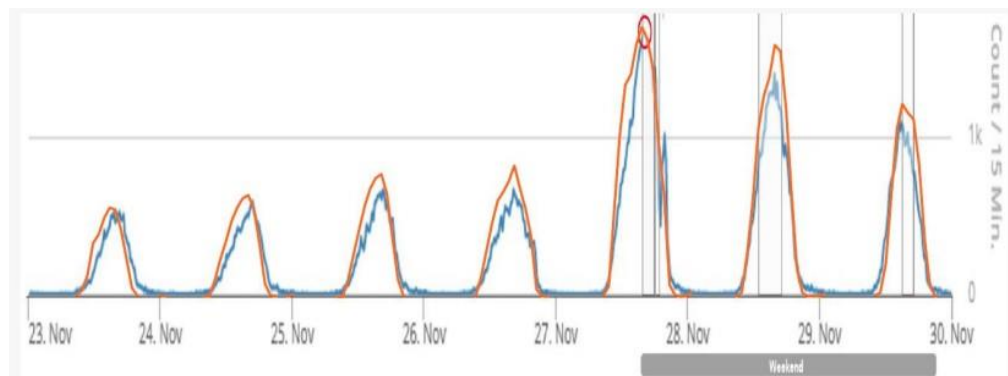
De gemeente Amsterdam heeft veel tijd besteed om te onderzoeken wat de kwaliteit van de data is. Wat stelt het voor? Het gaat om deelstromen. Er is geen onderscheid gemaakt naar de bestedingen van 'bezoekers' (die zich buiten hun normale leefomgeving bevinden) maar naar bestedingen in toerisme-gerelateerde bedrijfstakken. Hierdoor kan sprake zijn van onder- of overschatting, als het gaat om toeristische bestedingen in een wijk. Niet alle bestedingen in toerisme-gerelateerde bedrijfstakken worden door bezoekers gedaan en bezoekers besteden ook geld in niet-toerisme-gerelateerde bedrijfstakken. Bewoners uit Amstelveen die gaan funshopen

in Amsterdam (meer dan 2 uur van huis) zijn ook niet meegerekend bij de groep bezoekers, maar geteld bij de inwoners van Amsterdam.

Tijdens de pilot kwam een aantal issues naar voren:

- Doordat er veel behoefte is om variabelen op een fijnmazig niveau te combineren, is er al snel sprake van geheimhoudingsissues waardoor er sprake was van veel snijverlies in de data. Dat wil zeggen: data kunnen slechts voor een deel worden verstrekt. De vraag is of dat goed werkbaar is;
- Er is geen (internationale) consensus over de wijze waarop toerisme aan de aanbodkant op basis van bedrijfstakken moet worden afgebakend. Dit kan per land verschillen. Wel is er een (internationale) lijst met toerismekarakteristieke bedrijfstakken. Maar zoals gezegd kunnen bezoekers hun geld ook uitgeven aan allerlei niet-toerismekarakteristieke producten;
- Het gaat om een deelstroom van Mastercardverwerkingen. Het gehele beeld ontbreekt. Zo kan het zijn dat met name bezoekers uit andere landen andere typen creditkaarten gebruiken. Contante betalingen worden sowieso gemist;
- Het gaat met name om toonbankbetalingen. Online betalingen (o.a. hotels en vervoer) blijven buiten beeld;

Figuur 14. Experimenteel. Relatie aantal financiële transacties en informatie van telcamera's, Amsterdam, 2021 (de getoonde data kunnen nog fouten bevatten)

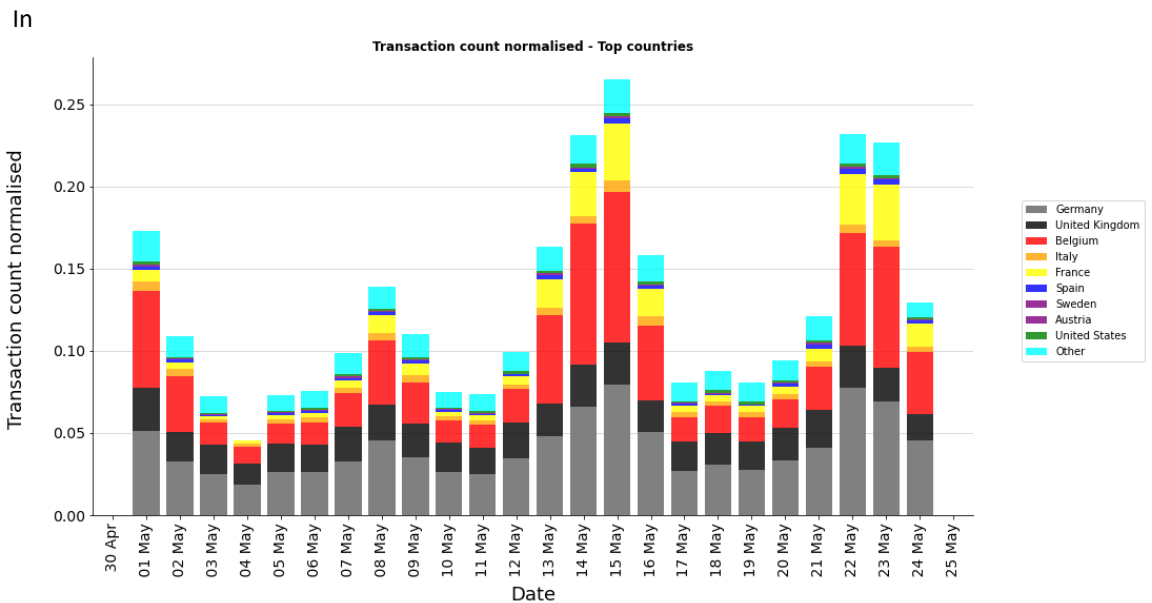
Bron: Mastercard/Gemeente Amsterdam

- Er is geen zicht op de algoritmes die gebruikt worden om te bepalen waar de 'woonlocatie' van de betaalkaart of de koper is (daar waar de meeste aankopen worden gedaan). De vraag is of dit ook de beste methode is om de woonlocatie te bepalen;

- Cijfers leveren geen volumes en gemiddelden op, maar (markt)aandelen;
- Privacy is vooral afgedekt door alleen genormaliseerde data te leveren. Onduidelijk is of er een afstemming heeft plaatsgevonden met de Autoriteit Persoonsgegevens.

Om te kijken naar de kwaliteit van de data heeft de gemeente Amsterdam deze ook vergeleken met andere bronnen, zoals het aantal overnachtingen van Logiesaccommodaties. Daarbij was het beeld dat trends goed vergelijkbaar waren.

Figuur 15. Experimenteel. Aandelen van buitenlandse financiële transacties in Amsterdam per dag, mei 2021 (getoonde data kunnen nog fouten bevatten)

Bron: Mastercard/Gemeente Amsterdam

De algehele conclusie van de gemeente Amsterdam is dat er nog veel mitsen en maren te onderkennen zijn aan de geleverde data en dat je, hoewel een belangrijk deel, maar een deelstroom te pakken hebt. Aan de andere kant lijken de data goede mogelijkheden te bieden, ook als het gaat om ontwikkelingen, trends op de korte termijn, het kijken naar aandelen (waar komen mensen vandaan en waar besteden ze hun geld aan) en de fijnmazige regionale mogelijkheden. Zie als experimentele voorbeelden de Figuren 13, 14 en 15. Het snijverlies bij meer detail is zeker een issue. De gemeente is nog wel voorzichtig met het publiceren van output. De hier gepubliceerde data is slechts experimenteel. Uitkomsten kunnen nog fouten bevatten. Verder is er behoefte bij de gemeente Amsterdam om de ontwikkeling van dit soort data gezamenlijk, dus landelijk, op te pakken. In dat geval zijn er vergelijkingen mogelijk tussen bijvoorbeeld steden en kunnen landelijke cijfers worden gemaakt. Ook de methoden kunnen op elkaar worden afgestemd en er kunnen meer bronnen naast elkaar worden gezet ter validatie van de cijfers. En ten slotte is er behoefte aan een conversietabel met MCCs naar SBI-codes.

4.3 Overige internationale ontwikkelingen

Ook internationale samenwerkingsverbanden, zoals de ECB en de Europese Unie, tonen meer belangstelling om te onderzoeken in hoeverre financiële transactiedata,

die in landen toch al worden verzameld voor toezicht en beleid, makkelijker kunnen worden gedeeld voor het maken van statistiek, en in dit geval voor statistiek in het domein toerisme of het daaraan gerelateerde reisverkeer in het algemeen (Internationale Handel, Reisverkeerbalans en Nationale Rekeningen).

De belangrijkste ontwikkeling in dit kader is de herziening van de verplichte rapportages van monetaire en financiële instellingen (MFI's) van de lidstaten aan de ECB. Deze rapportages, die via de Nationale Bank van lidstaten verlopen, zijn op dit moment niet gestandaardiseerd en bestaan uit een aantal verschillende losse onderdelen. Hierdoor is de enquêtedruk hoog en zijn de lopende dataverzamelingsprocessen inefficiënt. Om dat te verbeteren is op dit moment een herzieningsproces van deze rapportages gaande. Zie met name het project rond 'Eurosystem Integrated Reporting System'.³⁹

Het streven is om deze nieuwe gestandaardiseerde rapportages met infrastructuur in 2027 te laten ingaan. De doelen van deze herziening hebben betrekking op standaardisatie in het gehele proces, het verhogen van de efficiëntie, het verlagen van de enquêtedruk bij MFI's en Centrale Banken en meer gedetailleerde cijfers. Het idee is om MFI's in een land de benodigde gegevens te laten verstrekken (direct uit hun administratie) aan een centraal meta- en datasysteem (BIRD). Dit meta- en datasysteem vormt vervolgens de basis voor de rapportages aan zowel de Nationale Banken als aan de ECB. Onder strikte voorwaarden kunnen ook andere partijen gebruikmaken van de data in het centrale meta- en datasysteem voor onderzoek en statistiek. Het streven daarbij is om in de data meer detail aan te brengen en beter aan te laten sluiten op de gegevens die nodig zijn voor financiële en economische statistieken, zoals de Nationale Rekeningen en de Internationale Handel (Balance of Payments; BOP) waaronder de Reisverkeerbalans.

Voor wat het laatste punt betreft is er een werkgroep opgericht, waarin ook Nederland (CBS) zitting heeft. Het mandaat van de werkgroep IH-BOP is 'to consider the advantages and drawbacks and the feasibility of a similar European-centralised approach as regards the information of credit (or payment) card issuers on travel-related payments'.⁴⁰ Deze Werkgroep heeft tot op heden nog maar een beperkt aantal stappen gezet.

Op dit moment zijn al gegevens van pinpas- en creditkaartdata beschikbaar op basis van de niet-gestandaardiseerde rapportages aan de ECB per land. Dat betreft maandelijks geaggregeerde data naar type kaart (credit- en debetkaart), naar land van uitgifte (inkomend en uitgaand) en het totale bedrag. Deze gegevens zijn beperkt tot transacties die relateren aan het reizen. Toerisme is daarvan een subset. Daarnaast worden jaarlijks rapportages verstrekt over onder meer transacties die verlopen via PSP's. Daarbij gaat het om transacties bij pinapparaten, te weten (zie beneden):

- Transacties bij pinapparaten van resident PSP's met kaarten van non-resident PSP's;
- Transacties bij pinapparaten van non-resident PSP's met kaarten van resident PSP's.

Deze rapportages hebben hun tekortkomingen. Zo zijn de jaarlijkse rapportages van de PSP's te laat en niet frequent genoeg om als input te dienen voor bijvoorbeeld de

³⁹ Zie onder meer <https://www.ecb.europa.eu/pub/pdf/other/ecb.escbirefoverview202011~ebb404b7b6.en.pdf>.

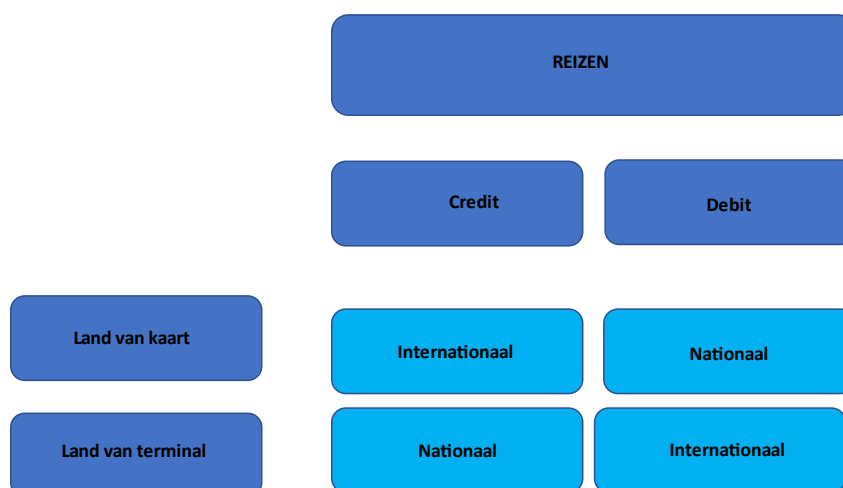
⁴⁰ Citaat uit een interne presentatie.

Reisverkeerbalans. Ook hanteren lidstaten verschillende definities van welke organisaties als PSP worden gezien. Verder ontbreekt het aan een uitsplitsing naar bedrijfstak (op basis van MCCs⁴¹) en naar kleinere regio's.

Vanuit de Werkgroep is voorgesteld om de volgende gegevens van pinpas- en creditkaarttransacties per maand (+2 weken) op te vragen⁴²:

- Het type van de terminal: ATM (opname contant geld) of POS (pinautomaat)
- Het land van de locatie van de terminal;
- Het land van de uitgifte van de betaalkaart;
- MCC;
- De som van de bedragen;
- Een indicator om onderscheid te kunnen maken tussen e-commerce en reisgerelateerde transacties.⁴³ Deels kunnen hiervoor data worden gebruikt zoals het type transactie, de wijze van authenticatie (bijvoorbeeld het wel of niet gebruiken van de kaart zelf en het wel of niet gebruiken van een pincode).

Data over het land van terminal en het land van de kaart geven de volgende vier mogelijkheden:

Bron: Statistisch Bureau Portugal

De volgende vervolgstappen zijn vanuit de werkgroep onder meer voorgesteld:

- Vaststellen welke variabelen van belang zijn en welke definities daarbij behoren;
- Hoe die variabelen op een gestandaardiseerde wijze moeten worden gebruikt in de afleidingen;
- Bepalen hoe financiële transacties die niet gericht zijn op reizen (e-commerce en internationaal reizen⁴⁴) binnen de definitie van de Reisverkeersbalans moeten worden uitgesloten;

⁴¹ Mastercard gebruikt weer zijn eigen code, de TCC (Transaction Category Code).

⁴² In deze lijst lijken gegevens over het type transactie (betaling, refund en reservering) te missen.

⁴³ Ook bestedingen aan het internationaal reizen behoren niet tot de Reisverkeersbalans.

⁴⁴ Juist wel van belang voor toerisme.

- Bepalen hoe dubbeltellingen kunnen worden voorkomen;
- Bepalen hoe contante betalingen en nieuwe betaalmethoden in beeld kunnen worden gebracht en gehouden. En wat de verhoudingen zijn tussen transacties op basis van betaalkaarten en contante betalingen en of dat kan worden gespecificeerd naar land van herkomst.

Andere ontwikkelingen

Een andere belangrijke ontwikkeling wat betreft het krijgen van toegang tot financiële data in het algemeen is de al eerdergenoemde datastrategie van de Europese Unie. Daarbij is het streven om data van de overheid en data van private partijen beter toegankelijk te maken voor alle partijen. Om dat mogelijk te maken wil de Europese Unie voor een aantal terreinen zogenoemde 'data spaces' ontwikkelen. Een van die data spaces betreft financiële data. Een grotere beschikbaarheid van data moet voor de overheid en de markt leiden tot betere beslissingen en daarmee tot meer innovatie. Hoe snel de ontwikkeling van deze data spaces verloopt, is nog moeilijk te zeggen.

Ten slotte zijn ook de Verenigde Naties bezig om te kijken op welke wijze de toegankelijkheid tot private (big) databronnen voor onderzoek en statistiek kan worden vergroot.

5. Belangrijkste conclusies en vervolg

In deze notitie is gekeken naar de mogelijkheden om financiële transactiedata in te zetten voor statistieken in het domein toerisme. Daarvoor zijn de huidige financiële transacties en betaalstromen beschreven die gerelateerd zijn aan het domein toerisme; is een inventarisatie gemaakt van de behoeften in de sector toerisme; en is gekeken naar de ervaringen met financiële transactiedata bij een aantal organisaties in het binnen- en buitenland.

Op basis daarvan zijn in dit hoofdstuk de belangrijkste conclusies getrokken (paragraaf 5.1). Die conclusies leiden vervolgens tot een schets hoe verdergegaan kan worden met het onderzoek naar de inzet van financiële transactiedata in het domein toerisme (5.2).

5.1 Belangrijkste conclusies

Zeker potentie

Hoewel Statistische Bureaus in een aantal landen al langer structureel gebruikmaken van financiële transactiedata voor het maken van statistiek in het algemeen, staat de ontwikkeling van dat gebruik van financiële transactiedata in het domein toerisme nog in de kinderschoenen.

Hoewel de ontwikkeling nog in de kinderschoenen staat, zijn er op dit moment wel relatief veel landen en organisaties, zoals Centrale Banken en Statistische Bureaus, bezig om te kijken of deze data ook in het domein toerisme of breder reizen ('travel') kunnen worden ingezet. Die behoefte lijkt ook te leven bij belangrijke toeristische gemeenten en provincies in Nederland. Wel is daar vaak sprake van een wat afwachtende houding. Men kijkt liever eerst wat anderen doen of prefereert een landelijke aanpak. Ook zijn er vaak te weinig middelen om zo'n onderzoek zelf uit te voeren.

De potentie van financiële transactiedata als big databron voor het maken van statistiek in het domein toerisme wordt ingezien, maar men onderkent ook dat er nog veel onvolkomenheden aan het gebruik van zo'n databron vastzitten. Men ziet deze data, evenals andere big databronnen trouwens, meer als ondersteunend dan als vervangend voor de bestaande statistieken. Ondersteunend in de zin van de mogelijkheid om meer details in de output aan te brengen naar tijd (tijdige output en frequenter) en naar ruimte (regionale cijfers) en de mogelijkheid om andere bestaande traditionele bronnen te valideren en aan te vullen.

Dat er ook duidelijke beperkingen zitten aan de inzet van financiële transactiedata, vindt men geen reden om dit onderwerp niet op te pakken. Ook met een minder goed onderscheid naar toerisme-gerelateerde financiële transacties, deelstromen, ontwikkelingen in plaats van volumes en met een of enkele dataleveranciers is men ook al tevreden. Men geeft aan dat het al mooi is om op basis van de data te kunnen zien welke richting het opgaat met het toerisme en wat de patronen in de ontwikkeling zijn. Daarnaast bieden een combinatie en vergelijking met andere big databronnen en bestaande meer traditionele bronnen meerwaarde.

De behoeften binnen de toerimesector liggen vooral bij de afleiding van toerisme-gerelateerde bestedingen, het liefst gedetailleerd naar locatie, tijdsperiode, type bezoeker en type product. Dit heeft vooral tot doel om te komen tot snellere en frequentere informatie en meer details over de financiële impact van het toerisme in vooral regionale bestemmingen. Daarnaast is ook genoemd een bijdrage aan de indirecte economische impact van het toerisme, in de zin van intermediaire relaties tussen de verschillende bedrijfstakken op vooral lokaal niveau. De centrale vraag daarbij is: wat is het effect van een toe- of afname van bestedingen in de ene toerisme-gerelateerde bedrijfstak op andere bedrijfstakken verder in de waardeketen? Verder is de behoefte gericht op de ondersteuning en validering van bestaande statistieken, zoals het Onderzoek Inkomend Toerisme, Satellietrekeningen Toerisme, Reisverkeerbalans en het CBS-Vakantieonderzoek. Zoals gezegd, is het beeld bij die statistieken wel dat data over financiële transacties voorlopig niet gaan leiden tot vervanging van delen van deze statistieken, maar dat dit soort data vooral kan dienen als aanvulling en ondersteuning. Ten slotte, ziet men ook mogelijkheden om op basis van financiële transactiedata, niet-financiële indicatoren te produceren, zoals drukte, koop- en seizoenpatronen (welke toeristische activiteiten worden wanneer uitgevoerd), verblijfsduur en meer inzicht in toeristische herkomstmarkten.

Focus van het huidige onderzoek

Bij de meeste (internationale) toepassingen van en pilots met financiële transactiedata in het domein toerisme richt men zich op pinpas- en creditkaartdata, waarvan de transacties vooral verlopen via toonbankbetalingen. Deze data zijn meestal afkomstig van een creditkaartmaatschappij of een PSP. Financiële transactiedata van banken zijn veel minder vaak in beeld. Data over toerisme-gerelateerde online betalingen worden duidelijk minder vaak voor onderzoek en statistiek ingezet en contante betalingen blijven meestal buiten de scope. Vaak wordt voor het verkrijgen van de data gebruikgemaakt van een tussenpersoon, die zorgdraagt voor de anonimisering van de data en voor het onderscheid tussen toerisme-gerelateerde transacties en de overige transacties.

Creditkaartdata worden met name ingezet voor cijfers over het inkomend en het uitgaand toerisme en pinpasdata meer voor het binnenlandstoerisme. De binnenlandse toeristische bestedingen op basis van het reizen buiten de normale leefomgeving wordt door de grotere complexiteit van die afbakening veel minder vaak onderzocht dan de toeristische bestedingen van het inkomend toerisme. Om onderscheid te kunnen maken naar inkomende toerisme-gerelateerde transacties wordt gebruikgemaakt van een benadering, waarbij alle transacties op basis van buitenlandse betaalkaarten worden meegenomen, althans als deze gerelateerd zijn aan een set van toerisme-gerelateerde MCCs aan de aanbodkant. Hoewel vergelijkbaar met en gemakkelijker dan het inkomend toerisme, wordt er relatief weinig onderzoek gedaan naar de bestedingen van het uitgaand toerisme op basis van een vergelijkbare methode.

Het gaat bij de cijfers eerder om ontwikkelingen dan om volumes. Dat heeft deels te maken met de wijze waarop de data worden geanonimiseerd en er altijd sprake is van deelstromen. Het is niet gemakkelijk deze deelstromen op een betrouwbare en eenvoudige wijze op te hogen naar totale bestedingen. Dat kan ook verschillen naar bijvoorbeeld het land van herkomst en de leeftijd van de bezoekers.

Uitdagingen

De belangrijkste uitdaging bij het gebruik van financiële transactiedata in het domein toerisme is en blijft de vraag hoe financiële transacties, die gerelateerd zijn aan het toerisme, kunnen worden onderscheiden in de data van de andere financiële transacties, waaronder transacties gerelateerd aan zakelijke aankopen, het reizen binnen de normale leefomgeving en e-commerce. In eerste instantie ligt de sleutel daarvoor bij informatie over de koper in de transactiedata, de bezoekers, die zich buiten hun normale leefomgeving begeven. Het ontbreekt echter aan de benodigde informatie over de koper in de transactiedata om zo'n onderscheid goed te kunnen maken. Dat geldt al helemaal als men onderscheid wil maken naar de bestedingen uitgesplitst naar typen bezoekers. Hoewel voor de verschillende stromen van toerisme verschillende benaderingen voor dit onderscheid kunnen worden gebruikt, is er vanuit de vraagkant van het toerisme geen eenduidige afleiding daarvoor beschikbaar. Dit probleem is vergelijkbaar met het onderscheid van stromen bezoekers bij mobiele telefoondata. De centrale vraag is namelijk: hoe bepaal je dat 'een betaalkaart' of 'mobiele telefoon' zich buiten zijn of haar normale leefomgeving bevindt? Het gebrek aan voldoende informatie aan de kant van de kopers in de transactiedata, maar ook de complicerende subjectieve definitie van het begrip toerisme, leiden ertoe dat toerisme-gerelateerde transacties bij onderzoek meestal worden onderscheiden vanuit de aanbodzijde, dat wil zeggen financiële transacties die gerelateerd zijn aan toerisme-gerelateerde bedrijfstakken of productgroepen op basis van MCCs. Dit leidt per definitie tot over- of onderschatting van de toeristische bestedingen in een bestemming. De mate waarin daarvan sprake is, hangt mede af van de wijze waarop het toerisme op basis van MCCs of bedrijfstakken wordt afgebakend. De vervolgvraag is dan hoe erg dat is? Men dient zich in ieder geval te realiseren, dat benaderingen om toerisme-gerelateerde financiële transacties te onderscheiden van de overige transacties nooit helemaal zullen aansluiten op de nu gehanteerde definities in het domein toerisme.

Door de beperkte hoeveelheid informatie over de koper in de financiële transacties, is het ook moeilijk om een relatie te leggen tussen de achtergrondkenmerken van bezoekers of typen bezoekers enerzijds en de brokkeninformatie uit de financiële transactiedata anderzijds. Dat is wel mogelijk bij de inzet van traditionele surveys. De meerwaarde van financiële transactiedata ligt dan ook op andere terreinen, zoals meer detaillering naar tijd en plaats.

Naast de hierboven genoemde punten, kleven er nog andere mitsen en maren aan de inzet van financiële transactiedata. Te noemen zijn onder meer:

- Hoe om te gaan met financiële transacties die verlopen via tussenpersonen, zoals reisbureaus, online platformen of bijvoorbeeld een boeking in een hotel van een excursie? Hierbij is niet alleen sprake van minder inzicht in de toerisme-gerelateerde producten die worden aangeschaft maar ook minder inzicht in de locatie waar en het tijdstip waarop ze worden geconsumeerd. Het kan bovendien ook gaan om financiële transacties van "bezoekers" die helemaal niet in de bestemming aanwezig zijn geweest. Zie onder andere

transacties via online platformen, zoals Booking.com, of bedrijven met een specifiek financieel hoofdkantoor⁴⁵;

- Hoe om te gaan met het verschil tussen het moment waarop de financiële transactie plaatsvindt en het moment van consumeren van het goed of de dienst dat is aangeschaft? Dat speelt meer bij online betalingen dan bij toonbankbetalingen;
- Hoe om te gaan met het toenemende aantal transacties waarbij sprake is van een terugbetaling (retourpinnen)? Hierbij gaat het om het annuleren van een aankoop of een reservering. Deze informatie over het type transactie is niet altijd in de datasets aanwezig;
- Op welke wijze kan worden voorkomen dat er sprake is van dubbeltellingen? Dat geldt bijvoorbeeld bij creditkaarten en bankrekeningen die gekoppeld zijn aan bestaande en nieuwe (mobiele) betaalmethoden, maar ook bij betalingen via tussenpersonen;
- Hoe om te gaan met de betaalstromen die worden gemist, zoals online betalingen en vooral contante betalingen? Als men een goed beeld wil krijgen van de totale bestedingen, dan moet nagedacht worden over een methode om op een betrouwbare wijze op te hogen en is er informatie van meer partijen in de financiële wereld nodig. Nu gaat het vooral om deelstromen. Men dient er rekening mee te houden dat relaties tussen betaalstromen voortdurend aan verandering onderhevig zijn en kunnen verschillen naar bijvoorbeeld land van herkomst en de leeftijd van de bezoeker;
- Hoe kan onderscheid worden gemaakt naar buitenlandse financiële transacties van onder meer arbeidsmigranten, expats en studenten met buitenlandse betaalkaarten en bestedingen bij het grensverkeer? Als deze groepen zich binnen hun normale leefomgeving bevinden behoren ze wel tot de populatie van de Reisverkeersbalans, maar niet tot de populatie van het toerisme;
- Op welke wijze moet het toerisme op een gestandaardiseerde wijze worden afgebakend aan de aanbodzijde? Daarvoor ontbreekt het aan een internationale standaard. Die afbakening kan gemaakt worden op basis van MCCs of op basis van SBI- of NACE-codes. In het laatste geval dient er sprake te zijn van een koppeling aan de MCCs. Daarnaast is tot op heden weinig aandacht besteed aan de kwaliteit van de typering van bedrijven op basis van MCCs;
- Ondanks het feit dat het bij financiële transactiedata gaat om een grote hoeveelheid gegevens, kunnen eisen van geheimhouding bij een grote mate van detailleringen of van combinaties van variabelen op lokaal niveau leiden tot een beperking van de output (snijverlies);
- Op welke wijze moeten bij deelstromen ontwikkelingen in de uitkomsten worden geduid en geïnterpreteerd? Is er sprake van een daadwerkelijke ontwikkeling of is er slechts sprake van verschuivingen binnen de gegeven structuur van betaalmethoden?
- Hoe om te gaan met de geschatte kosten van gratis producten en diensten, kosten van bemiddelaars en met subsidies en belastingen? Zie daarvoor bijvoorbeeld de regels van de Nationale Rekeningen;

⁴⁵ Dit probleem doet zich ook voor bij de Satellietrekening Toerisme.

- Als er sprake is van een deelstroom op basis van een of enkele dataleveranciers, hoe om te gaan met bezoekers, en dan vooral inkomende bezoekers, die betaalkaarten gebruiken van andere aanbieders? Of met aanbieders, die geen gebruikmaken van de betreffende PSP;
- Hoe om te gaan met betalingen door derden, zoals bijvoorbeeld een etentje van ene kennis of een betaling van een zakelijke reis door de werkgever.

Voordat men te veel nadruk legt op de hiergenoemde onvolkomenheden van financiële transactiedata, dient men zich te bedenken dat mitsen en maren ook gelden voor andere meer traditionele statistieken, die te vaak als de ‘gouden standaard’ worden neergezet.

Advies van organisaties die eerder met financiële transactiedata hebben gewerkt

Geen van de gesproken organisaties geeft aan niet (meer) van financiële transactiedata gebruik te willen maken. Allen geven aan dat dit soort data meerwaarde hebben. Het algemene advies is wel om het in eerste instantie eenvoudig te houden en data te publiceren die beleidsmakers kunnen begrijpen. Communicatie over wat de data precies voorstelt is dan wel van belang. Ontwikkel stap voor stap. Gebruik bijvoorbeeld eerst pinpas- en creditkaartdata en bakken toerisme-gerelateerde transacties af op basis van de aanbodkant (MCCs). Er wordt gewaarschuwd voor te hoge verwachtingen. De meerwaarde van financiële transactiedata ligt vooral bij de detaillering in tijd en ruimte en bij de validering van andere meer traditionele bronnen. Landen zoals Nieuw-Zeeland en IJsland, die eerder vol hebben ingezet op financiële transactiedata, zetten zelfs een stap terug en gaan financiële transactiedata weer combineren met traditioneel surveyonderzoek bij de grens. Ook is het goed om de resultaten van financiële transactiedata te vergelijken met andere bronnen, zoals ontwikkelingen of verhoudingen in de statistiek Logiesaccommodaties en het lopende Onderzoek Inkomend Toerisme. Dat geeft een beeld van de kwaliteit en de mogelijkheden van de data.

Ook het regelen van de juridische basis en het maatschappelijk vertrouwen

Een ander belangrijk onderwerp bij het gebruik van financiële transactiedata en big databronnen in het algemeen voor onderzoek en statistiek is het verkrijgen van structurele toegang tot de gegevens van de vaak private dataleveranciers zoals banken, creditkaartmaatschappijen en PSP's. In Nederland ontbreekt het daarvoor aan een juridische basis, maar ook aan een veilige en beveiligde infrastructuur en organisatie. Daardoor is onderzoek en statistiek afhankelijk van de vrijwillige dataleveringen van actoren, die ook te maken hebben met eigenbelangen, zoals het genereren van eigen inkomsten, hun concurrentiepositie, beurswaarde, hun imago en de enquêtedruk voor de al geldende rapportageverplichtingen. Het vertrouwen van de maatschappij in Nederland dat door onderzoek en statistiek op een juiste wijze met dit soort data wordt omgegaan lijkt laag. Dit wordt onderstreept door het negatieve standpunt van de Autoriteit Persoonsgegevens in het kader van bijvoorbeeld het gebruik van mobiele telefoondata. In andere landen speelt dit ook, maar minder.

Binnen Nederland en Europa zijn er op juridisch terrein wel ontwikkelingen gaande die de toegang tot private data voor onderzoek en statistiek beter mogelijk moeten maken. Het is echter onduidelijk hoe snel deze ontwikkelingen ook resultaat opleveren. Bij de internationale ontwikkelingen gaat het onder meer om de European Data Act,

zogenoemde data-spaces in het kader van Europese datastrategie en ook de nieuwe rapportageverplichtingen van de ECB. De ontwikkelingen rond de nieuwe rapportageverplichtingen van de ECB lijken op korte termijn vooral van belang voor de Reisverkeerbalans. Streven is om dit traject in 2027 af te ronden. De Europese datastrategie richt zich vooral op het streven om data beter te kunnen delen tussen de overheid en bedrijven en tussen bedrijven onderling. Dat moet leiden tot betere beslissingen en meer innovatie. Naast bijvoorbeeld gezondheid en mobiliteit, behoren ook financiële data tot een aparte data space.

Complexe omgeving

Ten slotte, moet geconstateerd worden dat het bij financiële transactiedata gaat om een relatief complex onderwerp. Die complexiteit wordt verder vergroot door de sterke dynamiek in de financiële wereld met steeds weer nieuwe betaalmethoden en actoren en dus potentiële dataleveranciers. Hierdoor is het niet gemakkelijk om een goed overzicht te houden over alle betaalstromen. Door nieuwe ontwikkelingen kan het zijn dat betaalstromen uit beeld raken (bijvoorbeeld mobiele betalingen, eigen betaalsystemen en de inzet van de mobiele telefoon als pinapparaat) of het gevaar bestaat van dubbelstellingen. Deze complexiteit vraagt in projecten om veel kennis. Niet alleen kennis van de financiële wereld, maar ook om kennis van het domein toerisme (of het reizen in het algemeen), kennis van de economie en kennis van nieuwe methodologie en statistiek maken. Deze gecombineerde kennis is nauwelijks beschikbaar. Ook vraagt het om voortdurende aanpassingen van eventuele op te zetten of opgezette productiesystemen.

5.2 Vervolgonderzoek

Een van de centrale vragen van dit onderzoek was of het zinvol is dit project na deze inventarisatie voort te zetten en te laten overgaan in fase twee, waarbij gewerkt wordt met echte data? Helaas, is daarop geen eenduidig antwoord te geven.

Duidelijk is geworden dat financiële transactiedata, zoals veel andere big databronnen, een zekere mate van potentie hebben voor onderzoek en statistiek in het domein toerisme. Daartegenover staat dat er nog de nodige haken en ogen zitten aan het gebruik van deze databron. Het gaat ook om een complex onderwerp en er is sprake van veel dynamiek in de financiële wereld. De verwachtingen bij beleidsmakers over de mogelijkheden van dit soort bronnen voor statistiek zijn te hoog gespannen. Financiële transactiedata kunnen vooral ter ondersteuning van bestaande statistieken worden gebruikt, en dan met name om meer details in de output aan te brengen naar plaats en tijd.

Ondanks de mitsen en maren aan een bron zoals financiële transactiedata, is het zeker een optie om toch over te gaan naar de tweede fase van het project en te bezien of men daadwerkelijk met data aan de slag kan. Dat hoeft niet direct. Het is verstandig eerst even een pas op de plaats te maken en vast te stellen of de op dit moment beschikbare data (o.a. Mastercard en in een latere fase de data van DNB/ECB en eventueel via het CBS) ook daadwerkelijk beschikbaar zijn. Een andere optie is om aan te sluiten bij de onderzoeken van de gemeenten Amsterdam en Utrecht en te bekijken of vandaaruit een landelijke opschaling mogelijk is. Het is dan wel verstandig om eerst een kort

projectplan op te stellen: wat zijn de te verwachten resultaten van deze tweede fase en welke partijen moeten daarbij betrokken worden?

Concreet liggen er op dit moment mogelijkheden om aan te sluiten bij de ontwikkelingen rond de nu beschikbare Mastercarddata (pinpas- en creditkaartdata). Het gaat hier weliswaar om een deelstroom, maar wel om een substantiële deelstroom. De voorbeelden in andere landen en bij de gemeente Amsterdam laten zien dat statistieken op basis van financiële transactiedata bruikbare inzichten opleveren voor toerisme, hoewel het zeker niet allemaal perfect aansluit bij de definities en concepten in het domein toerisme. Er moet gewerkt worden met benaderingen. Er is behoefte bij gemeenten en provincies om dit onderwerp landelijk op te pakken. Om onder meer tot vergelijkbare cijfers te komen, is het verstandig vooral ook te kijken naar gemeenschappelijke definities, concepten en afleidingen. Ervaringsdeskundigen geven het advies om het in eerste instantie eenvoudig te houden, zodat beleidsmakers begrijpen wat de data daadwerkelijk voorstelt. Het onderscheiden van toerisme-gerelateerde financiële transacties vanuit de aanbodkant, dus per bedrijfstak, lijkt een goed beginpunt. Dat vraagt om een conversietabel van MCCs naar SBIs en een beoordeling van de kwaliteit van de typering op basis van MCCs. Voor het inkomend en uitgaand toerisme kan zo'n afleiding vanuit de aanbodkant worden gecombineerd met grensoverschrijdende transacties, dus de combinatie van het land van uitgifte van de betaalkaart en het pinapparaat. Resultaten kunnen worden gepubliceerd in een dashboard. Een landelijke benadering levert ook de mogelijkheid op om de uitkomsten te combineren en te vergelijken met andere bronnen, zoals de statistiek Logiesaccommodaties, het lopende Onderzoek Inkomend Toerisme, maar ook met andere financiële bronnen, die met name bij het CBS beschikbaar zijn. Deze laatste groep bronnen kunnen bijvoorbeeld dienen als randtotalen. De financiële transactiedata kunnen dan gebruikt worden voor de inkleuring van het binnenwerk en mogelijkheden om verder te detailleren naar tijd en plaats. Het combineren van verschillende bronnen roept ongetwijfeld ook weer nieuwe vragen op, maar geeft ook veel inzicht in de kwaliteit van alle bronnen.

Verder is het zeker een optie om op termijn te kijken naar de beschikbare data van DNB/ECB, en dan met name pinpas- en creditkaartdata, naar de ontwikkeling van de zogenoemde data spaces bij de EU⁴⁶ en de mogelijke dataleveringen via het CBS. Banken lijken, op dit moment althans, minder open te staan voor structurele en vrijwillige dataleveringen.

Naast het daadwerkelijk werken met data die op dit moment beschikbaar zijn, vraagt ook de behoefte aan structurele dataleveringen voor de langere termijn en de daaraan verbonden wettelijke basis, geëiste geheimhouding, privacy en infrastructuur zoals de remote-acces functionaliteit van het CBS om aandacht. Dit is geen specifiek onderwerp voor een bron zoals financiële transactiedata alleen, maar dit moet in een breder kader voor alle (private) big databronnen worden opgepakt. Daarvoor is een open discussie met de samenleving nodig. Een discussie die voor de statistiek ook negatief kan uitpakken. Het gaat onder meer om de maatschappelijke belangen, de politiek en de Autoriteit Persoonsgegevens, maar ook om de ondubbelzinnige bijdrage van dit soort bronnen aan een efficiëntere en betere statistische informatievoorziening voor de samenleving. Dit raakt ook aan de nieuwe datastrategie van de EU. Om dit te kunnen

⁴⁶ Daarbij lijkt met name TNO een rol te gaan spelen.

realiseren is een gezamenlijke inspanning nodig van alle betrokken partijen. De in Canada opgezette structuur met een Trust Center kan dienen als een goed voorbeeld.⁴⁷

Om dit project, ten slotte, verder te kunnen trekken, is, zoals hierboven is aangegeven, meer kennis nodig dan alleen die van financiële transacties. Het gaat ook om kennis van het toerisme, de economie, de Nationale Rekeningen en de Satellietrekeningen Toerisme, methodologie (o.a. koppelen van bestanden en het ophogen) en data science. Ook dient men zich te realiseren dat het tot wasdom brengen van de inzet van big databronnen vraagt om een lange adem en dus ook om een structurele financiering en een visie voor de wat langere termijn.

⁴⁷ Je zou zelfs kunnen kijken naar een gezamenlijke dataverzameling op Europees niveau (vergelijk de data van Airbnb-achtige platformen door Eurostat).

BIJLAGE: samenvatting van de belangrijkste issues van financiële trans-actiedata voor het domein toerisme

Ondanks de nodige mitsen en maren, wordt hier toch voorgesteld om daadwerkelijk met financiële transactiedata aan de slag te gaan. Daarbij dient men zich te realiseren dat deze bron nooit perfect zal aansluiten bij de definities en concepten in het domein toerisme. Er moet gewerkt worden met benaderingen, deelstromen en ontwikkelingen. Daar staat tegenover dat deze bron met zijn beperkingen wel een waardevolle bijdrage kan leveren aan meer inzicht, snellere en frequentere data en vooral aan mogelijkheden om data te regionaliseren. Van belang is:

- te starten met pinpas- en creditkaardata van een of meer creditkaartmaatschappijen en/of payment serviceproviders, eventueel aangevuld met data van de Centrale Bank;
- de afbakening van toeristische bestedingen in eerste instantie te maken aan de aanbodkant op basis van de Merchant Category Code of vergelijkbare typeringen. Voor het inkomend en uitgaand toerisme aangevuld met het land van uitgifte van de betaalkaart en het pinapparaat;
- MCCs te koppelen aan de SBI- en CPA-classificatie;
- dat inzicht beschikbaar is in de typen transacties, dat wil zeggen een echte transactie, reservering of een refund;
- (ter validatie) uitkomsten en dan met name ontwikkelingen van de financiële transactiedata te koppelen aan de ontwikkeling in bestaande bronnen, zoals Logiesaccommodaties, het Onderzoek Inkomend Toerisme en het CBS-Vakantieonderzoek;
- te kijken naar de effecten van de detaillering naar laag regionaal niveau op de publicatiemogelijkheden van de uitkomsten;
- Het in eerste instantie eenvoudig te houden.

Bij de uitwerking heeft men vervolgens te maken met de volgende issues:

- Op welke wijze kunnen financiële transacties van bezoekers en van typen bezoekers worden onderscheiden van de andere financiële transacties? De beste optie lijkt vooralsnog te liggen bij de aanbodkant: een indeling naar toerisme-gerelateerde MCCs. Afhankelijk van de gekozen set met MCCs zal er altijd in meer of minder mate sprake zijn van onder- of overschatting van de toerisme-gerelateerde bestedingen, naast het feit dat het meestal gaat om deelstromen. Voor het inkomend en uitgaand toerisme kan de set met MCCs gecombineerd worden met het land van uitgifte van de betaalkaart en de locatie van het pinapparaat. Voor het binnenlandstoerisme moet op een of andere wijze een afleiding worden gezocht, die uitgaat van het reizen buiten de normale leefomgeving. Bij onderzoek op basis van mobiele telefoondata en sociale mediaberichten wordt dat gedaan door de mobiele telefoon of de sociale mediaberichten van een persoon door de tijd heen te volgen. Hierdoor kan ten eerste een afleiding worden gemaakt van het woonadres van de persoon, maar ten tweede ook van de verplaatsingen door de tijd heen. Dit laatste levert inzicht in over hoelang iemand zich in een onderzoekgebied bevindt en vervolgens of er sprake is van een bezoeker of niet. Dit soort onderzoek vraagt om de beschikbaarheid van microdata en raakt dus aan privacy-issues;
- Het verkrijgende van consensus over de keuze van een set van MCC-typeringen (bedrijfstakken of productgroepen) waarmee het toerisme kan worden afgebakend. Deze set van MCC-typeringen kan verdeeld worden naar toerisme-karakteristieke

bedrijfstakken of productgroepen en niet-toerisme-karakteristieke bedrijfstakken en productgroepen (zie de indeling bij de Satellietrekeningen Toerisme). Om de uitkomsten van financiële transactiedata breder in te kunnen zetten en te kunnen vergelijken met andere bronnen, is een koppeling van de MCCs aan de SBI- en CPA-classificaties wel gewenst. Die koppeling moet plaatsvinden op een lager niveau dan 2-digit. Ten slotte zou ook gekeken moeten worden naar de kwaliteit van de MCC-typing zelf;

- Hoe om te gaan met financiële transacties die verlopen via tussenpersonen, zoals reisbureaus, online platformen of bijvoorbeeld een boeking in een hotel van een excursie? Hierbij is niet alleen sprake van minder zicht op de toerisme-gerelateerde producten die worden aangeschaft maar ook minder zicht op de locatie waar en het tijdstip waarop ze worden geconsumeerd;
- Hoe toeristische financiële transacties te onderscheiden van zakelijke aankopen? Bijvoorbeeld als men tijdens een trip 5 broeken koopt dan rijst de vraag of deze aankoop voor persoonlijk gebruik of voor wederverkoop bedoeld is;
- Op welke wijze kunnen financiële transacties van 'bezoekers' die nooit in een bestemming aanwezig zijn geweest, worden onderscheiden van de financiële transacties van bezoekers die wel in die bestemming aanwezig zijn geweest. Denk bijvoorbeeld aan financiële transacties via tussenpersonen, zoals (buitenlandse) reisbureaus, (buitenlandse) online platformen en bedrijven met één specifiek financieel hoofdkantoor. Hun economische bijdrage wordt wel meegeteld in de economische betekenis van het toerisme in de bestemming, maar beleidsmakers zijn meer gericht op de effecten en bijdragen van de feitelijke bezoekersstromen in de bestemming zelf;
- Op welke wijze is het mogelijk om brokkeninformatie van big databronnen beter te koppelen aan persoons- en bedrijfsgegevens? Dit is van belang voor het toerismebeleid, dat vaak gericht is op specifieke doelgroepen. Het sterke punt van persoons- en bedrijfsenquêtes is juist dat die koppeling met achtergrondkenmerken van de statistische eenheid wel gemaakt kunnen worden. Daarnaast is met standaardonderzoek een betere inschatting van de representativiteit mogelijk;
- Hoe kan grip worden gekregen op het mogelijke verschil tussen het moment waarop de financiële transactie plaatsvindt en het moment van consumeren van het goed of de dienst dat is aangeschaft? Dat speelt meer bij online betalingen dan bij toonbank- en contante betalingen;
- Is er voldoende informatie over het type transactie in de data? Dat wil zeggen een normale producttransactie, een reservering of een terugbetaling? Anders is het niet goed mogelijk om een betrouwbaar beeld te krijgen van de bestedingen, ook niet als het gaat om deelstromen;
- Is er ondanks de dynamiek in de financiële wereld voldoende zicht op alle betaalstromen? Worden stromen gemist of is er juist sprake van dubbeltellingen? Wat dit laatste betreft kan bijvoorbeeld gedacht worden aan creditkaarten en bankrekeningen die gekoppeld zijn aan bestaande en nieuwe (mobiele) betaalmethoden, maar ook bij betalingen via tussenpersonen;
- Hoe om te gaan met ontwikkelingen op basis van deelstromen? Is er echt sprake van een echte ontwikkeling of is er slechts sprake van een verschuiving binnen de bestaande structuur van betaalmethoden;

- Welke valide methoden zijn er om deelstromen op te hogen naar totale toerisme-gerelateerde bestedingen in een bestemming? Welke betaalstromen en variabelen spelen daarbij een rol en is de daarvoor de benodigde data beschikbaar? Of in omgekeerde richting: welke valide methoden zijn er om op basis van deelstromen van financiële transactiedata andere financiële databronnen te detailleren naar plaats en tijd;
- Als er sprake is van een deelstroom op basis van een of enkele dataleveranciers, hoe om te gaan met bezoekers, en dan vooral inkomende bezoekers, die betaalkaarten gebruiken van andere financiële instellingen;
- Hoe kan voor de bestedingen bij het inkomend toerisme de financiële transacties op basis van buitenlandse betaalkaarten van bijvoorbeeld arbeidsmigranten, grensverkeer, expats, crew, studenten etc., die zich in hun normale leefomgeving bevinden, worden onderscheiden van toerisme-gerelateerde inkomende financiële transacties? Voor een deel kan daarvoor gekeken worden naar de MCCs. Bij deze vraag moet onderscheid worden gemaakt tussen de populatie, c.q. de afbakening van toerisme (reizen buiten de normale leefomgeving) en de populatie van de Reisverkeersbalans (alle niet-ingezetenen). Ook wordt het internationale personenvervoer door de Reisverkeersbalans uitgesloten, terwijl dit wel onderdeel is van het toerisme;
- Hoe om te gaan met toerisme-gerelateerde financiële transacties die verlopen via derden, zoals bijvoorbeeld de betaling van een etentje door vrienden of de betaling van een zakenreis door de werkgever;
- Ondanks het feit dat het bij financiële transactiedata gaat om een grote hoeveelheid gegevens, kunnen eisen van anonimisering en geheimhouding bij een grote mate van detaillering of van combinaties van variabelen op lokaal niveau leiden tot een beperking van de output (snijverlies);
- Hoe om te gaan met de geschatte kosten van gratis producten en diensten (bijvoorbeeld het gebruik van een woning van een kennis), marges van bemiddelaars en met subsidies en belastingen? Zie daarvoor bijvoorbeeld de regels van de Nationale Rekeningen;
- Op welke wijze kan de toegang tot en het delen van private financiële transactiedata voor onderzoek en statistiek worden verbeterd? Of moet er gewacht worden op de lopende nationale en internationale ontwikkelingen, zoals de European Data Act, Data Spaces van de EU en de herziene rapportages van de ECB? Wie neemt hierin het voortouw en wie zijn de stakeholders? Deze ontwikkeling moet niet getrokken en gedragen worden door een partij, maar juist door een samenwerking met alle betrokken stakeholders. De in Canada opgezette infrastructuur voor het gebruik van private big databronnen is een goed voorbeeld hoe het zou kunnen. Zie figuur 9;
- Wie stelt een visie op voor de langere termijn met een daarbij behorende structurele financiering? Het ontwikkelen van big databronnen en de implementatie daarvan is een langlopend proces.